

Vormgeving van christelijke identiteit op openbare basisscholen

Afstuderen beroepsgericht

20 april 2023
Sarah Murre-Roos
Driestar Educatief
Scriptiebegeleider: J. van Doleweerd

Hoofdstuk 1 - Verkenning	2
Onderwerp en onderbouwing	3
Aanleiding vanuit beroepspraktijk	3
Analyse praktijkprobleem	3
Literatuur	4
Concrete leervraag	4
Doelstelling	4
Hoofdstuk 2 - Beknopte Geannoteerde Bibliografie	5
Introductie	5
Vijf verslagen	5
Kritische analyse	7
Hoofdstuk 3 - Methode	9
Type en soort onderzoek	9
Respondenten	9
Meetinstrumenten	9
Procedure	10
Ethische richtlijnen	10
Data-analyse	10
Hoofdstuk 4 - Resultaten	11
Deelvraag 1	11
Deelvraag 2	13
Deelvraag 3	15
Hoofdstuk 5 - Conclusie & Discussie	19
Conclusie	19
Discussie	19
Aanbevelingen	20
Bijlagen	22
Literatuurlijst	22
Samenvatting acht bronnen – Verkenning	23
Probleemverkenning – Verkenning	24
Protocol interviews - Methode	25
Interview vragenlijst onderzoeker - Methode	25
Interview vragenlijst docenten PC GVO - Methode	26
Interview vragenlijst regiobegeleiders PC GVO - Methode	27
Data per deelvraag - Resultaten	27
Vergelijking PC GVO-docenten - Resultaten	28
Vergelijking regiobegeleiders - Resultaten	38
Betekenisvolle tekstfragmenten onderzoeker - Resultaten	44
Betekenisvolle fragmenten eerste gedeelte regiobegeleider 1 - Resultaten	50
Uitgewerkte interviews - Resultaten	52
Gesprekken Lectoraatsdag - Resultaten	78
Conclusies per deelvraag vanuit literatuur en praktijk – Conclusie & Discussie	80
Conclusie a.d.h.v. tabel - deelvraag 1 – Conclusie & Discussie	88
Conclusie a.d.h.v. tabel – deelvraag 2	91
Aanbevelingen voor de praktijk – Conclusie & Discussie	96

Hoofdstuk 1 - Verkenning

Onderwerp en onderbouwing

Onderwerp

Vormgeving van christelijke identiteit op openbare basisscholen in het PC GVO

Persoonlijke relevantie en motivatie

Op de Driestar Educatief worden leerkrachten opgeleid om christelijk onderwijs te geven. Het grootste percentage gaat na de opleiding werken op christelijke of reformatorische basisscholen. Wanneer deze leerkrachten op openbare scholen gaan werken, komen ze in een andere omgeving terecht. Leerkrachten met een reformatorische achtergrond hebben meegekregen dat hun waarheid exclusief is, terwijl op openbare scholen aandacht wordt gegeven aan allerlei verschillende levensbeschouwingen. Op openbare scholen staat daarnaast de ontwikkeling van een persoonlijke levensbeschouwing van het kind centraal, wat in de praktijk gebracht wordt door HVO (humanistisch vormingsonderwijs) of GVO (godsdienstig vormingsonderwijs) (Veugelers & Oostdijk, 2013). Daarnaast is er ook mogelijkheid tot IGVO (islamitisch), HIVO (Hindoeïstisch), BOVO (Boeddhistisch) en JVO (Joods Vormingsonderwijs). Omdat er verschil bestaat tussen enerzijds het erkennen van het christendom als de exclusieve waarheid en anderzijds het erkennen van verschillende levensbeschouwingen als persoonlijke waarheid, worden leerkrachten met een reformatorische achtergrond geconfronteerd met hun christelijke identiteit. Welke belemmeringen en kansen ervaren zij?

Aanleiding vanuit beroepspraktijk

Docenten die werken vanuit PC GVO, werken vanuit de nadruk op het protestantisme, waarbij er ook naar andere religies wordt gekeken (PC GVO, 2013, p. 14). Deze docenten hebben de mogelijkheid om te vertellen wat hun eigen geloof inhoudt, mits ze dit geloof niet opleggen aan de leerlingen. Leerkrachten die lesgeven op openbare scholen zonder uit een organisatie als PC GVO te komen, mogen officieel niet vertellen wat hun eigen geloof inhoudt. Reformatorische leerkrachten zijn er over het algemeen van overtuigd dat hun geloof de waarheid is en dat dit juist overgedragen moet worden aan leerlingen. Wanneer reformatorische leerkrachten gaan werken op openbare scholen, in hoeverre zijn er dan kansen of problemen om vorm te geven aan hun identiteit?

Analyse praktijkprobleem

Christelijke leerkrachten met reformatorische achtergrond:

Deze leerkrachten denken vaak exclusief, waarmee bedoeld wordt dat ze geloven dat er één waarheid is. In de kopjes 'visie en missie' lees je vaak op de sites van christelijke en reformatorische scholen dat ze leerlingen willen opvoeden tot leerlingen die God gaan kennen en liefhebben. Hoewel het christen zijn en het leerkracht zijn vaak gescheiden wordt gezien volgens het Lectoraat Christelijk Leraarschap (2012), geven de meeste leerkrachten met een reformatorische achtergrond geen onderwijs op openbare scholen.

(Directeuren van en vereniging van) openbare scholen:

De Vereniging voor Openbaar Onderwijs heeft als missie dat iedere school ervan uit moet gaan dat godsdiensten, levensbeschouwingen en diversiteit in de maatschappij gelijk staan aan elkaar. Iedere leerling en leerkracht moet naar deze school kunnen, welke levensbeschouwing hij/zij ook heeft (2021). Op openbare scholen worden persoonlijke overtuigingen gerespecteerd, maar niet gezien als de beste overtuiging. Dit geldt voor zowel de personeelsleden als de ouders en de leerlingen. Respect is het kernwoord (Vereniging Openbaar Onderwijs & VOS/ABB, 2014). Vormingsonderwijs

bestaat uit het praten over normen en waarden en maakt geen deel uit van het curriculum (Braster, 1996, p. 284).

Leerlingen:

Er is verscheidenheid aan leerlingen met betrekking tot hun godsdienstige achtergrond (Vereniging Openbaar Onderwijs, 2021).

Literatuur

Hieronder staan enkele zaken met betrekking tot het onderwerp die nu al uit de literatuur gehaald kunnen worden. In de bijlage 'samenvatting acht bronnen - verkenning' worden acht bronnen kort samengevat.

- Op openbare scholen staat de ontwikkeling van een persoonlijke levensbeschouwing van het kind centraal, wat in de praktijk gebracht wordt door HVO (humanistisch vormingsonderwijs) of GVO (godsdienstig vormingsonderwijs) (Veugelers & Oostdijk, 2013).
- Docenten die werken vanuit PC GVO, werken vanuit de nadruk op het protestantisme, waarbij er ook naar andere religies wordt gekeken (PC GVO, 2013, p. 14).
- De Vereniging voor Openbaar Onderwijs heeft als missie dat iedere school ervan uit moet gaan dat godsdiensten, levensbeschouwingen en diversiteit in de maatschappij gelijk staan aan elkaar. Iedere leerling en leerkracht moet naar deze school kunnen, welke levensbeschouwing hij/zij ook heeft (2021).
- Op openbare scholen worden persoonlijke overtuigingen gerespecteerd, maar niet gezien als de beste overtuiging. Dit geldt voor zowel de personeelsleden als de ouders en de leerlingen. Respect is het kernwoord (Vereniging Openbaar Onderwijs & VOS/ABB, 2014).
- Hoewel het christen zijn en het leraar zijn vaak gescheiden wordt gezien volgens het Lectoraat Christelijk Leraarschap (2012), geven de meeste leerkrachten met een reformatische achtergrond geen onderwijs op openbare scholen.

Concrete leervraag

Hoe kan een christelijke leraar met een reformatische achtergrond tijdens het werken bij het PC GVO (Protestants Christelijk Godsdienstig Vormingsonderwijs) op openbare basisscholen zijn/haar christelijke identiteit vormgeven in het godsdienstig vormingsonderwijs?

1. In hoeverre ervaart een christelijke leerkracht met een reformatische achtergrond tijdens het werken bij het PC GVO belemmeringen en/of kansen met zijn identiteit bij het geven van godsdienstig vormingsonderwijs op openbare scholen?
2. Hoe gaan reformatische vakdocenten om met deze belemmeringen en kansen?
3. Op welke manier zouden christelijke leerkrachten met een reformatische achtergrond tijdens het werken bij het PC GVO om moeten gaan met belemmeringen en kansen?

Doelstelling

Beschrijven hoe christelijke leerkrachten met een reformatische achtergrond die werkzaam zijn in het PC GVO hun christelijke identiteit kunnen vormgeven tijdens het geven van godsdienstige vorming in het openbaar onderwijs op basisscholen.

Hoofdstuk 2 - Beknopte Geannoteerde Bibliografie

Introductie

In dit hoofdstuk worden vijf boeken en/of artikels samengevat, waardoor enkele begrippen van de onderzoeksvragen helder gemaakt worden en waardoor een mogelijk antwoord gegeven wordt vanuit de literatuur zonder een conclusie te trekken. De selectie van de vijf verslagen die hieronder staan, is gemaakt uit het vakgebied godsdienst of levensbeschouwing in het onderwijs. Alle artikelen verhalen de manier waarop dit vak in het onderwijs kan worden gegeven. Het eerste boek is geschreven voor christelijke leerkrachten om hen te helpen christelijk onderwijs te geven. Er is verslag gedaan van de beschrijving van de christelijke identiteit. Het tweede boek geeft de levensbeschouwelijke identiteit weer van openbare basisscholen. Het derde artikel waarvan verslag is gedaan, beschrijft het Protestants Christelijk Godsdienst Vormingsonderwijs. Het volgende boek geeft kenmerken weer van reformatorische leerkrachten. In het laatste boek worden tips gegeven voor christelijke leerkrachten die onderwijs geven op een openbare school.

De boeken en/of artikelen zijn gekozen op grond van de mate waarin ze enkele begrippen van de leervraag kunnen beschrijven. Het vijfde boek geeft een mogelijk antwoord op de leervraag. Het boek 'Bijzonder gemotiveerd' (Dijkstra & Miedema, 2003) is overwogen, maar uiteindelijk afgewezen. Deze beschreef nauwelijks kenmerken van een leerkracht met reformatorische achtergrond. De volgende boeken zijn ook overwogen, maar niet gebruikt voor de verslagen. 'Religie in het onderwijs' (Miedema, 2006) geeft informatie over religie op scholen, maar gaat niet specifiek in op openbaar onderwijs. 'On Christian teaching' (Smith, 2018) geeft vooral handvaten voor leerkrachten op christelijke scholen. 'Typisch christelijk' (de Wolff) is ook niet gekozen, omdat er al verslag was gemaakt van een boek die de christelijke identiteit beschrijft. 'Voor hart en hoofd' gaat specifiek over de christelijke identiteit, wat ertoe leidde dat dit boek gekozen is boven 'Typisch christelijk'.

Vijf verslagen

Vlastuin, W. (2019). *Voor hart en hoofd*. De Banier.

Voor hart en hoofd

Christelijke identiteit vaststellen is moeilijk, omdat er onder christenen veel verschillen zijn over bepaalde thema's. Voor de betekenis van de christelijke identiteit hebben we theologie nodig. Dan zien we dat de christelijke identiteit ligt in de levende Christus. Paulus belijdt in Gal. 2:20 dat zijn identiteit ligt in de opstanding van Jezus. Vanuit de opstanding krijgt het kruis betekenis. Jezus stierf voor mij, maar nu leef ik ook in Jezus, waardoor mijn oude mens gekruisigd wordt. Vanuit deze realiteit is er hoop voor de toekomst waarin een nieuwe aarde zal zijn, waardoor we op deze aarde vreemdeling zijn.

De Persoon van de Heere Jezus maakt verschil in het christelijk geloof in tegenstelling tot andere religieuze overtuigingen, omdat je één wordt met Christus. Alleen de Heilige Geest overtuigt ervan dat Jezus de enige Redder is. Het christendom is hierin exclusief, maar pluralisten die vinden dat er geen onderscheid tussen godsdiensten mag zijn, zijn ook exclusief. Volgens hen is het pluralisme de enige waarheid. Door de exclusieve waarheid van christenen krijgt het christelijk onderwijs een ander perspectief, uiteenlopend van het rekenonderwijs tot pedagogische toepassingen in het klaslokaal.

Braster, J. F. A. (1996). *De identiteit van het openbaar onderwijs*. Wolters-Noordhoff.

De identiteit van het openbaar onderwijs

De sociaal-culturele context van de school is de basis voor de identiteit van het openbaar onderwijs. In Nederland waren er in de geschiedenis dan ook verschillende typen van openbare scholen, zoals katholiek, gereformeerd, algemeen-christelijk, christelijk-nationaal, passief neutraal, positief neutraal, christelijk-humanistisch en actief pluriform. Een openbare school heeft een zekere mate

van vrijheid over het beleid, maar op het gebied van godsdienstonderwijs moeten deze scholen pluriform onderwijs geven. Dat houdt in dat er voor alle levensbeschouwelijke en maatschappelijke waarden van Nederland aandacht moet zijn.

Tegenwoordig zijn er verschillende typen openbare scholen: neutrale, traditionele, pluriforme en multiculturele. Godsdienstonderwijs wordt voornamelijk op pluriforme en traditionele scholen gegeven, maar alle vier typen geven geestelijke stromingen als zelfstandig vak en besteden aandacht aan het kennisgebied geestelijke stromingen. In steden waarin relatief veel protestanten wonen, zal het onderwijs christelijke elementen bevatten. Openbaar onderwijs past zich immers aan de omgeving aan.

Leerkrachten die in het openbaar onderwijs lesgeven, moeten aandacht besteden aan de verscheidenheid in de samenleving op het gebied van levensbeschouwing, etniciteit en op sociaal-cultureel gebied. Daarnaast moeten ze oog hebben voor de plurale maatschappij op een pedagogisch-didactische manier. De meerderheid van de leerkrachten geeft aan dat ze zelf niet zo streng zijn in het voor zichzelf houden van hun mening als godsdienstige zaken aan de orde komen.

PC GVO. (2013, juni). *Krijtlijnen voor PCG VO. protestants godsdienstig vormingsonderwijs op openbare scholen*. Drukkerij Van de Sande, Nootdorp. <https://www.pcgvo.nl/sites/all/files/default/krijtlijnen2013-web.pdf>

Protestants godsdienstig vormingsonderwijs op openbare scholen

GVO houdt vormingsonderwijs in, waarbij ook kennis wordt overgedragen. Bij GVO wordt PC toegevoegd: PC GVO (protestantschristelijk godsdienstig vormingsonderwijs). 'Protestants' houdt in dat de Bijbel centraal staat, dat er binnen het protestants onderwijs diversiteit is en dat het geloof beïnvloed wordt door plaats en tijd. 'Christelijk' betekent dat vorming vanuit het christelijk perspectief wordt aangeboden. PC GVO richt zich echter niet op exclusief, maar inclusief denken. Andere visies worden herkend, bevraagd en gewaardeerd. Inclusief denken op een empathische manier vraagt echter wel van een leerkracht dat hij sterk staat in zijn eigen identiteit.

In het PC GVO staat vorming van leerlingen centraal. De humaniteit is hierbij christelijk van kleur, omdat het gaat over relaties met anderen, maar ook met God. Stimuleren van humaniteit maakt dat leerlingen elkaar en anderen kunnen accepteren en waarderen. Bij een PC GVO docent mag zijn eigen identiteit openbaar komen, omdat dit een stukje laat zien van de hoeveelheid aan godsdiensten. Wel moet er aandacht worden besteed aan andere godsdiensten. Dit kan echter vanuit een eigen positie: protestantschristelijk.

Exalto (Red.), J. (2017). *De multiculturele refoschool*. Labarum Academic.

De multiculturele refoschool

Mensen uit de bevindelijk gereformeerde hoek kijken vaak met aarzeling naar pluraliteit. De enige waarheid is volgens hen de Bijbel en de Drie Formulieren van enigheid. Vaak zijn deze bevindelijk gereformeerden bang dat het omgaan met andersdenkenden hen dusdanig beïnvloedt, dat ze hun eigen geloof gaan relativeren of verwerpen. Uit onderzoek is echter gebleken dat er nog steeds fundamentalistische groepen -waaronder bevindelijk gereformeerden- zijn die zekerder zijn geworden van hun geloof, terwijl ze ondertussen niet voorbij zijn gegaan aan plurale invloeden. De gehanteerde definitie van pluraliteit is hier 'levensbeschouwingen die anders zijn dan die van de geïnterviewde'.

Een voorbeeld van een reformatorische docent is als volgt. Deze leerkracht pleitte ervoor dat het onderwijs in geestelijke stromingen gescheiden gegeven moest worden van godsdienstonderwijs. Ook wilde hij tot en met groep zes voornamelijk vanuit de reformatorische visie lesgeven, omdat deze leerlingen volgens hem nog niet zo makkelijk om kunnen gaan met andere meningen.

Edlin, R. J. (2014). *The Cause of Christian Education*. Amsterdam University Press.

The Cause of Christian Education

Kan een christelijke leerkracht op een openbare school werken als hij gedwongen wordt om zijn geloof te verbergen en te werken volgens hun seculaire visie? Volgens de Bijbel kan het; zie 2 koningen 5:1-19. Naäman mag als ceremoniële handeling buigen voor een god, mits hij deze god niet aanbidt. Leerkrachten op openbare en christelijke scholen hebben een Goddelijke roeping.

Christelijke leerkrachten zijn Gods getuigen in een tempel die toegewijd is aan valse goden. Hun taken zijn: bezorgd zijn over ieder persoonlijk; angst en vreugde van collega's en studenten hun angst en vreugde laten zijn; in én buiten de klas God dienen; hun loon niet als motivatie zien; studenten in vrijheid keuzes laten maken en hen daarvoor verantwoordelijk houden. Zij zijn misschien de enige Bijbel die gelezen wordt.

Christelijke leerkrachten stellen verschillende levensbeschouwingen ten toon. Sommigen geven les vanuit een politieke visie, maar christenen kunnen dit doen vanuit een religieuze visie. Christelijke leerkrachten zouden naar het 'waarom' moeten vragen. Bijvoorbeeld: 'Waarom ben je tolerant als je politiek correct bent?' 'Wat is de basis voor jouw overtuiging en hoe adequaat is het? Wat zijn de gevolgen van jouw overtuiging voor de toekomst?' Hierbij kunnen christelijke leerkrachten hun eigen visie niet systematisch uitleggen, maar ze hebben net als hun collega's de vrijheid om vragen te stellen bij de religieuze opvattingen.

Christelijke leerkrachten zouden invloed moeten hebben in het doen van het goede. Een laag zelfbeeld kunnen ze tegengaan door iedere leerling zijn talent te laten ontdekken (niet alleen met kernvakken). Ten slotte zouden deze leerkrachten christelijke kinderen moeten steunen. Deze leerkrachten zullen misschien vervolging ondergaan en bang zijn om hun identiteit te verliezen, maar ze zouden door hun levensstijl absoluut kunnen wijzen naar Christus.

Kritische analyse

Openbaar onderwijs is net als christelijk onderwijs exclusief, luidt de mening van een aantal schrijvers. Waar Vlastuin (2019) beweert dat op openbaar onderwijs het pluralisme exclusief is, schrijft Braster (1996) dat openbaar onderwijs altijd verandert en beaamt Edlin (2014) dat onderwijs nooit neutraal is. Hoewel dit maar gedeeltelijk te maken heeft met de leervraag, is het begrip 'exclusiviteit' wel van belang. Het komt dan ook een aantal keer terug in de gelezen literatuur.

Zo wordt de christelijke identiteit door Vlastuin exclusief bevonden, net zoals Exalto schrijft dat de reformatorische visie exclusief is. De bronnen geven het beeld weer dat leerkrachten met een reformatorische visie exclusief denken (Exalto, 2017), maar ook dat de christelijke identiteit exclusief is (Vlastuin, 2019). Daartegenover willen openbare scholen pluriform onderwijs geven. Dit houdt in dat het openbaar onderwijs aandacht moet besteden aan alle levensbeschouwelijke en maatschappelijke waarden (Braster, 1996). Zowel in het boek 'The cause of Christian Education' als in 'Voor hart en hoofd', maar ook in het artikel 'PC GVO' worden de openbare scholen algemeen beschreven. Braster beschrijft echter specifieke verschillen die bestaan binnen deze scholen. Omdat openbare scholen zich aanpassen aan de sociaal-culturele omgeving, zijn er dus ook sommige openbare scholen die christelijke elementen bevatten (Braster, 1996).

Vanuit bevindelijk gereformeerde hoek is men echter terughoudend tegenover openbare scholen, aangezien zij deze als pluraal beschouwen en aangezien zij over het algemeen wantrouwend zijn tegenover pluralisme (Exalto, 2017). Dit wantrouwen krijgt een ander licht, en valt enigszins te begrijpen wanneer het begrip 'christelijke identiteit' gedefinieerd wordt als 'met Christus gekruisigd en opgestaan' en 'één geworden met Jezus Christus'. Dit houdt in dat reformatorische leerkrachten die een christelijke identiteit hebben, helemaal één zijn met een Persoon, die op openbare scholen doorgaans wordt geproclameerd als een persoon uit één van de meerdere godsdiensten.

PC GVO wil onderwijs geven vanuit christelijk perspectief, waarbij ze zich expliciet op inclusief denken willen richten (2013). Misschien zou PC GVO een brug kunnen slaan tussen het exclusief denken van reformatorische leerkrachten en het pluriform onderwijs in openbare scholen. De vraag die oprijst is op welke manier PC GVO dit onderwijs inclusief vormgeeft. Dit zou in het vervolg van het afstudeeronderzoek helder kunnen worden door enkele interviews met docenten die werkzaam zijn binnen het PC GVO.

Edlin geeft in zijn boek al enkele handvaten die een christelijke leerkracht kunnen helpen bij het geven van onderwijs op een openbare school. Hij gaat hier voornamelijk in op de levenswandel, hoewel hij ook gesprek stimuleert met behulp van de 'waaromvragen'. Edlin stelt dat deze leerkrachten vooral vragen moeten stellen in plaats van hun eigen visie te verwoorden (2014). Een PC GVO-leerkracht mag zijn eigen identiteit wel uiten; zij staan in dienst van een landelijke organisatie die de Protestants Christelijke godsdienst mag tentoonstellen, hoewel er oog moet zijn voor andere godsdiensten en deze godsdiensten ook gewaardeerd moeten worden (PC GVO, 2013).

Bovenstaand schetst in het kort het beeld van het afstudeerthema. Hoewel elke bron iets toevoegt aan het onderzoek, vallen er enkele zaken over te zeggen. Zo is het boek 'De identiteit van het openbaar onderwijs' geschreven in 1996, waardoor het mogelijk is dat er een aantal feiten veranderd zijn in het openbaar onderwijs. Daarnaast beschrijft Edlin in het algemeen hoe christelijke leerkrachten op openbare scholen kunnen werken (2014). Hij gaat hierbij niet specifiek in op het godsdienstig vormingsonderwijs. Ten slotte geeft de schrijver van het boek 'De multiculturele refoschool' een paar kenmerken van leerkrachten met een reformatorische achtergrond, hoewel het in dit boek voornamelijk gaat over multiculturele reformatorische scholen in plaats van reformatorische leerkrachten op openbare scholen. De definitie van 'reformatorisch' wordt hier niet gegeven. Leerlingen op reformatorische scholen leren meestal dat de Reformatie - wat de bron is van het woord 'reformatorisch' - te maken heeft met de drie sola's: 'alleen Gods Woord', 'alleen genade' en 'alleen geloof'. Wanneer de definitie 'christelijke identiteit' echter op de beschreven wijze gebruikt wordt, zijn zowel openbare als reformatorische leerkrachten doorgaans exclusief in hun denken, omdat hun identiteit in Christus ligt.

Hoofdstuk 3 - Methode

Type en soort onderzoek

Dit onderzoek zal een beschrijvend onderzoek zijn. In een beschrijvend onderzoek is 'beschrijving' het doel, 'het in kaart brengen van een thema of praktijksituatie', zoals Van der Donk en Van IJzen (2016). De doelstelling van dit onderzoek luidt: 'Beschrijven hoe christelijke leerkrachten met een reformatorische achtergrond in het PC GVO hun christelijke identiteit kunnen vormgeven tijdens het geven van godsdienstige vorming in het openbaar onderwijs op basisscholen.' Daarom is dit onderzoek beschrijvend. Het wordt gerekend onder de kwalitatieve onderzoeken, omdat de interviews die worden gehouden, vooral gaan over wat mensen motiveert, wat ze denken en wat ze verwachten. Er worden hierbij geen cijfermatige inzichten gegeven.

Respondenten

Om inzicht te krijgen in de belemmeringen en kansen van een christelijke leerkracht met een reformatorische achtergrond, worden vier groepen interviews gehouden. Als eerste zullen er tijdens de lectoraatsdag¹ verschillende mensen in de leeftijd van twintig tot zestig anoniem bevestigd worden. Vervolgens zal er verdiept worden in de reformatorische achtergrond door een interview af te nemen met een vrouwelijke onderzoeker aan het Driestar Educatief in de leeftijd van dertig jaar. Omdat zij een expert is die wetenschappelijk onderzoek heeft gedaan naar religieuze diversiteit en orthodox-christelijk onderwijs, kan het gesprek een bijdrage leveren aan de vraag hoe reformatorische leerkrachten tegen pluriformiteit aankijken en hoe zij dit zouden moeten doen.

Als derde zullen er deelnemers zijn van het Protestants Christelijk Godsdienstig vormingsonderwijs (PC GVO). Dit is een organisatie waarin vakleerkrachten godsdienstig vormingsonderwijs geven op openbare scholen vanuit een protestants-christelijke visie. Van deze organisatie zullen twee leerkrachten deelnemen aan het onderzoek in de leeftijd van dertig tot vijftig jaar. Hiervoor waren alleen vrouwelijke docenten beschikbaar. Zij hebben beiden een reformatorische achtergrond. Om een groter beeld te krijgen van het PC GVO zullen er tenslotte twee regiobegeleiders participeren in een ander interview, een man en een vrouw in de leeftijd van dertig tot vijftig jaar.

Meetinstrumenten

Als eerste zal er tijdens de lectoraatsdag een spontaan interview gehouden worden met minstens twee docenten, om gevoel te krijgen bij het thema PC GVO. Hiervoor zullen geen vragen opgesteld worden, om eerst zo breed mogelijk informatie te verzamelen.

Daarnaast zullen er drie interviews gehouden worden die van tevoren gestructureerd zijn. Dit zal achtereenvolgens gedaan worden met de onderzoeker aan het Driestar Educatief en de regiobegeleiders en docenten van het PC GVO. Bij alle drie soorten respondenten is gekozen voor een interview, omdat dit onderzoek te maken heeft met motieven, drijfveren en identiteit. Door een interview te houden is er meer mogelijkheid om de motieven, drijfveren en identiteit naar voren te laten komen. Door deze mensen te interviewen zal er een beter beeld worden gevormd van de belemmeringen en kansen voor christelijke leerkrachten met een reformatorische achtergrond die godsdienstvormingsonderwijs geven op openbare scholen.

Tijdens de drie gestructureerde interviews zullen na de opvolging van het protocol (bijlage Protocol interviews - Methode) vragen gesteld worden die gebaseerd zijn op de deelvragen van dit onderzoek. Er zal gebruik gemaakt worden van de literatuur uit de Beknopte Geannoteerde Bibliografie om bijvoorbeeld het exclusief denken te beschrijven. Er zal zowel gebruik gemaakt worden van de informatie over christelijke leerkrachten met hun reformatorische achtergrond als van de informatie over het PC GVO. Aan alle drie laatstgenoemde respondenten worden vijf open kernvragen gesteld

¹ Zie hiervoor: <https://www.pcgvo.nl/nieuws/lectoraatsdag-op-29-september>

die allen neerkomen op de deelvragen van het onderzoek. Deze gaan namelijk over belemmeringen en kansen. Uit deze vragen zullen meerdere vragen kunnen voortvloeien. Een voorbeeld van één van de kernvragen is: Bij een docent van het PC GVO mag de eigen identiteit van de docent openbaar komen, volgens het document (zie vraag 1). Welke kansen ziet u hier om als christelijke leerkracht met een reformatische achtergrond uw identiteit vorm te geven tijdens godsdienstige vormingsles op openbare scholen?

Procedure

De PC GVO docenten, de regiobegeleiders en de onderzoeker zijn benaderd via de mail. De afzonderlijke interviews die met hen gehouden zullen worden, zullen drie kwartier tot een uur duren. Voorafgaand aan het gesprek zal hen gevraagd worden of ze bezwaar hebben tegen een opname van het gesprek via de app 'recorder'. Bij het interview zal er in steekwoorden mee worden getypt. Na de interviews zullen de opnames verwerkt worden tot een verslag van de gesprekken. Wanneer een opname niet mogelijk is, zal er mee worden getypt. Na het bezoek zal het verslag dan verder verwerkt worden, waarbij de later toegevoegde woorden met een andere kleur worden aangegeven. Overigens zullen de getranscribeerde versies in de bijlagen worden gezet.

De respondenten van de lectoraatsdag worden op de dag zelf benaderd. Deze gesprekken zullen niet langer duren dan tien minuten.² De vragen die tijdens deze dag gesteld worden, zullen schriftelijk verwerkt worden door tijdens het gesprek enkele aantekeningen te maken. Na de dag zelf zal hiervan het verslag verschijnen in een word-bestand door de aantekeningen te verwerken tot verschillende antwoorden op de vragen.

Ethische richtlijnen

In het onderzoek is rekening gehouden met de respondenten. Er zal aan hen een goede terugkoppeling worden gegeven van de resultaten door het document met de resultaten naar hen te mailen. Zij kunnen zo eventueel nog opmerkingen maken bij de resultaten. De namen van de respondenten zullen niet genoemd worden, tenzij ze toestemming gegeven hebben om hun naam bekend te maken. Om het onderzoek anoniem te houden, is ervoor gekozen om geen regio te vermelden in dit document. Daarnaast wordt er pas een opname gemaakt wanneer daarvoor toestemming wordt gegeven.

Data-analyse

De data die geanalyseerd moeten worden, zijn in tabellen gezet, zodat er horizontaal kan worden vergeleken. De docenten zullen met elkaar worden vergeleken en de regiobegeleiders zullen in een andere tabel worden vergeleken. Omdat er op de lectoraatsdag verschillende vragen gesteld zijn aan de gesproken docenten, zal er uit het verslag van deze gesprekken een aantal zaken worden genomen die betrekking hebben op de deelvragen. Deze deelvragen worden in een tabel gezet, waarnaast er verschillende antwoorden van docenten gezet worden. De data van de onderzoeker aan het Driestar Educatief zal gebruikt worden als spiegel voor de uitkomst van het interview met beide PC GVO docenten, de regiobegeleiders en de ontmoete personen op de lectoraatsdag.

Hoofdstuk 4 - Resultaten

Uit de interviews zijn de volgende resultaten gekomen, die onderverdeeld zijn in de drie deelvragen. In de bijlage 'Data per deelvraag - Resultaten' is te vinden welke vragen voor welke deelvraag van toepassing zijn. Er is geanalyseerd met de analysemethode horizontaal vergelijken, wat in de bijlagen kan worden gevonden.

Deelvraag 1

PCGVO-docenten

In hoeverre ervaart een christelijke leerkracht met een reformatorische achtergrond tijdens het werken bij het PC GVO belemmeringen en/of kansen met zijn identiteit bij het geven van godsdienstig vormingsonderwijs op openbare scholen?

Niet evangeliseren

Vanuit de leerkrachten komen zowel belemmeringen als kansen naar boven om hun identiteit vorm te geven in dit vakgebied op openbare scholen. Onder andere wordt als belemmering genoemd dat ze voorzichtig moeten zijn met wat ze zeggen en dat ze niet kunnen evangeliseren. Ze kunnen het kind niet opleggen dat er rust is bij de Heere Jezus, terwijl ze soms zien dat dat nodig is bij een leerling. Docent 3 voegt daarnaast als belemmering toe dat bijvoorbeeld het woord goddeloosheid moeilijk te omschrijven is. Dit legt ze dan uit. Ook kunnen de leerkrachten niet een liedje laten zingen over 'bekeer je', maar wel een liedje dat gaat over een verhaal.

Verskil in beginsituatie

Verder haalt één van de docenten aan dat ze merkt dat de kinderen anders zijn, ze hebben geen christelijke moraal, omdat ze daarmee niet zijn opgevoed. Docent 4 noemt als belemmering dat openbare kinderen vaak slecht benaderd zijn door christelijke kinderen. Docent 3 laat zien dat de leefwereld van de kinderen op openbare scholen heel anders is. Ze lezen nooit uit de Bijbel, bidden nooit, maar de kinderen zelf zijn volgens haar niet anders. Ze vertelt dat kinderen van openbare scholen soms minder schelden dan christelijke kinderen.

Getuigen

Hoewel leerkrachten belemmering ervaren in het niet mogen opdragen om te geloven, zien ze tegelijkertijd ook kansen. Bijvoorbeeld dat ze leerlingen mogen laten zien dat ze veel waard zijn in Gods ogen. En wanneer leerlingen zelf vragen stellen, bijvoorbeeld over de hel/hemel, dan mogen ze eerlijk antwoorden. Ze mogen in hun ogen getuigen van hun waarheid en dat dat dé waarheid is. Bijbelverhalen nemen hierbij de grootste plaats in tijdens hun lessen. Zo vertelt docent 4 veel verhalen, vooral uit het Oude Testament en de feesten. Bij Bijbelverhalen is het volgens haar belangrijk om het probleem te vertellen (voorbeeld Kerst: waarom Jezus moest komen). In haar lesgeven is de kern dat God genadig is. Docent 3 voegt toe dat leerlingen niet alles begrijpen, maar ze gelooft dat God de ogen opendoet van de leerlingen. Hoewel sommige leerlingen zeggen dat ze niet geloven, "is het zaad dan wel gestrooid".

Persoonlijke inbreng

Ook docent 1 ervaart persoonlijke kansen richting leerkracht en leerling, bijvoorbeeld door mee te leven bij een sterfgeval, maar ook door op een bepaalde manier te groeten. In haar houding en betrokkenheid kan ze dan iets laten zien. Zo laat ze zien dat ze naar God gaat met moeilijke situaties, door een leerkracht of leerling te vertellen dat ze voor hem/haar zal bidden. De leerkrachten geven daarnaast aan dat het een kans is om hun identiteit te laten zien door iets van zichzelf te vertellen met betrekking tot de Bijbelverhalen, en door vragen te stellen bij het verhaal en een open gesprek aan te gaan met leerlingen. Dit doen ze ook door te tonen hoe je met de Bijbel omgaat: voorzichtig in de tas doen, leerlingen erin laten kijken en dergelijke.

Uiterlijke dingen

Sommige collega's zeiden tegen een van de docenten toen ze opnieuw zwanger was: "Het vierde kindje al?" Wat betreft uiterlijke dingen, zoals zwangerschap of kleding, geeft de ene docent aan dat ze bij vragen kan vertellen hoe zij het ziet. De andere docent gaf aan dat ze een stukje van haar identiteit weergeeft in het soort muziek dat ze draait. Uiterlijke dingen vallen volgens haar niet op, zoals het lopen met een rok. Docent 3 krijgt soms vragen over of christenen altijd een rokje moeten dragen, terwijl christenen dat volgens haar niet zouden moeten doorgeven.

Sterker staan in je religie

Daarnaast is het lesgeven op een openbare school volgens de docenten een kans voor jezelf om sterker te staan in je religie. Zowel docenten 1 als 2 vinden het goed om in verbinding te staan met andersdenkenden. Een van de docenten geeft hierbij als reden dat het je laat nadenken over de vraag waarom je gelooft wat je gelooft en wat hierin de kern is. Docent 1 is anders gaan kijken naar bepaalde geloofszaken. Ze is zich bewuster geworden van andere culturen en religies en ziet nu meer mogelijkheden om met hen samen te werken. Dezelfde docent geeft aan dat ze niet verplicht is om onderwijs te geven in andere godsdiensten.

Regiobegeleiders

Inclusief denken

Leerkrachten die bij het PC GVO werken, moeten inclusief kunnen denken. Dit begrip houdt volgens de regiobegeleiders in dat elke ideologie of levensbeschouwing een ruimte moet vinden in de vorming van leerlingen, ook wat betreft de verschillende stromingen en andere Godsbeelden. Dit vraagt om naast getuige van hun geloof ook middelaar te zijn, volgens regiobegeleider 2. Dit betekent dus niet alleen vanuit één richting te praten, zoals een getuige doet. Een middelaar kijkt met de docenten naar de overeenkomsten en de verschillen van alle godsdiensten, wat ze verweven in hun thema. Dit houdt volgens regiobegeleider tegelijkertijd inclusief denken in. Hierbij noemt ze voorbeelden, zoals dat er met het thema licht een link gemaakt kan worden naar het Hindoeïstische Divali door bijvoorbeeld aan een Hindoeïstische leerling te vragen of hij/zij hier iets over wil vertellen. Of dat het verhaal van Jona uit de Koran kan worden voorgelezen in plaats van uit de Bijbel. Volgens regiobegeleider 1 hoeven de docenten zichzelf niet te verloochenen, maar verweven ze de mooie vergelijkbare elementen uit andere godsdiensten in hun lessen. Ze hoeven hierbij niet hetzelfde te vinden, maar ze moeten er wel voor openstaan. Er zijn volgens haar geen sluitende theorieën bij alle godsdiensten. Dit moet de leerkrachten een nieuwsgierige houding geven naar elkaar.

Moeilijk om balans te vinden

Beide regiobegeleiders geven te kennen dat het voor christelijke leerkrachten met een reformatorische achtergrond lastig kan zijn om niet vanuit zichzelf te praten. Regiobegeleider 1 legt uit dat het vaak moeilijk is voor hen om los van de Bijbel te denken. En zoals regiobegeleider 2 het zegt, het kan moeilijk zijn om de balans te vinden tussen het staan voor hun eigen identiteit en het geven van ruimte aan leerlingen om hun identiteit te vormen.

Woordgebruik

Het kan volgens een van de regiobegeleiders een belemmering zijn dat ze doen alsof God in het leven van het kind is, alsof God in de klas is, terwijl dat niet zo is voor het kind. God is voor de kinderen geen vanzelfsprekend fenomeen. Verder geeft deze regiobegeleider kerktaal als belemmering. Woorden als 'zonde', 'genade' en 'Jezus als Redder' gebruikt worden, gaat dit vaak over de hoofden van de kinderen heen wanneer het niet wordt uitgelegd.

Geen vragen

Regiobegeleider 2 noemt verder als belemmering dat niets in twijfel gebracht wordt in behoudende kringen en dat er vaak geen vragen worden gesteld. In PC GVO krijgen de leerkrachten wel vragen.

Als deze vragen gaan over dingen waar ze zich nog niet in hebben ontwikkeld, hoe kunnen ze dit dan uitleggen aan kinderen (voorbeeld: dood, hemel)? Als er vroeger veel zaken niet waren besproken, kan het voor deze leerkrachten een belemmering zijn om mee te gaan in de twijfel van mensen rondom hun God. Het kan spannend zijn als het dicht bij hun kern komt. Het kan spannend zijn om zichzelf open te stellen.

Als vertegenwoordiger aanwezig zijn

Tegelijkertijd spreken de regiobegeleiders ook over kansen voor deze leerkrachten. Zo kunnen ze volgens regiobegeleider 1 leerlingen nieuwsgierig maken en een voorbeeld zijn. De twee regiobegeleiders vertellen dat de christelijke leerkrachten met een reformatorische achtergrond een kans hebben door aanwezig te zijn in het team als vertegenwoordiger van het christelijk geloof. Regiobegeleider 1 maakt de zin af: "in een wereld waar geloof nauwelijks bestaat. Ga mee lunchen, koffiedrinken, meng je in de school." Ze noemt ontmoeten boven zenden. Regiobegeleider 2 vult hierin aan dat deze docenten het beeld kunnen corrigeren van 'die christen-gekkies', omdat ze op dat moment de belichaming van een christen zijn. Deze regiobegeleider gaf de sluikreclame van Pepsi-Cola als voorbeeld. Op die manier zouden zij het Evangelie door moeten geven, door er te zijn. Een fijn mens zijn, zich houden aan de afspraken, op tijd zijn, fijn benaderbaar zijn, koffiezetten 's morgens of de vaatwasser uitruimen, goed zijn voor de kinderen, zich open opstellen, zijn zoals Jezus. Opvallen op een positieve manier en niet als 'christen-gekkie'. En zoals Jezus niet alleen praten, maar doen.

Bij de christenen houden

Verder geeft regiobegeleider 2 aan dat deze leerkrachten hun identiteit duidelijk kunnen neerzetten en kunnen laten zien hoe zij erover denken op het moment dat ze bevraagd worden. Regiobegeleider 1 noemt hierbij dat ze dan vanuit hun 'ik' mogen praten. Ze moeten het bij henzelf houden, of bij de christenen, de Bijbel of de kerk. Bijvoorbeeld: "In de kerk geloven ze..." of "De christenen geloven, dat..." Daarmee brengen ze de Bijbel naar het kind en niet andersom. Het kind staat centraal.

Onderzoeker

Verschillende contexten

De onderzoeker noemt als belemmeringen de volgende dingen: Leerkrachten kunnen de drang hebben om hun overtuiging neer te zetten, terwijl ze te weinig aandacht hebben voor de ander. Ze hebben wijsheid en voorzichtigheid nodig. Een andere belemmering kan zijn dat ze een andere taal moeten spreken dan ze gewend zijn en andere overwegingen moeten hebben in verband met een andere context. Deze leerkrachten kunnen gevormd zijn door hun eigen cultuur, wat het moeilijker maakt om in een andere context te spreken. Daarbij komt dat ze niet alles kunnen zeggen over de ander en open moeten zijn naar de ander. Volgens de onderzoeker wordt de exclusiviteit, de gedachte dat hun waarheid de waarheid is, in de praktijk ook onder orthodox-gelovigen overigens minder hard geuit dan in de theorie over orthodox-gelovigen en exclusiviteit wordt beschreven.

Getuige zijn

Naast de belemmeringen zijn er ook kansen, aldus de onderzoeker. Zo kunnen deze leerkrachten getuige zijn van hun persoonlijke en van het christelijke geloof. Leerlingen komen in aanraking met gelovige mensen, wat misschien niet altijd gebeurt. Daarnaast leren leerlingen de Bijbel(verhalen) kennen. En deze Bijbel kan volgens haar meer gaan leven voor leerlingen, omdat een persoon die ook die overtuiging heeft, daarover vertelt en dit verbindt met de leefwereld van de leerlingen. Ten slotte leren de leerlingen hun cultuur beter te begrijpen, omdat er iemand vertelt over het christelijk geloof.

Deelvraag 2

Hoe gaan reformatorische vakdocenten om met deze belemmeringen en kansen?

PCGVO-docenten

Wat zegt de Bijbel

Vanuit de docenten kwam naar voren dat deze leerkrachten voornamelijk vertellen wat de Bijbel zegt. Als leerlingen zelf vragen stellen over de hemel of hel, vertellen ze wat de Bijbel zegt, en niet specifiek wat er met de leerlingen gaat gebeuren. Bijvoorbeeld: "De Bijbel zegt dat je als je gelooft, naar de hemel gaat." Docent 4 vertelt dat ze zelf niet inclusief is, omdat ze niet gaat oordelen wie wel of niet in de hemel komt. De boodschap is volgens haar wel exclusief.

Andere godsdiensten

Volgens docent 3 staat het niet in de doelstelling om te vertellen over andere godsdiensten, dus dit doet ze niet. Als ze dit zou moeten, zou ze op een andere school gaan werken. Verder geeft ze als voorbeeld aan dat ze als het gaat over het bidden van moslims, uitlegt dat het bij de christenen gaat om genade en niet om werken.

Gebed

Wat betreft het gebed, docent 4 vertelt dat ze niet met leerlingen bidt; wel praat ze met hen erover. Bij een thema over bidden, vertelde docent 4 het verhaal over Hanna. Sommige kinderen zeiden: "Er wordt niet eens naar haar geluisterd." Ze vertelt dan dat er mensen zijn die het fout doen. Ook docent 1 wil laten zien dat christenen niet perfect zijn. Ze heeft geleerd van de positieve houding die de mensen op openbare scholen hebben. Ze zijn vaak erg sociaal en hebben respect voor elkaar en/of elkaars religie. Op dezelfde manier vindt ze haar houding tegenover andere(n) (religies) belangrijk.

Lesvoorbereiding

Een van de docenten ziet het als belemmering dat ze de leerling niet kan opleggen om contact te zoeken met God. Ze gaat hier dan mee om door iets over zichzelf te vertellen en door de kinderen bij God neer te leggen in gebed. Tijdens de voorbereiding van hun lessen, bidden de eerste twee docenten om Gods Geest. Docent 1 zoekt van tevoren de belangrijkste dingen die ze wil meegeven uit Gods Woord, zodat ze dat kan vertellen aan de leerlingen. Volgens docent 2 gaat het overdragen van haar identiteit automatisch, omdat zij zelf die identiteit is. Ze blijft dus vooral dicht bij haarzelf. Tegelijkertijd geeft ze aan dat ze ook dingen kan ontwikkelen, zoals de voorbeelden die Edlin (2014) geeft.

Inspelen op realiteit

Docent 2 vraagt elke les wie er iets heeft gezien, ervaren of meegemaakt deze week. Wanneer er moeilijke situaties voor zijn gevallen, grijpt deze docent de kans om vragen te stellen aan leerlingen en te vragen wat ze voor elkaar kunnen betekenen, maar ook wat God voor hen kan betekenen. Ze speelt in op de realiteit. Soms moet ze hierdoor een les wijzigen.

God zegt...

Hoewel de verantwoording zwaar kan voelen, ligt het volgens docent 2 "niet in mij om die kinderen wel of niet zalig te maken". De docent doet geen oproep tot bekering, maar laat meer zien hoe God is. "God zegt dit. God heeft een hekel aan zonden. Als je ziet hoe goed God is, dan wil je toch niet meer die zonden doen?" Bij een liedje dat gaat over bekering, zegt docent 4 tegen de leerlingen: "Ik weet dat sommigen dit niet geloven, maar in dit liedje gaat het er wel over."

Betrouwbaarheid van de Bijbel

Dezelfde docent heeft een keer een verhaal verteld waarbij de leerlingen het woord Barneveld moesten turven. Ze vertelde daarna dat de mensen vroeger beter konden luisteren en dat opa erbij was die fouten kon verbeteren. Op die manier legt ze de betrouwbaarheid van de Bijbel uit.

Regiobegeleiders

Pasen

Wat betreft de regiobegeleiders, zij noemen ook verschillende voorbeelden van de manier waarop reformatorische vakdocenten omgaan met belemmeringen en kansen. Zo noemt regiobegeleider 1 als voorbeeld dat er bij Pasen vanuit de reformatorische hoek vaak wordt ingezoomd op het kruis, op Goede Vrijdag, het bloed, de doornenkroon en op het feit dat Jezus gestorven is voor onze zonden. De regiobegeleider is van mening dat de kinderen dit niet begrijpen, zeker niet als ze in groep 4 zitten. Het is, zoals ze vertelt, zo abstract en boven hun hoofd, want ze hebben nog niet het denkvermogen om dit te snappen.

Christelijke (traditie) verbinden

Ze heeft overigens vaak gesprekken met reformatorische docenten over welke verhalen ze moeten kiezen: het verhaal over de dondergod met een straffende vinger of iets anders. De hermeneutische competentie is een extra uitdaging voor reformatorische vakdocenten volgens de regiobegeleider. Met andere woorden, het is een uitdaging voor deze docenten om de Bijbel en de christelijke tradities te verbinden aan leerlingen zonder christelijke achtergrond.

In gesprek met regiobegeleider en andere docenten

Regiobegeleider 2 vertelt het volgende: Veel docenten zeggen tijdens het sollicitatiegesprek dat ze leerlingen over God willen vertellen, maar dat is een verkeerd uitgangspunt, want dan kijk je niet naar wat de kinderen willen.

Verder vertelt hij dat er onder andere met belemmeringen en kansen omgegaan wordt door intervisiesessies te houden, dat wil zeggen, casussen aan elkaar presenteren en hierover praten.

Reactie van docent

Een van de docenten heeft later reactie gegeven op de keuze van verhalen. Zij vertelt juist het verhaal van het kruis, omdat kinderen in hun persoonlijk leven ook te maken hebben met lijden. Volgens haar is de kracht van het kruis juist rijk en wellicht vertroostend. God vertelt ook niet altijd mooie verhalen in de Bijbel, schreef ze. "Zoveel karakters komen er in de Bijbel voor en prachtig om juist aan de orde te laten komen."

Deelvraag 3

Op welke manier zouden christelijke leerkrachten met een reformatorische achtergrond tijdens het werken bij het PC GVO om moeten gaan met belemmeringen en kansen?

PCGVO-docenten

Persoonlijk geloof uitleven

Uit beide interviews met de docenten, laten de leerkrachten weten dat de relatie met de Heere God ofwel hun persoonlijk geloof belangrijk is. De ene vertelt dat het vooral belangrijk is om alles in gebed te brengen bij de Heere. De ander vertelt dat het vooral belangrijk is om je geloof uit te leven. Je bent zelf het geloof, dus je hoeft volgens haar niet heel bewust na te gaan denken over belemmeringen of kansen.

Bagage opvoeding en levensbeschouwelijk onderwijs

Docent 3 stelt dat deze leerkrachten zichzelf op nul moeten zetten en alle bagage die ze hebben, eruit moeten gooien, de verhalen uit de Bijbel en hun christelijke opvoeding, zoals dat het 'normaal' is om te bidden voor het eten, naar de kerk te gaan en te geloven. Docent 1 raadt aan om bagage mee te krijgen van wat levensbeschouwelijk onderwijs inhoudt door bijvoorbeeld een opleiding te volgen. De visie van PC GVO moet je helder hebben, volgens haar. En als je merkt dat je meer wil zeggen dan je mag, moet je leren om dat los te laten, omdat God het toch kan gebruiken. Sommige dingen moet je volgens haar niet meer als een belemmering zien. Daarentegen moet je het

onderwijs zien met het doel om te vormen in plaats van iets op te leggen en daarnaast al je verlangens uitspreken naar God. God kan immers door het vormen heen werken.

Authentiek zijn

Docent 2 voegt toe dat het belangrijk is om authentiek te zijn, omdat leerlingen dat merken en waarderen. De meerwaarde van het werken op een openbare school boven kinderevangelisatie is volgens docent 2 dat je de leerlingen elke week ziet en een persoonlijke band hebt met hen. Je bent op die manier meer betrokken op de persoonlijke situaties van de kinderen.

Contact met christenen en leerkrachten

Docent 3 raadt aan om aan te sluiten bij andere groepen, zodat deze leerkrachten leren dat hun kerk niet de enige ware is. Daarnaast is het volgens haar goed om te beseffen dat andere Bijbelvertalingen ook gelezen kunnen worden. Ten slotte moeten ze het contact met de andere leerkrachten goed houden en niet te veel onderbreken als deze in gesprek zijn.

Regiobegeleiders

Geen evangelisatie of zending

Naast de docenten hebben de regiobegeleiders een visie weergegeven over hoe christelijke leerkrachten met een reformatische achtergrond om moeten gaan met belemmeringen en kansen. Zowel regiobegeleider 1 als 2 zeggen dat vormingsonderwijs geen evangelisatie of zending inhoudt. Regiobegeleider 1: "Vrij van zendingsdrang zijn is in ons vak erg openend." Volgens haar moeten de leerkrachten het geloof buiten de kinderen houden en niet uitstralen dat dit het enige ware is, dat zij alleen de waarheid in pacht hebben en dat zij een heilige zijn. Ze moeten de leerlingen niet het idee geven dat ze hen moeten volgen in hun mening, gedachten of opvattingen.

Werken met leerlingen

Verder geeft regiobegeleider 1 de volgende adviezen aan de leerkrachten: Durf "weet ik niet" te zeggen. Wees niet insinuerend of moraliserend met jouw vragen en reacties. Stuur niet. Laat leerlingen onderling ook uitwisselen, nadenken, praten en discussiëren. Beschouw leerlingen als gelijkwaardig en respecteer dat anderen ook hun gelijk kunnen hebben.

Kerktaal en vrijhouden

Vanuit de antwoorden op de vragen die voorafgaand aan vraag 5 zijn gesteld, geven de regiobegeleiders het volgende mee aan deze leerkrachten. Zo adviseert regiobegeleider 1 om geen kerktaal te gebruiken of vulling te geven aan deze woorden. Verder moeten de docenten het kind volgens haar vrijhouden, omdat het anders in een loyaliteitsconflict terecht komt. Docenten zouden de leerlingen in plaats daarvan moeten uitnodigen om meer te willen weten.

Thematisch werken

Dezelfde regiobegeleider stimuleert de docenten om thematisch te werken. Ze raadt aan om een eigentijds thema uit de leefwereld van het kind te zoeken en 'jouw' lessen te verbinden aan elementen uit de actualiteit, uit andere godsdiensten en uit de belevingswereld van de kinderen van nu. Dit thema kan zelf vanuit bezinning, gebed, stil zijn en voorbereiding uit een verhaal worden gehaald. Een voorbeeld daarvan is 'jaloezie' als thema in plaats van 'Jozef', waarbij de illustratie het Bijbelverhaal is. Op die manier wordt de Bijbel bij het kind gebracht en niet andersom. Als het gaat om het thema Pasen, is het volgens haar beter om niet te richten op Goede Vrijdag, maar op Pasen, op het leven na de dood, omdat Jezus opgestaan is. Ze geeft als advies om aan de leeftijd van de kinderen te denken en de blijde kant te laten zien, omdat je als docent sowieso een keuze moet maken tussen de verschillende Bijbelverhalen. "Maak die kinderen blij met onze blijheid en geluk in ons geloof."

Andere werkvormen

Omdat reformatorische mensen volgens haar vaak geneigd zijn erg te theoretiseren en het hoofd aan te spreken, terwijl het in het vormingsonderwijs vooral ook gaat om het hart en dus het gevoel en de beleving, is het belangrijk om hele andere werkvormen te kiezen. In plaats van werkvormen die om kennis draaien, zouden de leerkrachten werkvormen moeten kiezen die ook verbeeldend zijn.

Regiobegeleider 2 toont een aantal werkvormen. De leerkrachten kunnen volgens hem overal over praten en alles met de leerlingen doen. Ze kunnen theater doen, muziek geven, knutselen, tekenen, filmdansen, dansen, enzovoorts. Alles omvat leven en godsdienst, aldus hem. Ze kunnen met alle mogelijke creatieve vormen die ze maar kunnen bedenken, het met kinderen hebben over het meest belangrijke wat er is in het leven, de godsdienst en levensbeschouwing.

Volgens hem hebben leerkrachten op openbare scholen de kans om door middel van gesprekken de kern te veranderen bij leerlingen, in meerdere mate dan op een reformatorische of protestantse basisschool.

Lessen voor leerkracht

Evenals regiobegeleider 1 geeft ook regiobegeleider 2 verschillende adviezen vanuit de antwoorden op de vragen voorafgaand aan vraag 5. Zo vertelt hij dat deze docenten zich zouden moeten openstellen om zich te ontwikkelen of onderzoek te doen naar dingen waarin zij hun beeld nog niet helder hebben. De leerkrachten zouden open moeten zijn voor andere religies en tegelijkertijd sterk staan in hun eigen identiteit. Verder beveelt hij deze leerkrachten aan om flexibel te zijn en soms het lesschema aan te passen.

Vormen, leerlingen de ruimte geven

Het is volgens hem belangrijk om niet vanuit jezelf te praten, maar er wel te staan als getuige als er een getuige nodig is, bij vragen bijvoorbeeld. Bij een verhaal zouden de leerkrachten geen getuigenis neer moeten zetten. Na een verhaal moeten leerkrachten namelijk de leerlingen de ruimte geven, aldus regiobegeleider 2. Volgens hem moeten deze docenten vooral kijken naar wat de leerlingen belangrijk vinden in plaats van wat zijzelf belangrijk vinden en willen vertellen. De leerkrachten zouden ervoor moeten uitkijken om alle lessen zo te bezien dat er een soort rendement uitgehaald kan worden. Vorming is namelijk iets wat heel traag en heel erg vluchtig gebeurt.

Onderzoeker

Niet terugschrikken

Volgens de onderzoeker moeten de leerkrachten het spanningsveld tussen hun eigen overtuiging en de openheid naar de ander erkennen en daarvoor niet terugschrikken. Ze moeten kwetsbaarheid durven aangaan met een avonturiersgeest en dus enthousiasme. De onderzoeker legt uit dat ze bedoelt dat de leerkrachten niet terug horen te schrikken voor een gevoel van kwetsbaarheid of vervreemding. Het kan de docenten helpen om van tevoren ervaring op te doen met pluriformiteit en nieuwsgierig te zijn.

Vragen stellen

Ze moeten nadenken over het geloof of theologische vragen en dit terugkoppelen naar hun eigen overtuigingen. Een voorbeeld is dat ze vragen moeten stellen aan de Drie formulieren van Enigheid. Verder dienen ze de diversiteit in het christendom te erkennen. Ze adviseert de leerkrachten om te blijven doorvragen, niet alleen aan leerlingen, maar ook aan henzelf. Hierbij kunnen ze theologen gebruiken. Het is volgens haar goed om naast pedagogisch-didactische vaardigheden een theologische basis te hebben, zodat ze kennis en kunde hebben en nagedacht hebben over vragen. Met die theologische kennis moeten ze kunnen reflecteren.

Open houding, open vragen

De onderzoeker raadt de betreffende docenten aan om een open houding te hebben en de waaromvraag te stellen. Zo kunnen de leerkrachten bij het voorbereiden van de les bedenken bij

welk gedeelte ze hun vragen stellen of niet. De manier waarop ze open vragen stellen kan een verschil maken. Ter illustratie: ze kunnen vragen “waar word je blij van” of “wat kunnen we hiervan leren”.

Overgave

Ze zouden moeten zien dat de redding van leerlingen niet van hen afhangt, hoewel ze met wijsheid en verstand ermee omgaan. De rest moeten ze overgeven aan God. Het is goed volgens haar om eerlijk te zijn, ook naar God toe. Dat wil zeggen dat ze met wijsheid of voorzichtigheid vertellen en God vertrouwen dat Hij weet waarom ze zeggen wat ze zeggen en vragen of vertrouwen dat Hij het kan aanvullen. Haar advies is om voor safe te kiezen, dat wil zeggen: opletten welke bewoordingen je gebruikt en God erkennen dat Hij de rest doet. De leerkrachten horen heel voorzichtig te zijn met de zin: “Jullie moeten dit geloven” - in het PC GVO, maar ook in het bijzonder onderwijs. Binnen de kaders van het PC GVO kun je als vakleerkracht wel verschillende keuzes maken waarbij je de urgentie en het belang van het geloof meer of minder naar voren brengt. En bij twijfel om een vraag wel of niet te stellen, raadt ze aan om het in principe niet te doen.

Ervaringen delen

Verder adviseert ze om ervaringen in het PC GVO te delen met mensen die hetzelfde ervaren en met PC GVO docenten die er anders instaan. De docenten moeten elkaar scherp houden om de onderlinge belemmeringen en kansen in beeld te houden.

Hoofdstuk 5 - Conclusie & Discussie

Conclusie

Voor een conclusie per deelvraag, zowel vanuit de geraadpleegde literatuur als vanuit de praktijk, zie bijlage 'Conclusies per deelvraag vanuit literatuur en praktijk – Conclusie & Discussie'. Hieronder is het concluderend antwoord van de gehele conclusie te lezen op de hoofdvraag:

Hoe kan een christelijke leraar met een reformatorische achtergrond tijdens het werken bij het PC GVO op openbare basisscholen zijn/haar christelijke identiteit vormgeven in het godsdienstig vormingsonderwijs?

Belemmeringen

Er kunnen verschillende belemmeringen zijn voor deze leerkracht om zijn christelijke identiteit vorm te geven. Zo moet hij inclusief denken, terwijl hij zelf Jezus als enige Waarheid erkent. Hij moet de balans vinden tussen zijn eigen identiteit en ruimte geven aan de ander. Hij moet werken in een andere context. En dit alles terwijl hij vroeger misschien (te) weinig vragen heeft gesteld (gekregen) met betrekking tot zijn geloofsovertuiging, en bang kan zijn om beïnvloed te worden door zijn omgang met andersdenkenden. Toch zijn er mogelijkheden om zijn christelijke identiteit vorm te geven in bovenstaande context.

Getuigen

Van tevoren zou hij zich aan kunnen sluiten bij het PC GVO, eventueel een levensbeschouwelijke opleiding kunnen volgen en ervaringen kunnen opdoen met andersdenkenden, zodat het makkelijker wordt om zijn christelijke identiteit weer te geven en hij sterker wordt in zijn geloof. In het PC GVO kan hij getuigen van zijn geloof, zijn persoonlijk geloof uitleven en een eerlijk antwoord geven als er vragen worden gesteld. Rekening houdend met de context, de leeftijd van de leerlingen, het soort Bijbelverhaal, de taal die hij spreekt en wat de leerlingen willen, kan hij met wijsheid en voorzichtigheid zeggen wat de Bijbel zegt. Hij zou de vreugdevolle kant van het geloof kunnen laten zien, leerlingen uit kunnen nodigen om meer te willen weten en hen kunnen vormen. Verder zou hij vragen kunnen stellen bij andere religieuze overtuigingen, om op die manier leerlingen na te laten denken over hun eigen levensovertuiging. De leraar heeft daarnaast de mogelijkheid om te bidden voor zowel de leerlingen als voor de dingen die hij niet kan zeggen.

Voorbeeld zijn

Eveneens kan de leraar zijn christelijke identiteit zichtbaar maken door een voorbeeld te zijn voor leerlingen en docenten. Een voorbeeld hiervan is respectvol omgaan met de ander en zijn religie, met een open houding. Andere voorbeelden van een voorbeeld zijn, kunnen het volgende inhouden: oog hebben voor en aandacht geven aan de (moeilijke) situaties waarin leerlingen zich bevinden en delen in de angst en vreugde van collega's.

Discussie

In dit onderzoek worden de resultaten vanuit de literatuur bevestigd en aangevuld door de praktijk. Zo bevestigt de onderzoeker het spanningsveld waarover Vlastuin (2019) spreekt door in zijn boek de exclusiviteit van het christendom naar voren te brengen. En waar Exalto (2017) beweert dat reformatorische mensen bang kunnen zijn dat ze hun eigen geloof gaan relativiseren of verwerpen in het omgaan met andersdenkenden, vult de onderzoeker aan hoe deze mensen juist kwetsbaarheid aan zouden moeten gaan met een avonturiersgeest en enthousiasme. Voor de wijze waarop deze kwetsbaarheid met durf aangegaan zou moeten worden, hebben zowel de leerkrachten als de onderzoeker handvaten gegeven. Ook worden er, zowel vanuit de literatuur als vanuit de praktijk, voorbeelden aangereikt over hoe de docent zou moeten omgaan met belemmeringen en kansen om zijn christelijke identiteit vorm te geven. Zo geeft Edlin (2014) als voorbeeld dat leerkrachten vragen zouden moeten stellen om anderen aan het denken te zetten, wat door de geïnterviewde

leerkrachten, regiobegeleiders en de onderzoeker bevestigd wordt. Edlin noemt bovendien, evenals de geïnterviewden, verschillende voorbeelden om iets van Jezus Christus te laten zien. Vanuit de praktijk worden deze voorbeelden aangevuld door specifiekere en concretere adviezen, waar leerkrachten bijvoorbeeld tijdens hun lesvoorbereiding al mee aan de slag kunnen gaan.

Hoewel de literatuur en de praktijk elkaar niet tegenspreken, schetst de volgende situatie dat de meningen onderling tussen de docenten en regiobegeleiders verdeeld kunnen zijn. Zo stelt een van de docenten dat ze mag getuigen van haar waarheid en dat dat dé waarheid is, terwijl een van de regiobegeleiders beweert dat de leerkrachten het geloof buiten de kinderen moet houden en niet moet uitstralen dat dit het enige ware is of dat alleen de leerkrachten de waarheid in pacht hebben. Een mogelijke verklaring voor de afwijkende antwoorden kan onder andere liggen in de mate van communicatie onderling of door onwetendheid. Er wordt dan ook geadviseerd om bij een vervolgonderzoek vooraf aan alle deelnemers enkele documenten van het PC GVO te laten lezen. Eveneens wordt aanbevolen om onderzoek te doen naar de verschillen tussen regiobegeleiders en docenten en de manier waarop zij de visie voor het PC GVO eenduidig kunnen maken.

Bij herhaling van dit onderzoek, zou de uitkomst enigszins verschillend kunnen zijn. Dit kan als volgt verklaard worden. Voor dit onderzoek is een vragenlijst uitgesteld voor twee regiobegeleiders uit verschillende regio's, een vragenlijst voor twee docenten uit dezelfde regio en een vragenlijst voor een onderzoeker aan het Driestar Educatief. Daarnaast zijn twee docenten uit een onbekende regio tijdens de lectoraatsdag geïnterviewd. Wanneer dit onderzoek opnieuw uitgevoerd wordt in een regio waarin het percentage christenen hoog is, kan dit een andere uitkomst veroorzaken dan wanneer dit onderzoek opnieuw wordt uitgevoerd in een regio waarin het percentage christenen laag is. Voor een completer beeld van de verschillende visies die de deelnemers eropna kunnen houden, zouden er daarnaast meer docenten, regiobegeleiders en onderzoekers geïnterviewd kunnen worden.

Aanbevelingen

Aanbevelingen voor de praktijk

Om als christen leerkracht met een reformatische achtergrond concreet aan de slag te gaan in de praktijk van het geven van godsdienstvormingsonderwijs op openbare basisscholen, zijn een aantal aanbevelingen op een rij gezet. Daarvoor is de volgende indeling gemaakt: wat u tijdens de lesvoorbereiding kunt doen, wat u tijdens de les kunt doen, wat uw houding zou moeten zijn en hoe u zichzelf kunt ontwikkelen. Hieronder worden slechts een aantal aanbevelingen genoemd. Zie bijlage 'Aanbevelingen voor de praktijk – Conclusie & Discussie' voor het complete overzicht.

Tijdens de lesvoorbereiding

- Zoek de blijde kant van het geloof, zodat kinderen blij worden met uw blijheid. Zoek dus blijde verhalen uit, zoals Pasen (leven na de dood) in plaats van het kruis.

Tijdens de les

- Laat los wanneer u merkt dat u meer wilt zeggen dan u mag en vertrouw God dat Hij weet waarom u zegt wat u zegt. Hij kan het aanvullen.
- Antwoord eerlijk wanneer leerlingen vragen stellen. Getuig, terwijl u het bij uzelf houdt: "Ik geloof..." / "De christenen geloven..." / "In de kerk..." / "De Bijbel..."
- Spreek een andere taal, of leg kerktaal uit.

Houding

- Wees authentiek in uw persoonlijkheid en in uw geloof, oftewel wees puur. Leef uw geloof uit.

- Wees een fijn mens. Praat niet alleen, maar doe. Houd u aan de afspraken, wees op tijd, wees fijn benaderbaar, zet 's morgens koffie of ruim de vaatwasser uit, wees goed voor de kinderen, stel uzelf open, wees zoals Jezus.

Ontwikkeling

- Stel uzelf open voor onderzoek naar andere religies.
- Stel uzelf open om uzelf te ontwikkelen of onderzoek te doen naar zaken waarin u uw beeld nog niet helder hebt (bijv. hemel /hel).

Aanbevelingen voor vervolgonderzoek

Uit de resultaten zijn de volgende nieuwe vragen ontstaan, die dienen tot verder onderzoek.

- Welke verschillen zijn er bij het lesgeven binnen het PC GVO tussen de verschillende regio's in Nederland?
- Welke invloed heeft de visie van een regiobegeleider op de docenten binnen het PC GVO?
- In hoeverre komt de doelstelling van het PC GVO overeen met de praktijk van lesgeven bij docenten?
- In hoeverre dragen interviews tussen PC GVO docenten bij aan de kwaliteit van lesgeven?
- In hoeverre zijn reformatische leerkrachten bekwaam om les te geven op openbare scholen?
- In hoeverre verandert het principe 'Sola Scriptura' van een reformatische christen leerkracht wanneer hij lesgeeft op openbare scholen?
- In hoeverre is de visie van het PC GVO helder voor iedere docent die daar werkzaam is?
- Hoe kan de visie op het PC GVO helder worden voor iedere leerkracht?
- Op welke manier kan de visie op het PC GVO van leerkracht en regiobegeleider eenduidig worden?

Bijlagen

Literatuurlijst

Braster, J. F. A. (1996). *De identiteit van het openbaar onderwijs*. Wolters-Noordhoff.

Den Bakker, D. (2013). *SCHOLEN MET LEF : tien noties bij christelijk geïnspireerd onderwijs in een seculiere tijd*. Besturenraad.

Dienstencentrum GVO en HVO. (2017). *Competente vakdocenten GVO en HVO voor de openbare basisschool*. Stichting Dienstencentrum GVO en HVO. <https://www.pcgvo.nl/sites/all/files/default/referentiedocument-gvo-en-hvo.pdf>

Dijkstra, A. B., & Miedema, S. (2003). *Bijzonder gemotiveerd*. Koninklijke Van Gorcum.

Edlin, R. J. (2014). *The Cause of Christian Education*. Amsterdam University Press.

Exalto (Red.), J. (2017). *De multiculturele refoschool*. Labarum Academic.

Johanna Janna Markus, Gerdien D. Bertram-Troost, A. (Jos) de Kock, A. (Bram) de Muynck & Marcel Barnard (2019) Stimulating Inquisitiveness: Teachers at Orthodox Protestant Schools about their Roles in Religious Socialization, *Religious Education*, 114:4, 513-527, DOI: 10.1080/00344087.2019.1581874

Johanna J. Markus, A. (Jos) de Kock, A. (Bram) de Muynck, Gerdien D. Bertram-Troost & Marcel Barnard (2018) How Cohesion Matters: Teachers and their Choice to Work at an Orthodox Protestant School, *Journal of School Choice*, 12:4, 567-587, DOI: 10.1080/15582159.2018.1437313

Lectoraat christelijk leraarschap. (2012). *De gids in beeld. Een verkennend onderzoek naar percepties, vragen en praktijken van christelijk leraarschap*. Driestar Educatief, lectoraat Christelijk leraarschap. <https://www.driestar-educatief.nl/medialibrary/Driestar/Kennisontwikkeling/Lectoraat%20Christelijk%20leraarschap/Compendium/Inspiratiebronnen/Leraar/Rapportage-De-gids-in-beeld-2012.pdf>

Markus, J. J., Bertram-Troost, G., De Muynck, B., De Kock, J., & Barnard, M. (2021). Distinction, Identification, and Recognition; Teachers in Orthodox Protestant Schools on their Faith and Religious Others. *The International Journal of Religion and Spirituality in Society*. Published. <https://doi.org/10.18848/2154-8633/CGP>

Miedema, S., Bakker, C., Cliteur, P., Van Harskamp, A., Meijer, W., Neuvel, K., Schultze, H., Stilma, B., Vroom, H., & Westerman, W. (2006). *Religie in het onderwijs. Zekerheden en onzekerheden van levensbeschouwelijke vorming*. Uitgeverij Meinema.

Miedema S. (RED.), *Religie in het onderwijs. Zekerheden en onzekerheden van levensbeschouwelijke vorming*, Zoetermeer (Meinema), 2006

Miedema, S. (2002). *Alle Onderwijs Bijzonder* (1ste ed.). Meinema.

PCG VO. (2013, juni). *Krijtlijnen voor PCG VO. protestants godsdienstig vormingsonderwijs op openbare scholen*. Drukkerij Van de Sande, Nootdorp. <https://www.pcgvo.nl/sites/all/files/default/krijtlijnen2013-web.pdf>

Smith, D. I. (2018). *On Christian Teaching*. Van Haren Publishing.

- Speelman, C. (2014). *Ontdekkend levensbeschouwelijk leren* (1ste ed.). Van Duuren Media.
- Van der Donk, C., & Van Lanen, B. (2016). *Praktijkonderzoek in de school* (3de ed.). Coutinho.
- Vansieleghem, N., & van Crombrugge, H. (2003). *KLEUR(EN) (BE)KENNEN : onderwijs, levensbeschouwing en religie*. Academic Press.
- Vereniging Openbaar Onderwijs. (2021, 2 maart). *Doelstellingen Vereniging Openbaar Onderwijs* | VOO.nl. <https://voo.nl/over-voo/doelstellingen>
- Vereniging Openbaar Onderwijs & VOS/ABB. (2014). *DAAROM! openbaar onderwijs verbindt. Competenties van leerkrachten. Vereniging Openbaar Onderwijs*. <https://docplayer.nl/7871117-Daarom-openbaar-onderwijs-verbindt-competenties-van-leerkrachten-vereniging-openbaar-onderwijs.html>
- Veugelaers, W., & Oostdijk, E. (2013). Humanistische Levensbeschouwelijke Vorming. Levensbeschouwelijke vorming in het Nederlandse openbaar onderwijs, in het bijzonder HVO. *Pedagogiek*, 33(2), 136–152. <https://doi.org/10.5117/ped2013.2.veug>
- Vlastuin, W. (2019). Voor hart en hoofd. De Banier.
- Wolff, A. D. (2021). Typisch christelijk?: Een onderzoek naar de identiteit van een christelijke school en haar vormgeving (Studies over levensbeschouwing, wetenschap en samenleving). Kok.

Samenvatting acht bronnen – Verkenning

- Braster, J. F. A. (1996). *De identiteit van het openbaar onderwijs*. Wolters-Noordhoff.
Dit boek schetst de identiteit van het openbaar onderwijs, waarbij het oog heeft voor de verschillen in de geschiedenis tot het heden.
- Den Bakker, D. (2013). *SCHOLEN MET LEF : tien noties bij christelijk geïnspireerd onderwijs in een seculiere tijd*. Besturenraad.
Dit boek gaat over hoe de verbinding met de christelijke traditie bij vernieuwing kan worden vormgegeven.
- Dienstencentrum GVO en HVO. (2017). *Competente vakdocenten GVO en HVO voor de openbare basisschool*. Stichting Dienstencentrum GVO en HVO. <https://www.pcgvo.nl/sites/all/files/default/referentiedocument-gvo-en-hvo.pdf>
Dit document geeft de competenties weer die een vakdocent moet hebben van het GVO en het HVO op openbare basisscholen.
- Miedema, S. (2002). *Alle Onderwijs Bijzonder* (1ste ed.). Meinema.
Dit boek wordt beschreven door twee pedagogen, twee theologen en een bestuurder. De pedagogen zijn aan het woord over wat je belangrijk vindt om aan leerlingen mee te geven en over wat de identiteit is van de school. Thema's als 'waarden, geloofsoverdracht en pluralisme' en 'communicatie over geloof en levensbeschouwing' worden beschreven door de twee theologen. De bestuurder spreekt over de wijze waarop er in het onderwijs moet worden omgegaan met godsdienstig pluralisme.
- Miedema S. (RED.), *Religie in het onderwijs. Zekerheden en onzekerheden van levensbeschouwelijke vorming*, Zoetermeer (Meinema), 2006

Mag religie onderdeel zijn van het onderwijs dat wordt gegeven? Zo ja, vanuit welke insteek? Dat zijn de twee vragen die centraal staan in dit boek. Enkele filosofen en pedagogen geven antwoord op deze vraag.

PCG VO. (2013, juni). *Krijtlijnen voor PCG VO. protestants godsdienstig vormingsonderwijs op openbare scholen*. Drukkerij Van de Sande, Nootdorp. <https://www.pcgvo.nl/sites/all/files/default/krijtlijnen2013-web.pdf>

In dit document wordt aangegeven welke afspraken er zijn voor het geven van protestants godsdienstig vormingsonderwijs.

Speelman, C. (2014). *Ontdekkend levensbeschouwelijk leren* (1ste ed.). Van Duuren Media.
In dit boek worden er antwoorden gevonden op de vraag hoe men om moet gaan met pluriformiteit onder leerlingen en leerkrachten. Wat relevant is voor dit onderzoek is het gedeelte over welke rol de persoonlijke levensbeschouwelijke visie van de leerkrachten een rol hebben.

Vansieleghem, N., & van Crombrugge, H. (2003). *KLEUR(EN) (BE)KENNEN : onderwijs, levensbeschouwing en religie*. Academic Press.

In dit boek staan woorden als 'religie', 'levensbeschouwing' en 'onderwijs' centraal. Onder andere het gedeelte over wat levensbeschouwing betekent voor onderwijs, religieus onderwijs op school en de vorming van een religieuze identiteit is relevant voor dit onderzoek. Ook de leerkracht met de levensbeschouwing die hij heeft en waarom levensbeschouwing belangrijk is voor het onderwijs, komt naar voren in dit boek.

Probleemverkenning – Verkenning

Verslag gesprek met directeur van Christelijke Basisschool De Zevensprong in Krabbendijke

"Op deze school in Krabbendijke zien we Jezus als enige Persoon waardoor we kunnen zien wie God is. Het hangt heel erg af van wat de ouders willen. Er zijn wel kinderen bij die katholiek of moslim zijn, maar onze kernwaarden van de identiteit is protestants-christelijk op de manier dat we Jezus als enige Persoon zien. Maar dit doen we door normen en waarden over te brengen met Bijbelse verhalen, dus datgene wat je doet. Je hebt een voorbeeldfunctie. Zo respecteren we bijvoorbeeld ouders.

Het team is op het moment aan het kiezen of ze Trefwoord willen gebruiken of juist Bijbelverhalen. We neigen meer naar het onderwijzen van de Bijbelverhalen dan de Spiegelverhalen die in Trefwoord staan. En we hebben nu een proefabonnement voor Kind op maandag. We houden rekening in de lesstof met het christelijk onderwijs door bijv. een andere Kinderboekenweek te houden als het thema soms niet strookt met de identiteit van de school.

Ik ben zelf ook directeur van een andere school waarbij de identiteit niet zo is als in Krabbendijke. Op dat moment pas ik me aan bij die andere school. We passen onze identiteit telkens aan voor ouders, wat zij mee willen geven is belangrijk. Sommige collega's die een openbare opleiding gevolgd hebben, geven les op een christelijke basisschool en andersom. Deze leerkrachten moeten dan de identiteit van de scholen respecteren. De leerkrachten mogen hun normen en waarden meenemen, maar wel onder de paraplu van de identiteit van de school. Vaak hebben openbare mensen een bepaald beeld van een school en ook andersom. Door met elkaar in gesprek te gaan, komt er een hele interessante ontwikkeling tot stand. Je hebt namelijk aannames en elkaars identiteit moet je respecteren. Het gaat uiteindelijk om het onderwijs zelf: veilig onderwijs.

De identiteit moet je wel steeds blijven evalueren. Sommige leerkrachten worden langzamerhand vervangen door andere leerkrachten die een andere invulling geven aan de identiteit. Dan moet je soms evalueren of je nog dezelfde identiteit uitdraagt als daarvoor. Ouders of leerkrachten bespreken dit zelf. Zo waren er twaalf ouders die moeite hadden met het Koningslied. Soms moet je

dan over je eigen ding heen stappen en respecteren door te luisteren en respect te tonen. Christen ben je door het te doen, niet alleen te zeggen. Dit betekent dus ook respect tonen.”

Verslag gesprek met Awa, een moslimouder

Mijn kind zit op een openbare school, maar ze gebruiken nu tijdelijk de christelijke school als ruimte. Ik geloof dat elk geloof hetzelfde is, zo ben ik opgevoed. Alle godsdiensten zijn uiteindelijk van één God, maar de profeten zijn verschillend. De binnenkant is het belangrijkste: je hart. Ik kom uit Afrika, uit Gambia. Daar is 80% moslim en 20% christelijk. Ik heb zelf ook op een christelijke school gezeten, want in Gambia is er meer discipline op een christelijke school. Ze leren over God en over mensen, hoe ze elkaar moeten waarderen en hoe ze elkaar kunnen helpen.

Het belangrijkste dat ik mijn kind wil leren, is dat ze de mensen accepteren zoals ze zijn en dat ze geloven in God. Soms zijn er moeilijke tijden, maar als je gelooft in God is het anders. Hij heeft alle machten. Mijn kinderen moeten veel over Jezus en andere profeten leren. Maar dit leren ze niet op school; dat doen ze thuis. Als ze naar een christelijke school zouden gaan, vind ik dat prima, omdat ze dan over God leren. Maar als de leerkrachten zeggen dat de leerlingen moeten geloven in Jezus, dan is dat de mening van de school. Ze mogen dat zeggen, maar ik geloof in Mohammed en Jezus. Niemand mag je dwingen; het moet vrijwillig zijn. Op school leren ze wat ze moeten weten, maar het “moeten” moet weg als het gaat om “moeten geloven in Jezus”.

Als mijn kind naar een christelijke school zou gaan, dan vind ik het belangrijk dat de juf een rol moet spelen. Ze moeten een voorbeeld zijn. Als mijn kind bruin is en ze doen daar racistisch over, terwijl ze in God geloven, dan is dat hypocriet. God heeft iedereen gemaakt! Het is niet erg als er te veel uit de Bijbel wordt geleerd. Ze mogen leren over de Bijbel. De juffen mogen ons alles leren over God. Als ouders is het niet belangrijk om te beslissen wat zij leren aan het kind. De kinderen zitten op school en wij zijn er niet bij. En er zijn verschillende kinderen met verschillende ouders, dus dat gaat niet als iedereen iets anders wil. Ze mogen wel meegeven wat er in de Bijbel staat, vertellen wat er instaat.

Protocol interviews - Methode

Voordat de interviewvragen gesteld worden, zal eerst een kort gesprek gehouden worden om een veilige situatie te creëren. Dit wordt gedaan door aandacht te besteden aan de omgeving waar men in zit en door te vragen waar men woont of werkt en hoelang. Hoewel de onderzoeker opgezocht wordt op de werkplek, zal dat bij de andere respondenten niet het geval zijn. Zij worden gesproken via Teams of Zoom en één keer telefonisch. Dit zal bij de resultaten vermeld worden.

Een brug wordt gemaakt door te vragen naar hoe men de lectoraatsdag vond. Daarna wordt de reden van het interview verteld en uitgelegd hoelang het gesprek ongeveer zal duren. Ook zal gevraagd worden of er bezwaar is tegen het maken van een opname van het gesprek. Vervolgens zullen de interviewvragen gesteld worden. Na het interview worden de respondenten bedankt voor hun deelname. Hen zal meegedeeld worden dat de resultaten gebruikt worden voor het onderzoek, dat ze anoniem vermeld worden en dat het verslag van het gesprek naderhand naar hen gemaild wordt. Dit laatste wordt gedaan, zodat ze gelegenheid hebben om opmerkingen te maken.

Interview vragenlijst onderzoeker - Methode

1. In uw onderzoek ‘Distinction, identification and recognition’ (Markus et al., 2021) verdeelt u de reformatorische leerkrachten in drie verschillende typen. Kunt u met behulp van deze drie categorieën de reformatorische leerkracht beschrijven?
2. W. Vlastuin heeft een boek geschreven over de christelijke leerkracht. Hij schrijft dat het christendom exclusief denkt, omdat Jezus de éne Redder is. In uw onderzoek ‘teachers and their choice to work on an orthodox school’ (Markus et al., 2018) schrijft u ook iets over exclusiviteit, de ‘truth claim’ die vaak geïnterpreteerd wordt als ‘exclusivistic’. Welke

belemmeringen geeft dit om als christelijke leerkracht met een reformatorische achtergrond godsdienstig vormingsonderwijs te geven op openbare scholen?

3. Zijn er volgens u ook kansen om deze lessen te geven op openbare scholen? Zo ja, welke?
4. In het boek 'De multiculturele refoschool' schrijft J. Exalto dat mensen uit de bevindelijk gereformeerde hoek vaak met aarzeling kijken naar pluraliteit. De enige waarheid is volgens hen de Bijbel en de Drie Formulieren van enigheid. Ze zijn vaak bang dat het omgaan met andersdenkenden hen dusdanig beïnvloedt, dat ze hun eigen geloof gaan relativeren of verwerpen. Als christelijke leerkrachten met een reformatorische achtergrond ook zo denken, hoe zouden zij dan om moeten gaan met pluriformiteit zonder dat ze hun identiteit verliezen?
5. In uw onderzoek 'Stimulating inquisitiveness' (Markus et al., 2019) wordt het 'doorvragen' aangeraden op orthodox protestantse scholen om leerlingen te laten nadenken. Wat zou u aanraden aan christelijke leerkrachten met een reformatorische achtergrond die werken op openbare scholen?
6. Op welke manier zouden christelijke leerkrachten met een reformatorische achtergrond om moeten gaan met zowel belemmeringen als kansen met betrekking tot pluriformiteit?

Interview vragenlijst docenten PC GVO - Methode

1. Wat is de reden dat u hebt gekozen om te werken op openbare scholen? (Is dit wat u altijd al gedaan heeft? Waar moest u aan wennen?)
2. Vlastuin heeft een boek geschreven over de christelijke leerkracht. Hij schrijft dat het christendom exclusief denkt, omdat Jezus de enige Redder is. Volgens het document 'Protestants godsdienstig vormingsonderwijs op openbare scholen' richt het PC GVO zich op inclusief denken. Hoe wordt dit vormgegeven? En bent u het daarmee eens?
3. In het boek 'De multiculturele refoschool' schrijft J. Exalto dat mensen uit de bevindelijk gereformeerde hoek vaak bang zijn dat het omgaan met andersdenkenden hen dusdanig beïnvloedt, dat ze hun eigen geloof gaan relativeren of verwerpen. Hoe verhoudt u uw reformatorische achtergrond, waar over het algemeen terughoudender wordt gekeken naar pluriformiteit, met uw werk?
4. Bij een docent van het PC GVO mag de eigen identiteit van de docent openbaar komen, volgens het document (zie vraag 1). Welke kansen ziet u hier om als christelijke leerkracht met een reformatorische achtergrond uw identiteit vorm te geven tijdens godsdienstige vormingsles op openbare scholen?
5. Ervaart u wel eens belemmeringen om uw christelijke identiteit vorm te geven? Zo ja, kunt u een aantal voorbeelden noemen?
6. Op welke manier gaat u tijdens de les om met de genoemde voorbeelden van zowel belemmeringen als kansen?
7. Op welke manier denkt u tijdens het voorbereiden van de les na over eventuele belemmeringen en kansen om uw christelijke identiteit vorm te geven?
8. Edlin noemt in zijn boek 'The Cause of Christian Education' enkele mogelijkheden voor een docent om de christelijke identiteit vorm te geven, zoals bezorgd zijn over ieder persoonlijk; angst en vreugde van collega's en studenten hun angst en vreugde laten zijn; in én buiten de klas God dienen; hun loon niet als motivatie zien; studenten in vrijheid keuzes laten maken en hen daarvoor verantwoordelijk houden. Wat heeft u zelf geleerd in de tijd dat u les hebt gegeven op openbare scholen?
9. Wat zou u mee willen geven aan een christelijke leerkracht met een reformatorische achtergrond die godsdienst vormingsonderwijs gaat geven op openbare scholen? Hoe moeten zij omgaan met belemmeringen en kansen?

Interview vragenlijst regiobegeleiders PC GVO - Methode

In het document 'Protestants godsdienstig vormingsonderwijs op openbare scholen' staat dat het PC GVO zich niet op exclusief, maar op inclusief denken richt. Hoe wordt dit 'inclusief denken' vormgegeven?

1. Vlastuin heeft een boek geschreven over de christelijke leerkracht. Hij schrijft dat het christendom exclusief denkt, omdat Jezus de enige Redder is. Welke belemmeringen merkt u bij christelijke leerkrachten met een reformatorische achtergrond om hun christelijke identiteit vorm te geven in het godsdienstvormingsonderwijs?
2. Edlin noemt in zijn boek 'The Cause of Christian Education' enkele mogelijkheden voor een docent om de christelijke identiteit vorm te geven, zoals bezorgd zijn over ieder persoonlijk; angst en vreugde van collega's en studenten hun angst en vreugde laten zijn; in én buiten de klas God dienen; hun loon niet als motivatie zien; studenten in vrijheid keuzes laten maken en hen daarvoor verantwoordelijk houden. Welke mogelijkheden hebben deze leerkrachten nog meer om hun christelijke identiteit vorm te geven? (Op welke manier kunnen zij het Evangelie delen?)
3. Kunt u voorbeelden noemen hoe leerkrachten omgaan met belemmeringen? En met kansen om hun christelijke identiteit vorm te geven? Hoe gaan deze leerkrachten om met zowel belemmeringen als kansen om hun christelijke identiteit vorm te geven?
4. Hoe zouden christelijke leerkrachten met een reformatorische achtergrond om moeten gaan met belemmeringen en kansen volgens u?

Data per deelvraag - Resultaten

Dit tabel geeft voor elke deelvraag weer waar het antwoord op de deelvragen vanuit de data vandaan komen.

Deelvraag	Data waarmee de deelvraag wordt beantwoord
In hoeverre ervaart een christelijke leerkracht met een reformatorische achtergrond belemmeringen en/of kansen met zijn identiteit bij het geven van godsdienstig vormingsonderwijs op openbare scholen?	- De antwoorden op vraag 2 en 3 van het interview met de onderzoeker. - De antwoorden op vraag (2), 3, 4 en 5 van de interviews met de docenten van het PC GVO. - De antwoorden op vraag 1, 2 en 3 van de interviews met de regiobegeleiders van het PC GVO.

Hoe gaan reformatrische vakdocenten om met deze belemmeringen en kansen?	- De antwoorden op vraag (2), 6, 7 en 8 van de interviews met de docenten van het PC GVO. - De antwoorden op vraag 4 van de interviews met de regiobegeleiders van het PC GVO. - Het dikgedrukte gedeelte uit de antwoorden op vraag 5 van de interviews met de docenten van het PC GVO. - Het dikgedrukte gedeelte uit de antwoorden op vraag 4 van de interviews met de regiobegeleiders van het PC GVO.
Op welke manier zouden christelijke leerkrachten met een reformatrische achtergrond om moeten gaan met belemmeringen en kansen?	- De antwoorden op vraag 4, 5 en 6 van het interview met de onderzoeker. - De antwoorden op vraag 9 van de interviews met de docenten van het PC GVO. - De antwoorden op vraag 5 van de interviews met de regiobegeleiders van het PC GVO. - Het dikgedrukte gedeelte uit de antwoorden op de vragen 3 en 4 van de interviews met de regiobegeleiders van het PC GVO.

Vergelijking PC GVO-docenten - Resultaten

Hieronder worden de antwoorden van de PC GVO-docenten vergeleken. De onderstreepte gedeelten geven antwoord op de gestelde vraag, wat gebruikt wordt voor de bevindingen. De antwoorden van docent 3 en 4 zijn tijdens de lectoraatsdag tot stand gekomen. De vragen zijn op de lectoraatsdag anders geformuleerd, waardoor de antwoorden verschillend kunnen zijn van docent 1 en 2. De vragen van de lectoraatsdag die overeenkomen met de interviewvragen aan docent 1 en 2, zullen in dezelfde antwoordenkolom verschijnen. De vragen zullen voor de duidelijkheid erbij gezet worden. Er zal daarnaast een restcategorie zijn van vragen die niet overeenkomen met de interviewvragen aan docent 1 en 2.

	Antwoord docent 1	Antwoord docent 2	Antwoord docent 3	Antwoord docent 4	Bevindingen
--	-------------------	-------------------	-------------------	-------------------	-------------

Vraag 1: Wat is de reden dat u hebt gekozen om te werken op openbare scholen? (Is dit wat u altijd al gedaan heeft? Waar moest u aan wennen?) Waarom: Ik wil weten wat de motieven van de christelijke docenten zijn om in het openbaar onderwijs te werken.	Ik heb eerst lesgegeven op het praktijkonderwijs. En toen kreeg ik een tweede zoontje en toen moest ik voor drie dagen terug. Dus dat was gewoon technisch gezien niet praktisch. En ik heb een kennis die al vaker had gezegd: "Is het niet wat voor jou om die godsdienstlessen te geven op openbare scholen?" Dus ik heb daar toen gesolliciteerd. En toen heb ik nog een jaar lesgegeven op het Calvijn College na mijn verlof, want toen hadden ze een plekje vrij. En dat stopte en toen belde ze van het GVO: "Kan je volgende week niet starten?" Dus ik heb dat eigenlijk meer een beetje als <u>leiding ervaren</u>, <u>dat God me daar een plek gaf</u>. Dat kwam allemaal een beetje zo uit en gaandeweg werk ik daar nu een paar jaar. En ook gewoon drie vaste scholen op een dag. Dus het is niet een hele bewuste keuze om op een openbare school te gaan werken. Maar het was wel iets dat me gewoon heel erg aantrok en met het gezin als combinatie, zeg maar. <i>Trok er niet toch iets?</i> Als je het ergens	Eigenlijk is het heel bijzonder gelopen, want ik heb de Driestar gedaan, de pabo. En toen heb ik een poos gewerkt in het reformatorisch basisonderwijs. Toen is onze oudste geboren, die is nu tien. Toen ben ik later aan de slag gegaan als ambulant begeleider voor jongeren met een leer- en gedragsstoornis. Dus toen zat ik eigenlijk helemaal niet meer in het onderwijs. En toen <u>kwam dat eigenlijk op mijn pad</u>. Via mijn oude dominee, die zei: "Ik heb contact gehad met (naam), die ken je misschien ook wel, de regiobegeleider van het PC GVO, en die zoeken nog mensen. Het leek me echt iets voor jou!" Ik gaf nog wel zondagsschool enz. en als gezin deden we altijd gezinsmomenten. Ik was er altijd wel heel bewust mee bezig, maar ik was eigenlijk helemaal niet meer met het onderwijs bezig. En toen ben ik in gesprek gegaan met (naam) en	<i>Hoe is het voor u om les te geven op openbare scholen als docent met een reformatorische achtergrond?</i> De boodschap is er voor iedereen, dat geloof ik. Als ik het paasverhaal vertel, probeer ik het verdrietige van Judas niet te veel te benadrukken. Heel vaak wordt daar aandacht opgelegd in de media bijvoorbeeld. Alsof de duivel ermee speelt. Maar pas had ik het Paasverhaal verteld en toen zei een meisje: "Had Judas dat maar geweten, dat Jezus opstond." <u>Ik leer van deze kinderen</u>. Ik heb een prijs gewonnen met een verhaal dat ik heb ingezonden. Ik zal het naar je sturen. Het gaat over een kruik met tranen.	Docent 1 evenals docent 2 ervaren het als leiding of als datgene wat op hun pad is gekomen, zonder dat het een bewuste keuze is geweest. Docent 3 stelt dat ze van deze kinderen leert en dat de boodschap voor iedereen is.
--	--	--	--	--

Vraag 2: Vlastuin heeft een boek geschreven over de christelijke leerkracht. Hij schrijft dat het christendom exclusief denkt, omdat Jezus de enige Redder is. Volgens het document 'Protestants godsdienstig vormingsonderwijs op openbare scholen' richt het PC GVO zich op inclusief denken. Hoe wordt dit vormgegeven? En bent u het daarmee eens? Waarom: Ik wil weten hoe 'inclusief denken' in de praktijk wordt vormgegeven en hoe de christelijke docenten hierover denken.	Je moet denk ik eerst goed even helder hebben waar PC GVO voor staat, zeg maar. Want GVO is vormingsonderwijs, en dat gaat erom dat het kind levensbeschouwelijk onderwijs krijgt vanuit de protestantschristelijke religie. Levensbeschouwelijk onderwijs, dat is niet zozeer een theorieoverdracht, dat jij het christendom als de enige waarheid aan de kinderen overbrengt. Ik heb hier een heel mooi boek: 'Nooit meer een kleurplaat'. Ik ben met een studie nu bezig en ik heb net een module gehad van Van Doleweerd, die werkt ook op de Driestar. Eigenlijk bestaat levensbeschouwelijk onderwijs echt eruit <u>dat het kind aan het denken wordt gezet</u>. En hier staat een hele mooie driehoek in. Dat gaat over theologiseren met kinderen, voor kinderen en van kinderen. Daar zijn we eigenlijk mee bezig. <u>Je kijkt naar het kind. Je luistert ernaar, je neemt dingen waar. Je bent ook een betrokken reisgenoot. Je loopt met de kinderen eigenlijk op om zo ver mogelijk te komen, maar je bent ook een inhoudelijke gids, want je gaat ze ook nieuwe</u>	Als docent krijg je heel erg <u>de ruimte om jezelf te zijn</u>. Het is <u>niet de bedoeling dat je gaat zeggen van "dit is de waarheid, jullie moeten allemaal in die waarheid geloven"</u>. Dat stellen ze niet op prijs. Kijk, als je dat doet, dan weet toch niemand dat, want je doet het achter gesloten deuren, maar dat wordt niet erg gewaardeerd. Ik heb ook wel eens ermee geworsteld. Hoe sta ik erin? Ik geloof wel dat dat de enige waarheid is. Dus je wilt ook echt dat overbrengen. Ik heb nu een soort: <u>Je getuigt van jouw waarheid, en je getuigt ook dat dat dé waarheid is, en vervolgens leg je het bij God neer wat het met de kinderen gaat doen</u>. Ik doe geen concepties aan de waarheid, absoluut niet. Maar je gaat ook niet zover dat je zegt: "Jullie moeten allemaal daarin gaan geloven, anders ga je naar de hel".		<i>Veel reformatorische christenen zijn exclusieve denkers. Hoe gaat u hiermee om in uw onderwijspraktijk?</i> Heel vaak zijn er christelijke kinderen die vragen of mensen naar de hel gaan als ze niet in Jezus geloven. <u>Ik ga niet oordelen wie wel of niet in hemel komt. Dus ik ben niet exclusief, maar de boodschap is wel exclusief.</u>	Docent 1 vertelt dat het vooral gaat om het kind, dat deze aan het denken wordt gezegd en zichzelf spiegelt aan Bijbelverhalen en kijkt wat hij/zij ermee kan in zijn/haar leven. Volgens haar ben je het niet verplicht om onderwijs te geven in andere godsdiensten, maar zij biedt het wel aan. Docent 2 geeft aan dat de leerkracht de ruimte krijgt om zichzelf te zijn, dat je mag getuigen van jouw waarheid en dat dat dé waarheid is, maar je mag de kinderen niet opdragen dat ze er allemaal in moeten geloven. Docent 4 vertelt dat ze zelf niet inclusief is, omdat ze niet gaat oordelen wie wel of niet in de hemel komt. De boodschap is wel exclusief.
--	---	--	--	---	---

Vraag 3: In het boek 'De multiculturele refoschool' schrijft J. Exalto dat mensen uit de bevindelijk gereformeerde hoek vaak bang zijn dat het omgaan met andersdenkenden hen dusdanig beïnvloedt, dat ze hun eigen geloof gaan relativeren of verwerpen. Hoe verhoudt u uw reformatorische achtergrond, waar over het algemeen terughoudender wordt gekeken naar pluriformiteit, met uw werk? Waarom: Ik wil erachter komen of er belemmeringen kunnen zijn op openbare scholen door de identiteit van deze christelijke docenten die een reformatorische achtergrond hebben.	Eigenlijk vind ik zelf dat ik doordat ik deze lessen mag geven, <u>sterker in mijn religie ga staan</u>. In die zin, <u>dat ik meer ga nadenken over wat voor waardevolle identiteit ik meedraag</u>. Wat <u>ook veel rust geeft en zoveel helderheid in het leven</u>. Kinderen zijn heel erg zoekend, maar je kan ze het niet opleggen. Je kan de verhalen aandragen. Maar ik vind eigenlijk dat ik veel meer ga beseffen wat voor waardevol iets we hebben. Dan word je ook echt heel erg tot denken gezet en zien leerlingen bijvoorbeeld van een Bijbelverhaal, dan halen ze bijvoorbeeld een heel andere strekking eruit dan dat ik zelf soms had gedacht. Dan denk ik: <u>Mooi dat de Bijbel zo breed is dat we op zoveel verschillende inzichten kunnen komen</u>. Dus het stelt je identiteit wel bij en je identiteit verandert er misschien ook wel door, doordat je tegen dingen anders gaat aankijken. Maar <u>eigenlijk is het vaster in Gods Woord het doel</u>. <i>Hoe kijk je nu aan tegen andere godsdiensten?</i> Ja, daar ben ik wel meer over na gaan	<u>Dat is eigenlijk geen enkel probleem</u>. Het zijn sowieso kinderen. Ik denk dat het <u>juist heel goed is om als christen in aanraking te komen met andersdenkend en, omdat het je dwingt om na te denken: waarom geloof ik in wat ik geloof? Om heel erg de kern op te zoeken van waar je voor staat</u>. En die kinderen zijn heel anders, hoor. Ik heb zelf vier kinderen en die zitten op een reformatorische school hier op het dorp, en je merkt dat het toch heel anders is. Het is een openbare school, het is hetzelfde dorp, het zijn dezelfde soort kinderen, ze komen met dezelfde soort omgeving in aanraking, toch zijn het echt hele andere kinderen. Met name, wat ik heel opvallend vind, is: <u>die kinderen op een openbare school hebben geen moreel kader</u>. Waarom mag iets niet? Als ik er zin in heb, dan doe ik dat toch gewoon? Dus wie ben jij als je zegt dat het			Docent 1 en 2 vinden het goed om in aanraking te komen met andersdenkenden, omdat het je laat nadenken. Docent 1 geeft aan dat het haar laat nadenken over haar waardevolle identiteit die rust en helderheid geeft in haar leven. Ze gaat hierdoor sterker in haar religie staan. Docent 2 vertelt dat het dwingt om zelf na te denken waarom je gelooft wat je gelooft en de kern op te zoeken. Hoewel ze merkt dat de kinderen heel anders zijn, probeert ze daarop te reageren door hen te laten zien dat ze veel waard zijn in Gods ogen. Docent 1 geeft nog aan dat haar identiteit misschien wel verandert, omdat ze anders gaat kijken naar bepaalde dingen. Ze is zich bewuster van andere culturen en religies en ziet nu meer mogelijkheden om met hen samen te werken, terwijl ze eerder met een evangelisatiedoel wilde onderwijzen. Haar doel is wel
--	--	--	--	--	---

Vraag 4: Bij een docent van het PC GVO mag de eigen identiteit van de docent openbaar komen, volgens het document (zie vraag 1). Welke kansen ziet u hier om als christelijke leerkracht met een reformatorische achtergrond uw identiteit vorm te geven tijdens godsdienstige vormingsles op openbare scholen? Waarom: Ik wil weten of deze docenten kansen zien om hun christelijke identiteit vorm te geven en welke kansen dit zijn.	Ik denk dat een hele belangrijke is: <u>"je bent wie je bent."</u> We zien het heel vaak in het gesprek, in ook gewoon heel je houding, hoe je bent, hoe kom je op een school binnen, zeg je ze gedag, toon je betrokkenheid als er een zieke collega is. Zulke dingen zijn gewoon heel belangrijk. En dat krijg ik ook echt wel eens terug. Er was een collega overleden recent, en ik had een kaart gestuurd. Maar dan komen ze er echt op terug dat ze dat hebben gewaardeerd. Die had echt een plek op de tafel. En toen dacht ik van o ja, de kleine dingen, echt van hoe je bent, dat is heel belangrijk, want daar komen ze regelmatig op terug. Terwijl ik dat zelf helemaal niet zie. En tuurlijk, bij leerlingen heb ik ook wel eens lastige situaties, en dan zeg ik ook wel eens: ik zal ervoor bidden. Ik zal er zelf regelmatig aan denken. Dan straalt je wel iets uit van waar je terecht komt met je zorgen en met je vreugde. Maar verder vind ik dat lastig. Als ik nou echt een openbare docent was zonder GVO, dan ga je daar wel op een hele andere manier instaan. Ik	Eigenlijk heb je die kans <u>overal</u> in. Je kan heel erg je eigen identiteit laten spreken. Ik ben zelf iemand die probeert om niet te veel... Ik ben overtuigd gereformeerd bond lid, maar dat wil niet zeggen dat ik vind dat dat de enige kerk is en dat dat op alle fronten de juiste manier van leven is en dat andere christenen het niet goed hebben. Dus ik probeer in mijn lesgeven ook niet zozeer als gereformeerde bondslid, maar als christen daar te staan. Het is wel zo, ik draag altijd een rok, en daar vragen ze eigenlijk nooit naar. En die hele enkele keer dat ik wel eens een broek aan heb, dat merken ze niet eens op. Uiterlijke dingen zijn er wel, maar waarvan je zelf denkt 'oh dat zal ze wel opvallen', maar dat valt helemaal niet op. En verder, ik draai andere muziek misschien en ik draai andere filmpjes, denk ik, dan (wat zullen we zeggen) evangelische PC GVO. Die	<i>Welke belemmeringen of kansen ziet u in het openbaar onderwijs?</i> Je stapt in een andere wereld als je op openbare scholen gaat werken. Maar de kinderen zijn niet anders. Sommige kinderen gaan nooit naar de kerk en zingen nooit. Bijbellezen doen ze nooit. Ze kennen niet veel christenen. Sommigen wonen wel in een dorp van kerkgangers. Ze zien dan 's zondags veel mensen naar de kerk lopen. Maar het is niet hun leefwereld. Het is totaal vreemd voor hen. Je ziet trouwens ook niet altijd verschil tussen openbare of christelijke kinderen. Sommige openbare scholen scoren zelfs beter dan christelijke of reformatorische scholen op het gebied van schelden. <i>Wat wilt u deze kinderen het liefst meegeven?</i> Ik wil ze meegeven wie God is. Dat doe ik door Bijbelse verhalen te vertellen.		De eerste twee docenten geven voorbeelden van kansen om hun identiteit te laten zien als christen. Allebei verwijzen ze daarbij naar kleding en dingen die mensen in de uiterlijke dingen zien. Docent 2 voegt hier de muziek aan toe als reformatorische leerkracht. Verder geven ze aan dat de Bijbelverhaal de grootste plaats inneemt in hun lessen en dat ze daarbij kansen zien om het Evangelie te vertellen. Docent 1 voegt de houding van jezelf toe, hoe je betrokkenheid is en dat je laat zien waar je heen gaat met moeilijke situaties, namelijk naar God. En je houding naar Bijbelverhalen en naar de Bijbel zelf als boek, maar ook dat je iets van jezelf vertelt met betrekking tot de Bijbelverhalen, laat je identiteit zien. Verder ziet deze docent kansen in het stellen van vragen bij het Bijbelverhaal en door een open gesprek aan te gaan met leerlingen (bijv.
--	---	--	---	--	---

Vraag 5: Ervaart u wel eens belemmeringen om uw christelijke identiteit vorm te geven? Zo ja, kunt u een aantal voorbeelden noemen? Waarom: Ik wil onderzoeken of er -als het gaat om de christelijke identiteit- belemmeringen zijn om op een openbare school te werken als leerkracht met een reformatische achtergrond.	Het moeilijkste vind ik eigenlijk (ik zit wel vooral bij het zelfstandig werken, het is niet zo dat ik echt in hele lastige thema's moet meedenken, dan zou ik daar meer tegen aanlopen), het lastigste vind ik <u>dat je soms echt de nood ziet bij het kind, dat ze het thuis bijvoorbeeld heel lastig hebben, maar dat je eigenlijk niet de kern, van dat ze de rust bij de Heere Jezus kunnen vinden, dat ze weten dat hun zonden zijn vergeven, dat dat zoveel handreiking kan geven in het dagelijks leven. Dat mag je ze niet opleggen. En dat wens je ze allemaal toe.</u> Dan wordt dat even belemmerd bij een verhaal. Ik zou daar zo graag meer nadruk op willen leggen, maar dat mag dan niet. Dat is mijn grootste belemmering eigenlijk bij mijn vak. Maar dat hoort aan de andere kant ook niet bij mijn vak, dat moet ik loslaten. <u>Het is geen evangelisatie doeleinde. Het is vormingsonderwijs, dus dat moet ik ook dit keer ook echt zien.</u>	Jawel, want <u>je moet wel voorzichtig zijn. Als je gaat zeggen van "Er is een hemel en een hel. Dan ga je naar de hemel en dan ga je naar de hel. Dus als jij hiervoor kiest, dan ga je naar de hel."</u> Dan denk ik niet dat je positie heel lang gewaardeerd wordt op school. Het grappige is dat <u>leerlingen wel zelf komen met de hel en de duivel. Dan heb je een ingang om daarover te spreken.</u>	<i>Is het soms moeilijk om uw christelijke identiteit vorm te geven?</i> Ik zeg soms wel tegen leerlingen: Jezus zegt dat we niet door mogen gaan op de weg van goddeloosheid die we bewandelen. <u>Goddeloosheid is moeilijk te omschrijven.</u> Maar dan noem ik bijvoorbeeld schoppen of een deur dichtgooien en zeg bijvoorbeeld: 'Mag dat dan niet? Dat zeg ik niet. Maar het is wel de kwaadheid die in ons zit.' <u>Soms krijg je ook vragen over of christenen altijd een rokje moeten dragen. Dat is niet wat christelijke mensen door moeten geven.</u> Ik zeg dan dat dat niet uitmaakt, dat daar verschillend over gedacht wordt. <i>Wat zou u tegenhouden om op een openbare school te werken?</i> <u>Niet geuite kritiek van leerkrachten van ons.</u> Ik had verteld aan de leerlingen over dat de aarde	<i>Welke belemmeringen ervaart u?</i> <u>Openbare kinderen zijn soms slecht benaderd door christelijke kinderen.</u> "Jij bent niet van god, dus van de duivel." Dat vind ik heel verdrietig. Een liedje waarin 'bekeer je' voorkomt, kan niet. <u>Wel kun je liedjes zingen die een verhaal beschrijven.</u> Op een school hadden ze gewerkt over het circus. Daar is een liedje van. 'In de circustent' gaat over dat God je gemaakt heeft, net als Wout in het verhaal van Max Lucado. Ik heb dat verhaal trouwens ook verteld in de klas met de link naar Psalm 139. Als we het liedje gaan zingen, zeg ik: "Ik weet dat niet iedereen dit gelooft, maar in dit liedje gaat het er wel over." En dan zingen de kinderen allemaal mee. Ik heb eens gehad dat de leerkracht van die klas, die achterin zat, achteraf zei: 'Wat leuk!'	Zowel docent 1 als docent 2 ervaren belemmeringen, bijvoorbeeld dat je voorzichtig moet zijn met wat je zegt. Zoals docent 1 het aangeeft, je kan het ze niet opleggen dat ze rust kunnen vinden bij de Heere Jezus als ze weten dat hun zonden vergeven zijn, en dat dat zoveel handreiking kan geven in het dagelijks leven. En dat terwijl je de nood ziet bij het kind. Je kan niet evangeliseren. Docent 2 geeft bij de belemmering die ze noemde tegelijkertijd een kans, want als leerlingen zelf naar bepaalde onderwerpen vragen, kun je er volgens haar wel over spreken. Docent 3 voegt daarnaast als belemmering toe dat bijvoorbeeld het woord goddeloosheid moeilijk te omschrijven is, maar dat ze dit dan uitlegt. Ook krijgt ze soms vragen over of christenen altijd een rokje moeten dragen, terwijl christelijk mensen dat niet moeten doorgeven,
--	---	--	---	--	---

Vraag 6: Op welke manier gaat u tijdens de les om met de genoemde voorbeelden van zowel belemmeringen als kansen? Waarom: Ik vraag dit omdat ik concrete voorbeelden wil horen hoe deze leerkrachten om kunnen gaan met zowel belemmeringen als kansen. Op die manier wordt er meer ingezoomd op de belemmeringen en kansen.	Ik heb in K. op den duur heel diepgaande gesprekken met die oudere groepen. Ze zeiden: “Ja, maar mevrouw, u gelooft dus in een hemel en in een hel. Ik geloof wel, maar soms twijfel ik wel of dat allemaal waar is. Maar kom ik dan in de hemel?” Zulk soort vragen. Op die momenten zeg ik: “In de Bijbel staat dat de Heere de wereld lief heeft gehad en dat Hij Zijn Zoon heeft gegeven, maar dat als je in Hem gelooft, als je op Hem vertrouwt, dat je dan bij Hem komt.” En ik zeg: “ik kan niet voor jou spreken dat jij daar komt.” Dat is een relatie, net als met een vriend of vriendin. Dat is wel heel anders natuurlijk, maar ik zeg wel: “je hebt contact met God, dus dan zal God je daarin ook echt duidelijkheid geven.” Op die manier probeer ik wel uit te leggen dat het voor mij heel veel rust geeft en dat dat het belangrijkste is in mijn leven, het fundament ofzo. Dat kan ik dan van mijzelf wel zeggen, maar ik kan dat natuurlijk verder niet... dus ik moet dat loslaten. En dan ben ik gewoon heel eerlijk over mezelf en dan zeg ik: “ja, het worstelt”. God weet daar dan ook	Maar dan vertel ik wat de Bijbel vertelt en niet wat er met hen gaat gebeuren. “De Bijbel zegt: ‘De hel is voor de mensen die niet in God willen geloven en de hemel is voor de mensen die in God geloven.’” We beginnen altijd de les met een aantal... Er spelen heel veel dingen in die levens van die kinderen. Nu zijn er bijvoorbeeld twee broertjes waarvan de ouders gaan scheiden. Die hebben het er heel moeilijk mee. Dan heb ik het altijd even over van, wat kunnen we voor elkaar betekenen en wat kan God voor jou betekenen hierin? Dat soort dingen. En ik vraag eigenlijk ook altijd van: Wie heeft er iets gezien of meegemaakt of ervaren deze week? En dan krijg je wel een heel mooi gesprek. Maar inderdaad die vragen komen vooral uit die kinderen. Je hebt wel je lesplan. En die	Hoe gaat u ermee om als u over andere godsdiensten moet vertellen? Je hoeft niet over andere godsdiensten te vertellen. Het staat niet in de doelstelling. Wat als het wel een doelstelling wordt? Als het een doelstelling wordt, dan zou ik liever op een gematigd christelijke school gaan werken. Anders moet ik me helemaal gaan verdiepen in de islam en het boeddhisme. En dan kan het niet anders dat de leerlingen ook aan mij merken dat dat niet is wat ik geloof. Ik wil geen anti-klimaat scheppen in de klas. Er komt wel eens iets langs. Bijvoorbeeld als het erover gaat dat moslims bidden, dan zeg ik dat het bij ons niet gaat om veel te bidden of goede werken te doen, maar dat het bij ons gaat om genade. Je hoeft niks te doen om gered te worden.	Kunt u nog enkele voorbeelden opnoemen en hoe u daarmee omgaat? Pas moest ik een thema uitwerken. Ik ga dan wel eens de werkjes met de kinderen ophangen in kerken, soms in Molukse kerken. Een keer was het gebed als thema genomen. Toen heb ik het verhaal van Hanna verteld. Sommige kinderen zeggen dan: “Er wordt niet eens naar haar geluisterd.” Dan snijd ik het onderwerp aan dat er dus ook mensen zijn die het fout doen. Gesprekken kan je voeren, maar bidden zelf doe je niet. Ik heb ook wel eens een verhaal verteld waarin heel vaak het woord Barneveld voorkwam. De opdracht voor de kinderen was dat je een streepje moest zetten als je het woord Barneveld hoort. Dat is best wel moeilijk. Dan leg ik uit: vroeger konden ze veel beter luisteren. En opa was er	Door zowel docent 1 als 2 worden voorbeelden gegeven van leerlingen die zelf vragen stelden over de hemel en de hel. Docent 1 en 2 vertellen dan allebei wat de Bijbel erover zegt. Docent 1 geeft aan dat ze het moeilijk vindt dat ze leerlingen niet kan opleggen om contact te zoeken met God. Wel probeert ze iets over zichzelf te vertellen. Daarnaast legt ze het neer bij God in gebed en ze bidt voor de kinderen persoonlijk. Docent 2 ziet kansen als het gaat om de persoonlijke situatie van leerlingen. Daarover knoopt ze gesprekken aan en vraagt wat ze voor elkaar kunnen betekenen en wat God voor hen kan betekenen. Hoewel de verantwoording zwaar kan voelen, ligt het volgens docent 2 ‘niet in mij om die kinderen wel of niet zalig te maken’. De docent doet geen oproep tot bekering, maar laat meer zien hoe God is. “God
--	---	--	--	---	---

Vraag 7: Op welke manier denkt u tijdens het voorbereiden van de les na over eventuele belemmeringen en kansen om uw christelijke identiteit vorm te geven? Waarom: Ik wil weten of belemmeringen en kansen vanzelf komen of dat christelijke docenten in hun voorbereiding al bezig kunnen zijn met eventuele mogelijkheden of belemmeringen.	<u>Door de verhalen die je overdraagt, dat je het belangrijkste aan de kinderen meegeeft</u>, want dan geef je Gods Woord door. En dat kwam ook in de module bij Van Doleweerd aan bod van "het Woord is niet iets passiefs." <u>Wij worden ertussen gezet, maar het hangt niet van ons af. Want God heeft Gods Woord gegeven om het zelf te laten spreken. Als kinderen dat aangereikt krijgen, dan kan Gods Geest er ook voor zorgen dat ze zelf wat met dat verhaal gaan doen.</u> En dat kan naar binnen komen. <u>Op die manier denk ik gewoon dat je een stuk identiteit overdraagt. En je geeft eigenlijk je identiteit, Gods woord geef je door.</u> En het gaat er ook om hoe je met de mensen omgaat. Hoe je richting andere religies aankijkt, een stuk respect zeg maar. Dat zijn wel hele belangrijke dingen, want daar kijken ze echt naar. In de tijd van corona bijvoorbeeld was het ook echt in K. van "De mensen van de kerk gaan allemaal zonder mondkapje de winkel binnen" en "op zondags zitten ze met hele groepen bij elkaar,	Niet eigenlijk. Ik ben in de <u>voorbereiding heel erg biddend bezig</u> met "Heere, wat zal ik ze deze keer meegeven." Ik ben niet bezig met mijn identiteit daarin. Meer dat ik bid van: "Heere, ik krijg weer de kans om ze wat te vertellen en ik heb mijn les voorbereid, die gaat daar en daar over deze keer, wilt u het zegenen dat het binnenkomen, of dat ze er open voor staan?" Want je hebt natuurlijk ook wel eens dat ze helemaal geen zin hebben, en dat ze een beetje zitten te geinen en dat je denkt: wat pikken ze hier überhaupt nog van op? Voor dat soort dingen bid ik altijd. <u>Ik ben helemaal niet bezig met: kan ik mijn identiteit hier vormgeven? Dat is zo automatisch dat die identiteit er is, want ik ben PC GVO docent. Ik belichaam die identiteit.</u>			Docent 1 geeft aan dat het vooral belangrijk is om het belangrijkste uit Gods Woord mee te geven aan de leerlingen en dit over te dragen. Ze benadrukt hierbij Gods Geest Die nodig is, omdat het niet van ons afhangt. Ook docent 2 benadrukt dit. Tijdens de voorbereiding is ze biddend bezig. Ze geeft aan dat ze daarin niet bezig is met hoe ze haar identiteit kan vormgeven, maar dat dit automatisch gaat, dat zij die identiteit is als PC GVO docent. Docent 1 stelt haar identiteit gelijk met Gods Woord. Overigens geeft docent 1 verder aan – los van de voorbereiding – dat je houding belangrijk is en dat het goed is om te laten zien dat christenen niet perfect zijn.
--	--	---	--	--	---

Vraag 8: Edlin noemt in zijn boek 'The Cause of Christian Education' enkele mogelijkheden voor een docent om de christelijke identiteit vorm te geven, zoals bezorgd zijn over ieder persoonlijk; angst en vreugde van collega's en studenten hun angst en vreugde laten zijn; in én buiten de klas God dienen; hun loon niet als motivatie zien; studenten in vrijheid keuzes laten maken en hen daarvoor verantwoordelijk houden. Wat heeft u zelf geleerd in de tijd dat u les hebt gegeven op openbare scholen? Waarom: Ik wil weten wat de ervaringen en leermomenten van deze docenten zijn, zodat ik weet hoe ze met belemmeringen omgaan als deze er zijn, maar ook op welke manier ze de kansen hebben geleerd te nemen om hun christelijke identiteit vorm te geven.	Ik vind overwegend dat ze <u>op openbare scholen heel erg sociaal zijn, dat ze inlevingsvermogen hebben richting andere religies, ook binnen een klas</u>. Er was een vluchteling in de klas gekomen, en als je ziet hoe ze opgevangen wordt door iemand anders uit de klas die Arabisch kon praten... <u>Hoe ze met elkaar omgaan en hoe ze hameren op respect richting elkaar</u>. Er was ook een docent die had mijn lessen in coronatijd ook gegeven, terwijl ze zelf eigenlijk helemaal niks met het protestants-christelijke heeft. Die had echt een stuk waardering gekregen voor ons werk. En toen dacht ik van: nou, ik vind het echt knap dat je het hebt geprobeerd. <u>Dus hun houding is wel echt heel positief. En ik denk dat we daar wel heel veel van kunnen leren</u>. Wij zitten soms wel heel erg vanuit bepaalde kaders te denken en "ziet iemand er opeens heel anders uit" of "doet 'ie anders". Als die opeens de school binnen zou wandelen, hoe zouden we reageren? En hier zijn ze ons echt tot voorbeeld soms. Dat met name denk ik.	<u>Die christelijke identiteit die heb jij gewoon als christen</u>. Als het goed is, hè. Dus het is een kwestie van <u>bij jezelf blijven</u>. Als het goed is, als jij je leven leeft met God, dan heb je al compassie voor anderen. Dan ben je al benieuwd wat iets met iemand doet en wat jij voor diegene kan betekenen. Dan ben je al geneigd om te wijzen op "Christus wil die last graag van je overnemen". Dat soort dingen. Het is wel heel goed dat die boeken er zijn, want als je het leest, maakt het je bewust van "O, ja", of "dit is bij mij nog niet zo ontwikkeld" of "hier kan ik nog meer aan denken". <u>Maar als het goed is, denk ik dat je heel veel dingen al hebt, als christen, als echt christen. Het is misschien een beetje een bonte uitspraak, maar als je niet echt gelooft, moet je niet bij PC GVO gaan werken</u>.			Docent 1 heeft geleerd om te leren van de positieve houding van mensen op openbare scholen, in de manier waarop ze met elkaar omgaan en respect hebben voor elkaar(s religie). Docent 2 vertelt dat het een kwestie is van bij jezelf blijven, omdat je de christelijke identiteit in je hebt, bijvoorbeeld dat je compassie hebt voor anderen. Heel veel dingen heb je, volgens haar, hoewel je sommige dingen kunt ontwikkelen. Volgens deze docent moet je niet bij het PC GVO werken als je niet echt gelooft.
--	---	---	--	--	---

Vraag 9: Wat zou u mee willen geven aan een christelijke leerkracht met een reformatorische achtergrond die godsdienst vormingsonderwijs gaat geven op openbare scholen? Hoe moeten zij omgaan met belemmeringen en kansen? Waarom: Ik wil erachter komen hoe christelijke docenten met een reformatorische achtergrond om zouden moeten gaan met belemmeringen en kansen om godsdienstvormingsonderwijs te geven op openbare scholen.	Ik denk gewoon heel eenvoudig dat <u>het gaat om een levende relatie die je hebt met de Heere God</u>. Dat je alles, al je belemmeringen, maar ook al je mooie dingen allemaal bij de <u>Heere in het gebed mag leggen</u>. En ik denk dat dat het belangrijkste kanaal is. En dan kunnen er zeker nog wel belemmeringen zijn of strubbelingen, maar het geeft wel heel veel ontspanning. En als je <u>gewoon de visie van PC GVO helder hebt, van "hier ga ik het onderwijs op richten, we doen het voor de kinderen, we doen het op deze manier", dan geeft het voor jezelf ook kaders voldoende om die lessen te geven</u>. En dan heb je natuurlijk wel met je identiteit dat je meer wil zeggen dan dat je mag, maar dan mag je dat ook in gebed leggen, <u>en dan kan God toch wel de Bijbelverhalen gewoon gebruiken in de les</u>. We moeten <u>leren om dingen los te laten</u>. <i>Zijn Bijbelverhalen ook het beste middel denk je om het Woord over te dragen?</i> Bij dierendag heb ik bijvoorbeeld het prentenboek	<u>Leef je eigen geloof uit</u>. Ik denk dat dat het belangrijkste is. <u>Dat je authentiek bent in je persoonlijkheid en in je geloof</u>. <u>En dat jouw geloof en jouw persoonlijkheid verweven is met elkaar</u>. Dat is heel belangrijk. <u>Het geloof is niet iets wat jij erbij doet, of iets wat bij jou hoort, nee, dat ben jij</u>. Op die manier is het <u>ook niet iets wat je heel bewust gaat vormgeven, of dat je moet gaan nadenken over belemmeringen of kansen</u>. Nee, jij bent dat. Dus als jij <u>authentiek bent, dan gaan leerlingen dat sowieso merken en dat waarderen ze ook enorm</u>. Misschien beantwoord ik daarmee niet helemaal jouw vraag, maar dat zou ik wel mee willen geven. <i>Als u zou kiezen tussen evangelisatie onder de kinderen, wat is dan meerwaarde om toch op PC GVO te werken?</i> Met evangelisatie is vaak	<i>Wat zou u mee willen geven aan leerkrachten met een reformatorische achtergrond die gaan werken op openbare scholen?</i> <u>Je moet jezelf op nul zetten. Alles wat in jouw bagage zit, moet je eruit gooien: de verhalen uit de Bijbel, je christelijke opvoeding zoals dat het 'normaal' is om te bidden voor het eten, om naar de kerk te gaan en te geloven</u>. Bij kerst denken de kinderen alleen aan gezelligheid en lekker eten. Als je les gaat geven voor het PC GVO, dan raad ik aan om <u>kennis te maken met andere groepen. Bijv. stichting Gave. Op die manier leer je dat jouw manier van kerk zijn niet de enige is. Andere Bijbelvertalingen kunnen ook gelezen worden</u>, niet alleen die jij gewend bent. Dat was een verrijking voor mij. <u>Verder moet je niet te veel zeggen, 'interrupen' als leerkrachten met elkaar contact hebben</u>. Je	Een levende relatie hebben met de Heere God, is volgens docent 1 voornamelijk wat ze wil doorgeven. Alles in gebed neerleggen bij de Heere. Verder moet je volgens haar de visie van het PC GVO helder hebben en als je merkt dat je meer wil zeggen dan je mag, leren om dat los te laten, omdat God het toch kan gebruiken. Sommige dingen moet je volgens haar niet meer als een belemmering zien, maar het onderwijs zien met het doel om te vormen en daarnaast al je verlangens uitspreken bij God. Dus niet zozeer opleggen, maar vormen, wetend dat God door het vormen heen kan werken. Verder is het volgens haar goed om bagage mee te krijgen van wat levensbeschouwend onderwijs inhoudt, door bijvoorbeeld een opleiding te volgen. 'Leef je geloof uit', is volgens docent 2 het belangrijkste. Het geloof hoort bij jou en is niet iets wat je erbij doet. Volgens haar ga je niet
--	--	---	---	---

Vergelijking regiobegeleiders - Resultaten

De antwoorden van de regiobegeleiders worden in deze tabel horizontaal vergeleken. De onderstreepte gedeelten worden gebruikt voor de bevindingen. Wanneer er antwoorden dikgedrukt zijn, betekent dit dat het antwoord past bij deelvraag 3 en hiervoor gebruikt wordt.

	Antwoord regiobegeleider 1	Antwoord regiobegeleider 2	Bevindingen
--	-------------------------------	-------------------------------	-------------

Vraag 1: In het document 'Protestants godsdienstig vormingsonderwijs op openbare scholen' staat dat het PC GVO zich niet op exclusief, maar op inclusief denken richt. Hoe wordt dit 'inclusief denken' vormgegeven? Waarom: Ik wil weten hoe de regiobegeleiders het begrip 'inclusief denken' door de leerkrachten laten vormgeven en of dit begrip belemmeringen of kansen geeft om de christelijke identiteit vorm te geven.	Dat is ook een van de moeilijkste dingen met reformatorische mensen. Echt heel moeilijk. Sommigen willen zich echt niet bezighouden met andere godsdiensten, willen niet die ramen en deuren opendoen. Dan denk ik wel eens: Is het angst? Wat is het dat je je zo krampachtig naar binnen gericht houdt? Daar zoek ik dan naar. En in alle respect en voorzichtigheid, maar ik vraag het wel aan ze. Gooi je ramen en deuren open. <u>Kijk eens naar de overeenkomsten, maar ook naar de mooie verschillen met alle godsdiensten. En verweef het in jouw thema.</u> En dan zie ik soms kwartjes vallen. Het makkelijkste thema is 'licht'. En Divali feest is lichtjes feest. (Er zitten ook andere thema's in, hoor.) Met advent en kerst ben ik ook met licht bezig, en Divali valt volgens mij in de buurt van adventstijd. Je kan het erin noemen. <u>Als je een hindoeïkind hebt, kun je zeggen van: wil jij er iets over vertellen. Wil jij de volgende keer zo'n lampje meenemen?</u> Er zitten vaak islamitische kinderen in de hele klassen, als ze hele klassen hebben. Dan kan je bijvoorbeeld ook het verhaal van Jona, die staat exact hetzelfde in de Koran, maar dan met een andere naam. <u>Dan zeg je: ik pak de Koran. Ik vertel het verhaal uit de Koran.</u> Dat heb ik al een paar keer meegemaakt bij docenten van mij. Dit is een voorbeeld. En ik merk dat die drempel nu verlaagt, door te ervaren: <u>Ik hoef mezelf niet te verloochenen, maar ik neem de mooie vergelijkbare elementen uit andere godsdiensten in mijn les. En dan zeg ik: het blijft jouw christelijke les.</u>	Ik denk dat het van heel groot belang is dat je je realiseert op welke plekken je bevindt als vakleerkracht. Een van onze doelen is dat de leerlingen zelf, dat daar vorming krijgt. En dan moet je inclusief denken, want <u>elke ideologie of levensbeschouwing moet daarin een ruimte vinden.</u> Als je kijkt naar het christendom alleen al, er zijn zoveel <u>verschillende stromingen</u>. En binnen één kerk, zijn er zoveel mensen die op <u>een andere manier hun Godsbeeld hebben. Als vakleerkracht als je bezig met vorming, moet je zorgen dat daar ruimte voor is.</u> Want wat doe je daar anders? <i>Hoe creëren ze die ruimte?</i> In onze lessen als vakleerkracht heb je <u>drie rollen</u>. Ik vergeet altijd de derde. Eén daarvan is dat je getuige bent, en de ander is dat je ook middelaar bent. En expert, volgens mij is dat de derde, maar dat zou je even op moeten zoeken. In die drie verschillende rollen verplaats je je tijdens het lesgeven. Het ene moment ben je aan het bemiddelen tussen de gesprekken van leerlingen met elkaar waarin ze aan het vormen zijn over een bepaald onderwerp, een verhaal bijvoorbeeld als we het heel concreet maken. En het andere moment wordt er gevraagd naar je eigen overtuigen, en sta je er als getuige. En dan mag je inderdaad kleur geven, kleur bekennen en je identiteit neerzetten. <u>Als je alleen maar vanuit één richting praat, vanuit de rol als getuige, dan geef je niet echt ruimte aan de ontwikkeling van het kind zelf. Op die manier denk ik dat je inclusief moet denken.</u> Op dat moment van die rol. <u>En misschien</u>	Volgens regiobegeleider 1 is het belangrijk om te kijken naar de overeenkomsten en de mooie verschillen met alle godsdiensten en dit in je thema verweven. Hierbij noemde ze voorbeelden, zoals dat je met het thema licht een link kunt maken naar het Hindoeïfeest Divali door bijvoorbeeld aan een Hindoeïstische leerling te vragen of hij/zij hier iets over wilt vertellen. En dat je het verhaal van Jona uit de Koran kan voorlezen in plaats van uit de Bijbel. Ook regiobegeleider 2 antwoordt dat bij inclusief denken elke ideologie of levensbeschouwing een ruimte moet vinden in de vorming van leerlingen, ook wat betreft de verschillende stromingen en de andere Godsbeelden. Volgens hem kun je die ruimte creëren door soms middelaar te zijn in plaats van getuige. Hij noemde drie rollen die een leerkracht moet hebben: getuige, middelaar en expert. Dus niet alleen vanuit één richting, de rol als getuige praten. "Een goede leerkracht begrijpt dat adaptief onderwijs niet stopt bij rekenles, maar ook zeker bij de levensbeschouwing." Volgens regiobegeleider 1 hoef je jezelf niet te verloochenen, maar verweef je de mooie vergelijkbare elementen uit andere godsdiensten door jouw les heen. Je hoeft niet hetzelfde te vinden, maar wel ervoor openstaan. Tegelijkertijd zegt ze dat er geen sluitende theorieën zijn bij alle godsdiensten. Iedere godsdienst zoekt en vraagt, wat ons een nieuwsgierige houding moet geven naar
--	--	--	--

Vraag 2: Vlastuin heeft een boek geschreven over de christelijke leerkracht. Hij schrijft dat het christendom exclusief denkt, omdat Jezus de enige Redder is. Welke belemmeringen merkt u bij christelijke leerkrachten met een reformatorische achtergrond om hun christelijke identiteit vorm te geven in het godsdienstvormingsonderwijs? Waarom: Ik wil weten welke belemmeringen er kunnen zijn voor leerkrachten met een reformatorische achtergrond om hun identiteit in het PC GVO vorm te geven.	Ja, dus even samenvattend in het klassieke onderwijs waar ze alleen maar christelijke kinderen voor zich hebben, was het allemaal niet zo'n probleem. Het is ook minder een probleem in de carroussels, omdat ze daar juist tamelijk vrijuit hun christelijk geloof mogen tentoonstellen. Het punt daar is wel dat je voor hele klassen staat! Waar je wat "smaller" christelijk onderwijs mag geven, daar blijft het wel de kunst in ons vak om steeds woorden te gebruiken als <u>'de christenen geloven dat'</u>. En <u>'de mensen die in een God geloven, geloven dat God ze'</u>. Zo. <u>Want voor de kinderen op de openbare school is God geen vanzelfsprekend fenomeen</u>. Dit is op scholen waar een vakdocent van PCGVO zgn. breed onderwijs geeft helemaal van belang. Of bijvoorbeeld, zo help ik de reformatorische mensen altijd om het zo te zeggen: <u>'In de kerk'</u>, dan hoeven ze niet te zeggen welke kerk, want volgens de kinderen is er toch maar één kerk als je niet gelooft. 'In de kerk doen de mensen dat zo' of 'in de kerk geloven ze zo'. <u>Je mag wel vanuit je 'ik' praten, want kinderen vragen bijvoorbeeld wel eens 'Maar geloof je dat God echt wonderen kan doen?'</u> Prima als je zegt: <u>'ja dat geloof ik'</u>. Als je het bij jezelf, bij de christenen, bij de kerk, bij de Bijbel, in de Bijbel staat dit of zo beschreven, of 'in de Bijbel kan je lezen dat'. Als je het buiten de kinderen houdt, dat is de sleutel. Je houdt het bij jezelf, zonder dat je uitstraalt dat dat de enige ware is. Dat zeg ik ook	Dat is precies eigenlijk hetgeen wat ik heel belangrijk vind aan een leerkracht. Als ik iemand aanneem, wil ik heel graag dat hij <u>voor zijn identiteit kan staan en die duidelijk kan neerzetten en tegelijkertijd ruimte kan geven aan leerlingen om hun eigen identiteit te vormen</u>. Die balans daartussen vinden is heel lastig. Aan de ene kant met leerlingen praten die een ander Godsbeeld hebben, of het allemaal niet geloven of het allemaal onzin vinden. Aan de andere kant praat je vanuit iets wat zo dicht bij je eigen kern ligt. En dan moet je leren filosoferen. En dat zien we in heel veel verschillende kringen, en ik denk vooral in reformatorische kringen, <u>dat het heel erg spannend is om jezelf open te stellen</u>. Want, ik weet niet wie dat zei, maar "The problem with having an open mind, of course, is that people will insist on coming along and trying to put things in it (Terry Pratchett, Diggers)." <u>Als jij een open houding hebt, dan is het een tweerichtingsverkeer. Dus die leerlingen hebben invloed (niet op jouw denken rondom jouw rekenles) rondom jouw identiteit, misschien wel jouw zin van het leven. Dus je wordt zelf ook gevormd in die lessen. Daar zit een spanningsveld, want stel je jezelf open? En als je dat niet doet, dan ben je niet authentiek</u>. Dan prikt de leerling erdoorheen en waarom zou die dan naar je luisteren? Dat is heel complex, want je kan je niet afsluiten voor die vragen en je krijgt alle vragen die je maar kan bedenken. <u>En die kids hebben geen vooroordelen, en ook geen reservering over het algemeen. Omdat het zo dicht bij je kern ligt, kan het heel spannend zijn</u>.	Beide regiobegeleiders vertellen dat het voor christelijke leerkrachten met een reformatorische achtergrond lastig is om niet vanuit jezelf te praten. Zoals regiobegeleider 2 het zegt, dat het moeilijk kan zijn om de balans te vinden tussen het staan voor je identiteit en het geven van ruimte aan leerlingen om hun identiteit te vormen. Regiobegeleider 1 vertelt dat je het buiten de kinderen moet houden en niet moet uitstralen dat dit het enige ware is, dat jij alleen de waarheid in pacht hebt en dat jij een heilige bent. Je moet ze niet het idee geven dat ze jou moeten volgen in je mening, gedachten of opvatting. Het kan een belemmering zijn dat je doet alsof God in het leven van het kind is, alsof God in de klas is, terwijl dat niet zo is voor het kind. God is voor hen geen vanzelfsprekend fenomeen. Verder geeft deze regiobegeleider kerktaal als belemmering. Als 'zonde' en 'genade' gebruikt worden, gaat dit vaak over de hoofden van de kinderen als het niet wordt uitgelegd. Regiobegeleider 2 noemt verder als belemmering dat niets in twijfel gebracht wordt in behoudende kringen en dat er vaak geen vragen worden gesteld. In PC GVO krijg je wel vragen. Als deze vragen gaan over dingen waar je je nog niet in hebt ontwikkeld, hoe kun je dit dan uitleggen aan kinderen (voorbeeld: dood, hemel)? Als er vroeger veel zaken niet waren besproken, kan het voor deze leerkrachten een belemmering zijn om
--	---	---	--

Vraag 3: Edlin noemt in zijn boek 'The Cause of Christian Education' enkele mogelijkheden voor een docent om de christelijke identiteit vorm te geven, zoals bezorgd zijn over ieder persoonlijk; angst en vreugde van collega's en studenten hun angst en vreugde laten zijn; in én buiten de klas God dienen; hun loon niet als motivatie zien; studenten in vrijheid keuzes laten maken en hen daarvoor verantwoordelijk houden. Welke mogelijkheden hebben deze leerkrachten nog meer om hun christelijke identiteit vorm te geven? (Op welke manier kunnen zij het Evangelie delen?) Waarom: Ik ben benieuwd welke kansen de regiobegeleiders geven aan christelijke leerkrachten met een reformatorische achtergrond om hun identiteit vorm te geven.	Zie hiervoor: het stukje over <u>"breng de bijbel naar het kind" en niet andersom. Het kind is uitgangspunt, stel dat centraal. I.p.v. zenden stel je je in op ontmoeten.</u> Ik hecht ook groot belang aan de <u>relatie met de school, het team. Laat je zien, wees aanwezig, je bent een vertegenwoordiger van het christelijk geloof in een wereld waar geloof nauwelijks bestaat</u> (soms zelfs aversie en enkel vooroordelen). Dan hoor je wel eens: hè, ik had een heel ander idee bij iemand van een kerk... jij bent heel gewoon! Dus verstop je niet in het lokaal, <u>ga koffiedrinken, meng je in de school, lunch mee, etc.</u>	<u>Op het moment als een kind jou letterlijk bevraagt, dan kun je duidelijk neerzetten wie jij bent en hoe jij erover denkt.</u> Dat moet je herkennen en daar moet je gebruik van maken. Dat is namelijk heel krachtig voor het kind zelf. "O ja, wacht, ik heb hier te maken met iemand die dit echt gelooft. Het is niet iemand die een leerkracht is en mij dit gewoon wil vertellen, maar het is een leerkracht die het echt gelooft." 'Bring your dad to school-day' is een Amerikaans concept. Dat is één dag in het jaar en dan neem je je vader mee. Die vader gaat dan vertellen over zijn werk. Die vader geeft dan eigenlijk een soort spreekbeurt over zijn baan. Voor die kinderen is dat eigenlijk heel levend. "Oh, hij is politiemann". Hij komt in zijn uniform bijvoorbeeld. Dus jij bent dat. <u>Jij bent de belichaming van een christen. Dus jij werkt ook mee aan de beeldvorming van de leerling van "Wie zijn die 'christen-gekkies' nou eigenlijk?" Je kan daarin corrigeren en als het goed is zet je daarin een mooi voorbeeld.</u> En dat is denk ik het krachtigste wat je kan doen. Maar dat is denk ik altijd passief. <i>Als je het Evangelie wil delen bijvoorbeeld, dan is dat pas als ernaar gevraagd wordt en meer op de manier van "de christenen geloven dat"?</i> Misschien zou het altijd zou moeten zijn. Maar goed. Wat jij zegt, als je het evangelie wil delen. Door de eeuwen heen hebben wij denk ik het Evangelie opgedrongen aan volksstammen. Heel vaak -denk ik- op een niet-correcte manier, of op een plezante manier, zoals onze Vlaamse collega's zouden zeggen. Dat heeft ook	De regiobegeleiders zijn het eens in het jezelf laten zien door aanwezig te zijn in het team als vertegenwoordiger van het christelijk geloof. Regiobegeleider 1: "in een wereld waar geloof nauwelijks bestaat. Ga mee lunchen, koffiedrinken, meng je in de school. Ontmoeten in plaats van zenden." Regiobegeleider 2 vult hierin aan: Je kan het beeld corrigeren van 'die christen-gekkies', omdat jij de belichaming van een christen bent. Je kan daarin een mooi voorbeeld zetten. Deze regiobegeleider gaf de sluitreclame van Pepsi-Cola als voorbeeld. Op die manier zouden wij het Evangelie door moeten geven, door er te zijn. Een fijn mens zijn, je houden aan de afspraken, op tijd zijn, fijn benaderbaar zijn, koffiezetten 's morgens of de vaatwasser uitruimen, goed zijn voor de kinderen, je open opstellen, zijn zoals Jezus. Opvallen op een positieve manier en niet als 'christen-gekkie'. En zoals Jezus niet alleen praten, maar doen. Verder geeft hij aan dat je je identiteit duidelijk kunt neerzetten en kunt laten zien hoe jij erover denkt op het moment dat je bevraagd wordt. Tot slot vertelt regiobegeleider 1 het belang van het brengen van de Bijbel naar het kind en niet andersom. Het kind staat centraal.
---	--	---	---

Vraag 4: Kunt u voorbeelden noemen hoe leerkrachten omgaan met belemmeringen? En met kansen om hun christelijke identiteit vorm te geven? Hoe gaan deze leerkrachten om met zowel belemmeringen als kansen om hun christelijke identiteit vorm te geven? Waarom: Ik ben nieuwsgierig naar voorbeelden, zodat ik vanuit die voorbeelden kan zien hoe leerkrachten omgaan met kansen en belemmeringen.	Heel interessant is dat ik met Pasen een digitale les bekeek. Vorig jaar stuurden de docenten naar de scholen (als ze dat wilden hoor, niet altijd wilden ze dat) digitale lessen. Dat is bijzonder, want ineens kijkt heel de school ongeveer mee naar wat jij opstuurt. En vaak sta je gewoon alleen in een lokaal les te geven. Steeds vaker zitten klasdocenten erbij. Steeds vaker tijdens jouw lessen, omdat ze meer samen willen doen en omdat we ons onderwijs in de school willen inbedden. Maar digitale lessen worden ook gegeven door de groepsleerkracht natuurlijk, hè, online. Dus dan worden er door onze docenten filmpjes opgenomen, een verhaal verteld op zo'n filmpje of werkvormen uitgelegd die de juf of meester gaat doen. Ik zeg dan altijd 'ik wil in de cc van deze lessen.' Want soms zie ik dan – vorig jaar - hele opvallende dingen. En die hebben hier vooral mee te maken. Dat ik denk 'Oh, wacht even, dit gaat niet goed op die school.' Eén voorbeeld is Pasen. Die kinderen denken alleen maar aan het paasontbijt en aan paashaasjes en chocolade-eitjes. Oké, komen wij aan. 'Maar Pasen is eigenlijk het christelijk feest'. <u>En dan wordt er best nog vaak, en met name uit de reformatorische hoek, ongelofelijk ingezoomd op het kruis, Goede Vrijdag, het bloed, de doornenkroon, en waar Jezus voor gestorven is, voor onze zonden. Ik ben ook christen, hoor, maar ik vertel even hoe dat op een kind overkomt. Die</u>	Ja natuurlijk, <u>wij hebben interviews bijvoorbeeld en daarin presenteren vakleerkrachten casussen aan elkaar. En dan gaan ze zoeken naar wat de juiste oplossing is.</u> En dat zijn vaak casussen uit de werkpraktijk. Ik ben begeleidend en ondersteunend, ook voor onze vakleerkrachten. <i>Hoe gaan ze hiermee om in de praktijk?</i> Het verschilt natuurlijk enorm per situatie, maar ik denk zelf dat het voor veel leerkrachten, het moment dat ze voor het eerst geconfronteerd worden, dat dat een heel erg steep learning curve is. <u>Dat je gewoon op dat moment heel erg snel leert, dat je op dat moment heel erg snel ontwikkelt en dat je erachter komt dit is wel of niet voor mij.</u> Want dat is een moment om te floreren, of dat is een moment om er klaar mee te zijn als het echt een confrontatie geeft. Maar vaak gaat het soepeler. Kinderen hebben ook een hart, die hebben ook gevoel. Die voelen ook aan hoe jij ergens inzit. Die zullen niet meteen een keiharde vraag aan je stellen, maar dat ontwikkelt zich. Ik denk zelf dat zoeken dan ook, en misschien gaan onderzoeken, wat leren zij. Je wordt geconfronteerd misschien met iets waar je niet genoeg op voor hebt bereid. Dan ga je daarop terugkomen. Dat is denk ik wat het vaakst gebeurt. <u>Je wordt geconfronteerd met iets. En je gaat vervolgens uitzoeken: "hoe zit het nou eigenlijk, hoe denk ik daar zelf over". En dan ga je nog een keer een les in en dan kun je het beter neer zetten. En dan pas je je schema aan. "Hier hadden we een vraag over. Hierin liepen we in vast. Daar</u>	Beide regiobegeleiders noemen voorbeelden. Zo noemt regiobegeleider 1 als voorbeeld dat er bij Pasen vanuit de reformatorische hoek vaak wordt ingezoomd op het kruis, op Goede Vrijdag, het bloed, de doornenkroon en op het feit dat Jezus gestorven is voor onze zonden. Deze regiobegeleider geeft tegelijkertijd ook haar mening hierover weer. Volgens haar begrijpen de kinderen dit niet, zeker niet als ze in groep 4 zitten. Het is, zoals ze het noemt, zo abstract en boven hun hoofd, want ze hebben nog niet het denkvermogen om dit te snappen. Volgens haar is het beter om te richten op Pasen, op het leven na de dood, omdat Jezus opgestaan is. Ze geeft als advies om aan de leeftijd van de kinderen te denken en de blije kant te laten zien, omdat je als docent sowieso een keuze moet maken tussen de verschillende Bijbelverhalen. "Maak die kinderen blij met onze blijheid en geluk in ons geloof." Ze heeft overigens vaak gesprekken met reformatorische docenten over welke verhalen ze moeten kiezen: het verhaal over de dondergod met een straffende vinger of iets anders. De hermeneutische competentie is een extra uitdaging voor reformatorische vakdocenten volgens de regiobegeleider. Met andere woorden, het is een uitdaging voor deze docenten om de Bijbel en de christelijke tradities te verbinden aan leerlingen zonder christelijke achtergrond.
--	---	---	--

Vraag 5: Hoe zouden christelijke leerkrachten met een reformatorische achtergrond om moeten gaan met belemmeringen en kansen volgens u? Waarom: Ik wil weten hoe christelijke leerkrachten met een reformatorische achtergrond volgens de regiobegeleiders om zouden moeten gaan met belemmeringen en kansen.	<u>Durf ook “weet ik niet” te zeggen.</u> Jij hoeft als docent niet overal een antwoord op te hebben. <u>Wees niet insinuerend of moraliserend met jouw vragen en reacties. Stuur niet.</u> <u>Laat leerlingen onderling ook uitwisselen, nadenken, praten en discussiëren.</u> Interactief lesgeven is effectiever. Verder maakt jouw visie op jouw ongelovige of andersdenkende medemens veel uit voor jouw houding naar de kinderen en de school en jouw lessen GVO. Als je hen ziet als mensen die bekeerd zouden moeten worden en jij jezelf erboven verheven voelt, dan is het lastiger dan wanneer jij hen <u>als gelijkwaardig beschouwt en respecteert dat anderen ook hun gelijk kunnen hebben. Dus vrij van zendingsdrang zijn is in ons vak erg openend.</u>	Wat ik zou zeggen is, vormingsonderwijs is <u>geen evangeliseren, geen zendingswerk</u>, vergeet het maar. Misschien is dat het wel, maar heb ik andere associaties bij woorden als; evangeliseren/zending. Maar vormingsonderwijs is wel een plek waar we samen met kinderen vormen, onder onze eigen godsdienst en eigen visie op levensbeschouwing. Wat ik zou meegeven is, dit is de mooiste plek om te werken als het gaat over primair onderwijs. Er is geen mooiere plek. Als je christen bent, sowieso, maar voor elk vakleerkracht, voor elke leerkracht, denk ik. Ik kom uit bijzonder onderwijs. En ik zeg niet dat het openbaar onderwijs de mooiste plek is, maar de vormingslessen op de openbare school is zo’n bijzondere plaats. De vormingsonderwijs-lessen op het openbaar onderwijs is misschien wel de mooiste plek om te werken als jij in het onderwijs werkt. Dat is zo leuk. Je kan alles met kinderen maar bedenken, want levensbeschouwing, godsdienst gaat over alles. Je kan overal over praten en je kan alles met ze doen. Je kan theater doen, muziek doen, knutselen, tekenen, filmdansen, dansen, maakt niet uit. Alles omvat leven en godsdienst. Je kan met alle mogelijke creatieve vormen die je maar kan bedenken, kan je het met kinderen hebben over het meest belangrijkste wat er is in het leven en godsdienst en levensbeschouwing. Dat op zich is al een argument genoeg, denk ik, om daar te werken. En er is geen les dat hetzelfde is en er is geen kind dat hetzelfde is. Je komt altijd (als je het goed doet) tot de kern van het kind. Welke groepsleerkracht wil niet in	Zowel regiobegeleider 1 als 2 zeggen dat vormingsonderwijs geen evangelisatie of zending inhoudt. Regiobegeleider 1: “Vrij van zendingsdrang zijn is in ons vak erg openend.” Verder geeft regiobegeleider 1 de volgende adviezen aan de leerkrachten: Durf “weet ik niet” te zeggen. Wees niet insinuerend of moraliserend met jouw vragen en reacties. Stuur niet. Laat leerlingen onderling ook uitwisselen, nadenken, praten en discussiëren. Beschouw leerlingen als gelijkwaardig en respecteer dat anderen ook hun gelijk kunnen hebben. Regiobegeleider 2 vertelt daarnaast dat je overal over kan praten en alles kan doen met de leerlingen. Je kan theater doen, muziek doen, knutselen, tekenen, filmdansen, dansen, maakt niet uit. Alles omvat leven en godsdienst. Je kan met alle mogelijke creatieve vormen die je maar kan bedenken, kan je het met kinderen hebben over het meest belangrijkste wat er is in het leven en godsdienst en levensbeschouwing. Volgens hem hebben leerkrachten op openbare scholen de kans om door middel van gesprekken de kern te veranderen bij leerlingen, in meerdere mate dan op een reformatorische of protestantse basisschool.
---	---	---	---

Betekenisvolle tekstfragmenten onderzoeker - Resultaten

Betekenisvolle fragmenten van de onderzoeker worden hieronder gelabeld. De rode letters geven weer wat de onderzoeker na het interview heeft toegevoegd.

Vraag 1: In uw onderzoek 'Distinction, identification and recognition' (Markus et al., 2021) verdeelt u de reformatorische leerkrachten in drie verschillende typen **reacties van leraren (soms komt zowel het ene als het andere type naar voren in wat een leraar zegt)**. Kunt u met behulp van deze drie categorieën de reformatorische leerkracht beschrijven?

Tekstfragment 1: Ik denk dus dat opvalt dat ze eigenlijk allemaal, of dat heel regelmatig alle drie categorieën ergens naar voren komen en dat het maar net is in welke situatie of gesprek wat dan het meest naar voren komt. En ik denk dat ik in het artikel van de discussie ook zeg dat het goed zou zijn om daar meer over naar te denken, dus dat leraren ook in onze opleiding bijvoorbeeld écht met deze vraag aan de slag gaan. Van "wat betekenen nou deze andere religies en dus ook een beetje de theologie van religies, dat ze dat nodig hebben om te kaderen". Want in het onderwijs algemeen geldt: hoe meer eenduidig je boodschap is, hoe beter de kwaliteit van onderwijs. Het kan ook indoctrinatie worden, dus er is wel een bepaalde voorwaarde. **Als je meer over die voorwaarden zou willen weten, kun je kijken naar wat Anneke de Wolff heeft geschreven in het boekje 'Levensbeschouwelijk samenleven' (2006). Dat doet zij o.a. op basis van MacMullen. Een voorbeeld van zo'n voorwaarde is dat leraren ook noemen dat er binnen het christendom verschillend wordt gedacht. Misschien dat Gerdien Bertram er ook iets over zegt in dat boek over 'De multiculturele refoschool'.** En mijn ervaring is dus dat ik op verschillende momenten verschillende geluiden hoor van leraren. En dat is ook niet gek, want ik denk dat de rol van herkenning daarin zit dat we ook een minderheid zijn. Dat is een ander stukje van geloven dan die van de eerste, van distinction waarin ze meer de verschillen benadrukken, dat gaat veel meer vanuit hun geloofsovertuiging. Maar ik denk dat het waardevol zou zijn, het is mijn droom, dat leraren of aanstaande leraren daar ietsjes dieper induiken, van "hé, hoe zit het nou." Dat speelt natuurlijk een rol. Ik kan me zeker voorstellen voor leraren waar jij naar kijkt, die daar nog sterker inkomen, dat je leert reflecteren daarop, van "wat betekent bijvoorbeeld mijn waarheidsbegrip" en "hoe breng ik dat in de praktijk" en "waarom ben ik wel of niet bang om daarmee naar voren te komen". --> Deze tekst is niet van belang voor mijn onderzoeksvragen en mag weggelaten worden.

Tekstfragment 2: Ik denk dat het heel logisch is dat er op verschillende momenten verschillende dingen getriggerd worden. Wat ik net zei, de geloofskant, die van distinction, die is het uitdagendste. In eerste instantie lijkt het heel simpel, "het is gewoon een ander geloof". Maar hoe ga je er dan in de praktijk mee om? En ik denk dat bijvoorbeeld, ik verwijs in het artikel naar Marianne Moijaert (**Haar NL-talige boek waarin ze hierover schrijft: Leven in Babelse tijden (2011)**), die zegt: eigenlijk voor gelovigen als ze in een interreligieus dialoog zitten, die zullen daar altijd zoekend zijn. Aan de ene kant willen ze hun eigen overtuiging, hun God niet te kort doen. Dus dat betekent dat je veel afstand neemt naar die ander toe. Maar als ze dat doen, dan zullen ze ervaren van "doe ik nu die ander recht?" Zij zegt dus "het blijft altijd zoeken naar die twee polen (**=altijd zoeken naar een balans**)". Als ik zeg leraren moeten erover nadenken, dan is dat niet dat ze uiteindelijk dé perfecte manier vinden om ermee om te gaan, maar wel die erkenning van "hé, er zit een tegenstrijdigheid aan die twee kanten". Dat maakt **de leraar** soms kwetsbaar ook, denk ik. Het helpt je ook, want het betekent dat je ook best die spanning mag blijven ervaren. Als die spanning weg is, dan kun je vragen stellen over het een of het ander. Ben je te open naar de religieuze ander, doe je tekort aan je eigen overtuiging of heb je een te hoge muur naar die ander toe? Als ik het stapje naar vormingsonderwijs maak, dan speelt dus bijvoorbeeld ook de context waarin je op die school komt een rol en ik zou willen dat leraren hier ook over nadenken. En dan kan je voor jezelf ook verantwoorden dat je het op een andere manier doet dan als je op een reformatorische school zit. Maar dat betekent dus wel dat je erop kan reflecteren en dat je dus bagage hebt om over die geloofsvragen na te denken en bagage om die professionaliteit en pedagogische kant mee te nemen. --> Deze tekst is niet van belang voor mijn onderzoeksvragen en mag weggelaten worden.

Vraag 2: W. Vlastuin heeft een boek geschreven over de christelijke leerkracht. Hij schrijft dat het christendom exclusief denkt, omdat Jezus de enige Redder is. In uw onderzoek 'teachers and their choice to work on an orthodox school' (Markus et al., 2018) schrijft u ook iets over exclusiviteit, de 'truth claim' die vaak geïnterpreteerd wordt als 'exclusivistisch'. Welke belemmeringen geeft dit om als christelijke leerkracht met een reformatische achtergrond godsdienstig vormingsonderwijs te geven op openbare scholen?

Tekstfragment 1: In de eerste plaats, als je kijkt naar de empirische kant, de interviews die ik heb gehouden, dan is de exclusiviteit ook nog een glijdende schaal en in de praktijk zijn er ook leraren die ook vragen stellen bij de exclusiviteit. Wat betekent dat voor de praktijk, en dat er dus ook inclusief wordt gehandeld. En dat ook binnen de exclusieve overtuiging, kun je een hele harde exclusiviteit hebben of een zachtere exclusiviteit. En die zachtere exclusiviteit ben ik in mijn interviews ook tegenkomen. Die komt bijvoorbeeld naar voren in dat artikel wat je net noemde van distinction, dat leraren ook vragen stellen van 'ik vind het wel spannend. Ik heb de overtuiging dat het christelijk geloof de enige ware is, maar ik weet niet zo goed hoe ik dan naar anderen moet kijken.' Daar zit al een soort openheid in, die in de theorie een beetje wegvalt. Maar mijn stelling zou zijn, dat die in de praktijk van de gelovigen en onder reformatische gelovigen, als je echt met iedere gelovige een gesprek zou voeren, dat die niet altijd even hard wordt geuit als in de theorie. Dat is een eerste gedachte. --> Belemmering: relativisering: exclusiviteit wordt in de praktijk minder hard geuit dan in de theorie.

Tekstfragment 2: Als exclusiviteit er wel is, dan kan het gevaar zijn van indoctrinatie en het heel massief neerzetten van je overtuiging. Wel met hart en ziel, want juist vanuit de geloofsovertuiging heb je die drang en wil je dat neerzetten. Maar ik denk dat het gevaar dan is dat het te massief kan zijn en met te weinig aandacht voor de ander. --> Belemmering: drang om overtuiging neer te zetten, maar met te weinig aandacht voor de ander.

Tekstfragment 3: Wat mij betreft, dan ook te weinig aandacht voor de context van het PC GVO. En ik denk dat je daar als christen ook eerlijk in mag zijn, ook in je relatie naar God toe. Deze plek is mij nu gegeven, ik kan in het openbaar onderwijs hierover vertellen, maar dat gebeurt wel met een bepaalde wijsheid of voorzichtigheid. Ik denk dat als je dat niet hebt, dan gooi je je glazen in, maar ik denk dat je dan ook de aansluiting kan missen vanuit pedagogisch punt. --> Belemmering: te weinig aandacht voor de context van het PC GVO.

Tekstfragment 4: De vragen die er zijn en die ook een exclusieve gedachte kan oproepen, die moet je wel erkennen als reële vragen. Bijvoorbeeld als ik zeg dat dit exclusief is, wat zeg ik dan werkelijk over de ander. Je kunt zeggen die gaat verloren, maar daar zit meer in. Doe je daarmee recht aan de ander? --> Belemmering: niet alles kunnen zeggen over de ander.

Tekstfragment 5: Wat heeft de ander voor overtuiging? Ook naar jezelf toe. Welke elementen kun je echt zeggen dat is exclusief, maar wat is in jouw cultuur daarin gevormd? Daarmee wil ik niet dat je relativistisch wordt, maar wel dat je een soort steeds weet dat je met spannende dingen bezig bent. --> Belemmering: gevormd zijn door je cultuur.

Tekstfragment 6: Misschien dat dat besef al een soort trigger is. Als mensen dat besef kwijtraken, dan zou ik het eng vinden als ze vanuit de exclusiviteitsgedachte erin komen. Als je water bij de wijn doet voor je eigen overtuiging, wat is het dan nog waard? Dus het past ook bij je als gelovige, dat die overtuiging heel sterk is. Maar dat brengt ook spanningsvelden naar die ander met zich mee. En als je die spanningsvelden niet ervaart, dan denk ik dat je al snel met een muur of dat je over de ander heen walst. --> Hoe omgaan: beseffen dat het spanningsvelden met zich meebrengt, maar sterk staan in je overtuiging.

Vraag 3: Zijn er volgens u ook kansen om deze lessen te geven op openbare scholen? Zo ja, welke?

Tekstfragment 1: Ik denk vooral in de zin van de getuige-rol. Daar kan een persoonlijke lijn in zitten, de persoonlijke getuigenis van de leraar, maar ook gewoon het present zijn van het christelijk geloof in de samenleving. --> Kans: Getuige zijn van je persoonlijke en van het christelijk geloof.

Tekstfragment 2: Dat leerlingen alleen al de Bijbel leren kennen, of verhalen horen, dat zie ik als een kans die ze anders niet gehad hadden, of op een andere manier dan dat de Bijbel alleen als een cultureel boek werd gepresenteerd. --> Kans: leerlingen leren de Bijbel(verhalen) kennen.

Tekstfragment 3: En daarvan denk ik, daar ben ik heel blij mee. En daarvoor wil ik me inzetten dat dit zal blijven gebeuren. --> Deze tekst is niet van belang voor mijn onderzoek en mag weggelaten worden.

Tekstfragment 4: Dus zelfs als het argument voor PC GVO is: het is belangrijk voor onze cultuur om onze cultuur te begrijpen, dat vind ik ook een reëel argument. --> Kans: leerlingen leren de cultuur te begrijpen.

Tekstfragment 5: En dan denk ik zelf: wat fijn dat ze die Bijbel leren kennen, wat een hele waardevolle bron is. Daarom vind ik PC GVO ook een kans. --> Kans: leerlingen leren de Bijbel(verhalen) kennen.

Tekstfragment 6: En ieder mens heeft recht om met het geloof in aanraking te komen. Dat kan op heel veel verschillende manieren. Via PC GVO, via een evangelisatiecampagne zou dat ook kunnen, het kan dat ze toevallig naast christelijke burens wonen, maar in ieder geval is PC GVO ook zo'n kans. --> Deze tekst is niet van belang voor mijn onderzoeksvragen en mag weggelaten worden.

Tekstfragment 7: Niet alleen Bijbelverhalen geven kansen in het PC GVO, maar dat ze gewoon christelijke mensen tegenkomen die gewoon vertellen dat ze gelovig zijn, dat het geloof voor hem/haar belangrijk is en een sturende kracht in het leven. --> Kans: leerlingen komen gelovige mensen tegen.

Tekstfragment 8: Dat het ook een beetje in de maatschappij een bron is, of is geweest. --> Kans: leerlingen leren de cultuur te begrijpen.

Tekstfragment 9: Inderdaad ook die Bijbelverhalen. Misschien, dit is ook hardop denken, juist ook de combinatie dat de Bijbelverhalen ook met het gewone leven zijn verbonden. Anders kan het zijn dat het een soort sprookjesboek is waar leuke verhalen worden verteld, of een soort voorleesboek, maar juist dat het een persoon doet die ook die overtuiging heeft en die het hopelijk ook kan verbinden met de leefwereld van kinderen die ook onze cultuur is en met onze cultuur, dat het daarmee misschien meer gaat leven laat zien "het is niet zomaar een boek". --> Kans: de Bijbel kan meer gaan leven voor leerlingen, omdat een persoon die ook die overtuiging heeft daarover vertelt en dit verbindt met de leefwereld van de leerlingen.

Tekstfragment 10: Het kan per persoon verschillen. Vanuit het spanningsveld en in het spanningsveld kunnen staan en welke ervaringen je hebt, dan kan ik me voorstellen dat in de ene omgeving de ene ervaring of kwaliteit nog meer bruikbaar zou zijn en dat een ander er meer moeite mee zou hebben. En dat ook eerlijk is om te erkennen, dat er dus ook mensen zullen zijn die zeggen 'ik ben niet geschikt om PC GVO te geven, want ik vind het gewoon lastig om met die vraag om te gaan'. --> Deze tekst is niet van belang voor mijn onderzoeksvragen en mag weggelaten worden.

Tekstfragment 11: PC GVO heeft iets dwingend. Het zijn natuurlijk wel de ouders die ervoor kiezen, maar dan wordt een kind er wel helemaal aan blootgesteld. Dat zie ik bij een evangelisatiecampagne anders. Als het goed is, kunnen mensen daar ook zelf voor kiezen, blijf ik luisteren of ga ik weg. Dat vind ik wel een belangrijk verschil. --> Deze tekst is niet van belang voor mijn onderzoeksvragen en mag weggelaten worden.

Tekstfragment 12: Dat maakt dus dat je een andere taal spreekt soms, dat je andere overwegingen hebt, die vanuit hetzelfde hart kunnen voortkomen, vanuit hetzelfde geloof, maar het is een andere context. En daar houd je rekening mee. --> Belemmering: Een andere taal moeten spreken en andere overwegingen hebben in verband met een andere context.

Tekstfragment 13: Juist ook ter wille van de boodschap, omdat je het ook kan kapotslaan, ofwel voor de kinderen, of dat het contact op school niet passend meer is. --> Deze tekst is niet van belang voor mijn onderzoeksvragen en mag weggelaten worden.

Vraag 4: In het boek 'De multiculturele refoschool' schrijft J. Exalto dat mensen uit de bevindelijk gereformeerde hoek vaak met aarzeling kijken naar pluraliteit. De enige waarheid is volgens hen de Bijbel en de Drie Formulieren van enigheid. Ze zijn vaak bang dat het omgaan met andersdenkenden hen dusdanig beïnvloedt, dat ze hun eigen geloof gaan relativiseren of verwerpen. Als christelijke leerkrachten met een reformatische achtergrond ook zo denken, hoe zouden zij dan om moeten gaan met pluriformiteit zonder dat ze hun identiteit verliezen?

Tekstfragment 1: Met het erkennen van het spanningsveld, dat je er niet voor terug hoeft te schrikken. Het hoeft niet het een of het ander te zijn. Dat is denk ik helpend. --> Hoe omgaan: Spanningsveld erkennen en daarvoor niet terugschrikken.

Tekstfragment 2: En dus inderdaad het leren nadenken over geloof of over theologische vragen, dat je dat wel nodig hebt om naar pluraliteit te kijken. --> Hoe omgaan: nadenken over geloof of theologische vragen.

Tekstfragment 3: En dat tegelijkertijd naar je eigen overtuigingen kan terugkoppelen. Hoe zie je de Drie Formulieren van Enigheid, welke status geef je ze, wat weet je over de ontstaansgeschiedenis bijvoorbeeld. Dat kan al helpen. Niet dat je ze daarmee wilt relativiseren, maar wel dat je ze misschien beter kunt begrijpen en makkelijker kunt verbinden aan anno 2021. --> Hoe omgaan: en dit terugkoppelen naar je eigen overtuigingen. Voorbeeld: Vragen stellen aan Drie formulieren van Enigheid.

Tekstfragment 4: En ook de diversiteit in het christendom erkennen, dat is ook een basis. Waar ook weer heel veel vragen bij opkomen, maar dat helpt daarbij wel, denk ik. --> Hoe omgaan: Diversiteit in christendom erkennen.

Als het gaat om het besef dat anderen verloren gaan, hoe kun je die identiteit niet verliezen?

Tekstfragment 5: Dat is misschien uiteindelijk de meest spannende vraag, die komt daaruit ook voort bij mij. Dat zegt denk ik, ook iets van mij als gelovige. --> Deze tekst is niet van belang voor mijn onderzoeksvragen en mag weggelaten worden.

Tekstfragment 6: Ik denk dat het ook voor die reformatorische leerkrachten wel helpend is om te zien dat het niet van hem of haar afhangt en dat je vanwege al die overwegingen (waarmee je met je hoofd hebt nagedacht en waarover je met anderen gesproken hebt en wat je doet voor het aangezicht van God), dat je daarmee ook iets kunt zien van: deze kansen krijg ik en daar probeer ik in wijsheid en met verstand mee om te gaan en doet U dan maar de rest. Dus dat je daarin je eigen plek ziet. --> Hoe omgaan: zien dat het - de redding van leerlingen - niet van jou afhangt, hoewel je met wijsheid en verstand ermee omgaat, en dat je de rest overgeeft aan God.

Tekstfragment 7: **Dit gaat over waar ik ook eerder al iets over zei, namelijk: ik denk dat je daar als christen ook eerlijk in mag zijn, ook in je relatie naar God toe. Deze plek is mij nu gegeven, ik kan in het openbaar onderwijs hierover vertellen, maar dat gebeurt wel met een bepaalde wijsheid of voorzichtigheid. Wat ik bedoel: uit je 'ervaring van ik zou nog wel meer willen zeggen' ook naar God in het vertrouwen/vraag dat hij het kan aanvullen, en weet tegelijkertijd waarom je zegt wat je zegt.** --> Hoe omgaan: eerlijk zijn, ook naar God toe. Met wijsheid of voorzichtigheid vertellen en God vertrouwen dat Hij weet waarom je zegt wat je zegt en vragen/ vertrouwen dat Hij het kan aanvullen.

Vraag 5: In uw onderzoek 'Stimulating inquisitiveness' (Markus et al., 2019) wordt het 'doorvragen' aangeraden op orthodox protestantse scholen om leerlingen te laten nadenken. Wat zou u aanraden aan christelijke leerkrachten met een reformatorische achtergrond die werken op openbare scholen?

Tekstfragment 1: Een gedachte die allereerst bij me opkomt is dat ik eigenlijk voor de leraren hetzelfde zeg als voor de kinderen. Ook de leraren moeten blijven doorvragen en daardoor dus beter begrijpen "hoe kijk ik naar de ander", "wat voor theologische kennis en ervaringen kan ik daarvoor gebruiken". Daarin ben je ook niet de eerste. --> Aanrader: Leraren moeten blijven doorvragen aan leerlingen en aan zichzelf.

Tekstfragment 2: En theologen hebben in die zin ook een waardevolle bijdrage, omdat dat mensen zijn die met kennis en kunde daar tijd aan besteden. Dus dat als eerste. --> Aanrader: Theologen gebruiken voor de vragen.

Tekstfragment 3: En ik denk dat ik in het artikel van distinction in de discussie zoiets zeg als "misschien moeten leraren wel meer theologische basis krijgen dan gewone gelovigen". Dat is een vraag die ik stel, waarvan ik ook echt niet het ultieme antwoord weet. Als die leraren zeggen dat zij een eigen rol hebben en als die rol ook te maken heeft met de samenleving en diversiteit, dan zou ik me dat kunnen voorstellen. Dat geldt dus ook voor de PC GVO leerkrachten. Dat ze dus extra bagage hebben om met die vraag om te gaan. --> Aanrader: theologische basis hebben.

Tekstfragment 4: Voor dat doorvragen, daar speelt de open houding van de leraar een rol. Dat je niet gelijk met het antwoord komt, maar dat je kinderen daar de ruimte voor geeft. --> Aanrader: open houding hebben.

Tekstfragment 5: Ik denk dat in dat artikel ook wel wordt gezegd dat de waaromvraag stellen ook goed is. --> Aanrader: waaromvraag stellen.

Tekstfragment 6: Ik denk ook aan een ander artikel dat ik in de DRS heb geschreven, die kan ik naar je doorsturen. **Ik werk nu trouwens ook nog aan een DRS-artikel waarin ik 2 van mijn artikelen (Cohesion + Inquisitiveness) samenvat en verbind aan 'hermeneutische ruimte'. Ik denk dat het in november of december verschijnt.** --> Deze tekst is niet van belang voor mijn onderzoeksvragen en mag worden weggelaten.

Tekstfragment 7: Die gaat over die reformatorische leerkracht in de reformatorische school. Dat gaat over de eigen houding en dat je een soort kwetsbaarheid moet durven aangaan, dat je niet weet waar het gesprek eindigt, maar ga het maar aan met een avonturiersgeest. --> Aanrader: kwetsbaarheid durven aangaan met een avonturiersgeest.

Tekstfragment 8: Dus ik denk iets van enthousiasme. --> Aanrader: enthousiast zijn.

Tekstfragment 9: En dat de PC GVO leraren ook een soort nieuwsgierig zijn en er een soort lol uithalen om in zo'n omgeving te werken. Dat maakt volgens mij wel de ene persoon wel en de andere persoon niet geschikt. --> Aanrader: lol uithalen om in zo'n omgeving te werken en nieuwsgierig zijn.

Tekstfragment 10: Dat raakt net aan de vraag van evangelisatie. Er zijn PC GVO docenten die bepaalde kwaliteiten hebben, nieuwsgierigheid, maar ook ervaringen die ze hebben opgedaan elders, met misschien meer andersdenkenden. Dat maakt de ene persoon meer geschikt voor de ene context en de andere voor de andere. --> Aanrader: kwaliteiten zoals nieuwsgierigheid hebben en ervaringen opdoen.

Tekstfragment 11: In de basis zou ik iedereen het aanraden, omdat ik denk dat het heel goed is. En idealiter zou iedereen het kunnen, want ik vind het een gemis als leerkrachten het heel erg lastig vinden om met pluriformiteit om te gaan, maar de praktijk is zo. En dat is ook prima. We zijn ook geen volmaakte mensen. Dat maakt wel dat je tegen een leerkracht die elke nacht er wakker van ligt zou kunnen vragen "is dit wel de geschikte plek voor jou? Of heb jij een ander plekje waar jij je bijdrage kan leveren?" --> Deze tekst is niet van belang voor mijn onderzoeksvragen en mag worden weggelaten.

Tekstfragment 12: Kwetsbaar tonen is misschien in de eerste plaats ook niet bang zijn om zich kwetsbaar te voelen, want kwetsbaar tonen is weer wat anders. Daar is misschien wel wat voor te zeggen, maar ik kan me ook voorstellen dat het in zo'n onderwijssituatie (kinderen van zeven jaar en jij) niet kan. Maar in ieder geval dat ze die kwetsbaarheid die ze soms voelen, of een gevoel van vervreemding, dat ze daar niet van terugschrikken. --> Aanrader: niet terugschrikken voor gevoel van kwetsbaarheid of vervreemding.

Tekstfragment 13: Zijn er nog meer dingen? O ja, ook kennis en kunde. Dus over bepaalde vragen nagedacht hebben. --> Aanrader: kennis en kunde hebben, nagedacht hebben over vragen.

Tekstfragment 14: Maar ook pedagogisch-didactische vaardigheden. --> Aanrader: pedagogisch-didactische vaardigheden hebben.

Vraag 6: Op welke manier zouden christelijke leerkrachten met een reformatorische achtergrond om moeten gaan met zowel belemmeringen als kansen met betrekking tot pluriformiteit?

Tekstfragment 1: Iets van de basishouding, waar ik al iets over heb gezegd. Het erkennen van het spanningsveld tussen eigen overtuiging en openheid naar de ander. --> Hoe omgaan: spanningsveld tussen eigen overtuiging en openheid naar de ander erkennen.

Tekstfragment 2: Daar dus ook met een stukje theologische bagage en pedagogisch-didactisch dat dat je kan helpen om daarmee om te gaan. --> Hoe omgaan: theologische en pedagogisch-didactische bagage hebben.

Tekstfragment 3: Ik denk dat uitwisseling met anderen ook heel helpend is. Die hebben we nog niet genoemd. Maar als het gaat om kansen en belemmeringen is ervaringen kunnen delen met mensen

die hetzelfde ervaren als jij, maar ook juist PC GVO docenten die er anders instaan. --> Hoe omgaan: ervaringen delen met mensen die hetzelfde ervaren en met PC GVO docenten die er anders instaan.

Tekstfragment 4: Houd elkaar maar scherp, ook al is dat heel spannend en zitten er daar onderlinge spanningen, maar dat je dus wel jezelf daarin scherp houdt om de onderlinge belemmeringen en kansen in beeld te houden. Dat die er allebei zijn en mogen zijn. --> Hoe omgaan: elkaar scherp houden om de onderlinge belemmeringen en kansen in beeld te houden.

Tekstfragment 5: Ik sprak op die dag nog iemand die vertelde: "Mijn regiobegeleider kwam op bezoek en die zei dat ik veel te veel naar evangeliseren ging". Dat is zo'n vraagstuk. Ook dan helpt het als je dat kunt reflecteren, zo'n situatie, met al die dingen die we net noemden als theologische kennis. --> Hoe omgaan: Kunnen reflecteren met o.a. theologische kennis.

Tekstfragment 6: Ik denk dat ik inderdaad wel de voorzichtige kant zou kiezen. Kinderen kunnen niet weglopen, je hebt deze plek gekregen in het onderwijs, dat is niet vanzelfsprekend. Dus kies ook maar een beetje soms voor safe ofzo. --> Hoe omgaan: kies voor safe.

Tekstfragment 7: En dat is dan per context heel erg verschillend. Met safe bedoel ik dat je dus oplet welke bewoordingen je gebruikt. Heel fundamenteel is daarbij het erkennen van God. Dit zeg ik, doet U maar de rest. --> Hoe omgaan: safe = opletten welke bewoordingen je gebruikt en God erkennen dat Hij de rest doet.

Tekstfragment 8: En om het concreter te maken (leraren zijn natuurlijk al heel beducht op wat ze zeggen), met "jullie moeten dit geloven", daar zou ik heel voorzichtig mee zijn. --> Hoe omgaan: heel voorzichtig zijn met "jullie moeten dit geloven".

Tekstfragment 9: Daar kun je wat mij betreft zelfs vragen over stellen in het reformatorisch onderwijs. --> Hoe omgaan: Deze tekst is niet van belang voor mijn onderzoeksvragen en mag worden weggelaten.

Tekstfragment 10: Het laat ook zeker de urgentie en de nood zien, dus gebruik het ook, maar het kan ook een soort dooddoener worden. En je kunt ook het gesprek dichtslaan daarmee. --> Hoe omgaan: het gebruiken, maar voorzichtig zijn met "jullie moeten dit geloven".

Tekstfragment 11: En op het moment dat je de kansen en belemmeringen in beeld hebt, dan kun je daar ook iets mee doen in de praktijk. Dan kun je zeggen "Hé, ik heb nu deze les voorbereid, dit vind ik een hele mooie kans". Dan is het precies bij welk gedeelte ga je vragen stellen of niet. --> Hoe omgaan: bij het voorbereiden van de les bedenken bij welk gedeelte je vragen stelt of niet.

Tekstfragment 12: En op welke manier stel je vragen. En ook al doe je dat op een open wijze, het kan wel een verschil maken of je alleen maar zegt "Wat een mooi verhaal is dit" en "Waar word je blij van?". Of dat je een vraag stelt "Wat is de les?" of "Wat kunnen we hiervan leren?" Daar zit dus al verschil in. Ik denk dat je daarin ook alle ruimte kan pakken die je voor jezelf ziet --> Hoe omgaan: bedenken op welke manier je open vragen stelt. Bijvoorbeeld: "waar word je blij van" of juist "wat kunnen we hiervan leren".

Tekstfragment 13: en dat je in de manier waarop PC GVO wordt gegeven door docenten, ook al valt alles binnen dat kader van 'dit kan binnen het PC GVO', dat je daar wel de verschillen zult zien hoe mensen zo'n vraag formuleren bijvoorbeeld. Dat is hoe je kunt omgaan met kansen bijvoorbeeld. Hoe omgaan: Deze tekst is niet van belang voor mijn onderzoeksvragen en mag worden weggelaten.

Tekstfragment 14: Het omgaan met belemmeringen, dat zei ik net, daar zou ik de voorzichtige kant kiezen. Dat je als je aarzelt of je deze vraag kunt stellen, soms wel als je een soort innerlijke drive voelt ofzo, maar in eerste instantie denk ik niet. Of bij twijfel niet doen. Om ook recht te doen aan het karakter van PC GVO. Hoe omgaan: Bij twijfel of je een vraag moet stellen, niet doen, behalve als je een soort innerlijke drive voelt.

Tekstfragment 15: En zo'n vraag zou je misschien wel in je eigen klas op een reformatorische school stellen, maar omdat dat in een andere context is. Hoe omgaan: Deze tekst is niet van belang voor mijn onderzoeksvragen en mag worden weggelaten.

Tekstfragment 16: Overigens is burgerschap belangrijk binnen het PC GVO. Je hebt twee stromen. Bij de een gaat het om het stimuleren van dezelfde overtuiging. Bij de ander gaat het om het omgaan met verschillen en het erkennen dat verschillen er zijn. De tweede is het PC GVO. **Ik weet niet wat ik hiermee bedoelde. Misschien dat vroeger leerlingen 40 weken in het jaar PC-GVO volgden, maar dat in de 'carrousel-vorm' van het vormingsonderwijs de verschillende denominaties elk 10 weken**

invullen. --> Hoe omgaan: Deze tekst is niet van belang voor mijn onderzoeksvragen en mag worden weggelaten.

Betekenisvolle fragmenten eerste gedeelte regiobegeleider 1 - Resultaten

Deze regiobegeleider heeft vóórdat de interviewvragen werden gesteld het een en ander meegegeven wat van belang is voor mijn onderzoek, terwijl alleen de antwoorden op de gestelde vragen zijn vergeleken met de andere regiobegeleider. Daarom is dit tekstgedeelte open gecodeerd door de betekenisvolle tekstfragmenten te labelen. Hierbij wordt gekeken naar de volgende zaken: ervaringen belemmeringen en/of kansen, hoe wordt omgegaan met deze belemmeringen en kansen en hoe zou ermee om moeten worden omgegaan. Afgekort als: ervaringen, hoe wordt omgegaan en hoe zou moeten omgaan. Overigens geven de rode letters weer wat de regiobegeleider na het interview heeft toegevoegd.

- Tekstfragment 1: In Zeeland worden docenten gemiddeld niet zo uitgedaagd om de randen van ons onderwijs op te zoeken. En wat bedoel ik daarmee? Ik werk nu 7 jaar bij het PC GVO. In de tijd dat ik hier werk is het zo dat gemiddeld veel scholen ons onderwijs niet meer willen, het christelijke niet meer. Dat heeft verschillende redenen. Onder andere omdat er geen vraag meer is van christelijke ouders, omdat de populatie van de scholen de divers is, alles zit door elkaar. Ik zeg even PVO, omdat dat een duidelijkere term is dan GVO, want GVO vind ik niet helemaal eerlijk. Ik heb dat al verschillende keren aangekaart en de collega's van mij zijn het er ook over eens. Het moet een omslag worden, een hele grote omslag. Vroeger was GVO, zeg maar 50 jaar geleden, alleen maar christelijk. Dus GVO was christelijk. Maar nu hebben we zeven denominaties. Daar zitten andere godsdiensten bij. En wie zijn wij, zei ik zeven jaar geleden al tot mijn verbazing, om GVO als een soort superterm voor het christelijke te pikken, te claimen, dat is een beter woord. Dus ik zeg steeds PVO. En in de carroussels is dat ook duidelijker, omdat we ook rooms-katholiek onderwijs hebben. En dan is protestants tegenover katholiek duidelijker. Er zijn nog een aantal mono-scholen in mijn regio, maar steeds minder. Dat gaat best hard. Een mono-school is waar alleen humanistisch wordt gegeven of alleen protestants-christelijk. Die zijn er nog best veel. Er komen ook wat scholen op in Rotterdam, en de wat grotere steden die alleen Islamitisch vragen. Dus langzaam hier en daar zie ik nu een handje vol mono Islamitische scholen. Eigenlijk wil de overheid dat helemaal niet. De overheid wil dat op iedere openbare school van elke godsdienst wat rondloopt. Dat willen directeuren helemaal niet, die worden daar gek van. Daarom is gegroeid, door de decennia heen, dat er scholen waren met alleen HVO, scholen met alleen GVO (heette het dus toen alleen Protestants), en scholen met allebei. Verder was er niets. Nou toen kwam in 2019, toen dat centrum opgericht werd en er nog wat godsdiensten bij kwamen, toen waren er hier en daar in de grote steden scholen die één lesje hindoeïstisch of één lesje boeddhistisch **aanvroegen**, maar dat was allemaal minimaal. --> Deze tekst is niet van belang voor mijn onderzoeksvragen en mag worden weggelaten.
- Tekstfragment 2: De ontwikkeling is nu dat directeuren wel vier denominaties vragen, maar dan voor alle kinderen. Dus niet voor ouders die een briefje ondertekenden voor dat jaar met een handtekening, maar hele klassen. Dat is wezenlijk iets anders dan tot voor kort. En eigenlijk vandaag hier en daar nog was het altijd zo dat ouders altijd voor de zomer een strookje ondertekenden. 'Mijn kind gaat komend jaar meedoen met...' En dan had je een godsdienst. Of humanistisch. Dat zijn de directeuren ook zat, want **zij** noemen dat segregatie. Wij willen niet dat er clubjes kinderen uit de klas gehaald worden, naar de personeelskamer of naar de bibliotheek of naar de bezemkast. Wij willen dat hele klassen levensbeschouwelijk vormingsonderwijs krijgen. Je ziet dan ook dat ze dat LEVO noemen, heel veel. In mijn regio krijgen heel wat kinderen in carroussels LEVO. En dan is het levensbeschouwelijk onderwijs. Dan hebben ze drie weken of zes weken een boeddhistische docent, en dan een blokje

islamitisch en dan een blokje christelijk enz. En vaak groep 3 t/m 8. Dat mag alleen maar door verschillende docenten. De overheid subsidieert ons, omdat iedere docent vanuit zijn eigen identiteit en levensovertuiging lesgeeft. Wat is de hype bij de pabo's en bij VOS/ABB (dat is belangenbehartiger, soort begeleidingsdienst van openbare scholen)? Wat zie je nu bij allerlei **instellingen voor identiteitsbegeleiding en pabo's**, noem maar op in het land, dat **studenten** een certificaat kunnen halen voor levensbeschouwelijk onderwijs. Dan kunnen ze alles in één doen, dus dan geven ze alle godsdiensten vanuit één docent. Die zelf helemaal niet gelovig hoeft te zijn of een levensovertuiging hoeft te hebben. Maar die leert over alle levensovertuigingen iets te vertellen. Eigenlijk is dat (als ik het een beetje makkelijk zeg) een concurrentie voor ons. Want scholen vinden dat prima, die vinden dat helemaal heerlijk en oké. Als jij **als directeur van een basisschool** een sollicitatiebrief krijgt van een groepsleerkracht en die schrijft 'ik heb het certificaat levensbeschouwing'. Dan denkt die directeur 'yes!'. Want ze doen het liever zelf natuurlijk allemaal binnen een school. Natuurlijk zijn er directeurs die de meerwaarde van onze docenten zien. Want dat is natuurlijk veel puurder, veel authentieker, veel echter. De kinderen zijn ook veel meer getriggerd door iemand die vanuit zichzelf verteld. Maar een heleboel directeurs geven daar geen klap om. Wij leveren **vanuit ons CV geen** docenten die lesgeven over een andere godsdienst. Wij leveren docenten voor één denominatie of drie of vier. En dan zijn het vier poppetjes. En die rouleren in zo'n school. De ene zit in groep drie, de ander in groep vier. Of de een heeft de helft van groep 4 en de ander heeft de andere helft, zo kan het ook. Dat is dus een carrouselvorm, een samenwerkingsvorm. Dat is niet zo ingewikkeld voor de christelijk reformatorische docent, want je doet gewoon je eigen ding. Je moet zelfs je eigen ding doen. Maar nee, daar komt 'ie. Er zijn directeurs die zeggen: 'Ik wil geen carrousel, maar ik wil ook niet dat smalle christelijke.' En die hebben van oudsher geen VO op school. Die zeggen tegen mij: 'Ik wil graag jouw denominatie houden, en ik wil niet meer werken met strookjes. Ik wil dat alle kinderen levensbeschouwelijk onderwijs krijgen. En ik wil dus dat alle godsdiensten gegeven worden door jouw docent.' Dan zeg ik: 'Dat gaan we niet doen, want de overheid enzovoorts, die heeft het zo bedoeld.' Maar ik blijf ook niet op mijn smalle padje van het puur alleen maar christelijk. En 'wij vertellen Bijbelverhalen, verder niks anders.' Als ik dat zou doen, was ik nu al lang alle scholen kwijt geweest. Dus ik ben gaan nadenken en praten. En ik ben met mijn team daar ook al jarenlang (met de een meer dan de ander) over in gesprek. En afgelopen woensdag had ik dit als onderwerp. Ik had twee onderwerpen op mijn **teamvergadering**, in de interactieve sfeer. Eén van de onderwerpen was: 'Hoe breed is ons vakonderwijs'? Hoe breed kan het zijn? Waar liggen de grenzen? Die term wordt in Zeeland helemaal niet gebruikt. Als je daar zegt 'breed onderwijs', weten ze echt niet wat je bedoelt. Bij mij is het actueel. Dat betekent dus, breed onderwijs: Ik geef protestants onderwijs, maar ik heb al mijn ramen en deuren open naar de andere godsdiensten, naar de actualiteit, naar de leefwereld van de kinderen, naar de belevingswereld van het hier en nu. --> Deze tekst is niet van belang voor mijn onderzoeksvragen en mag worden weggelaten.

- Tekstfragment 3: En dat doet onder andere een enorm beroep op de hermeneutische competentie van de docenten. Dat is dus dat stukje van 'kijk naar het kind'. Kijk niet naar de Bijbel. Je moet goed luisteren wat ik zeg, hoor. Het uitgangspunt is het kind en niet de Bijbel. Je brengt de Bijbel bij het kind. Die mag zijn waar die is, die mag blijven waar die is, maar je brengt de Bijbel naar het kind. Niet wat hiervoor altijd gebeurde, we slepen het kind naar de Bijbel. Nee, uitgangspunt is het kind. En ik heb daar ook in de afgelopen jaren met de docenten een goeie manier voor ontwikkeld om dat beter te kunnen doen. Dat is een ander hoofdstuk, maar ik het noem het maar eventjes. Dat is het thematiseren. Dus mijn docenten mogen van dit jaar voor het eerst niet meer in de kolom 'thema', daar mogen ze niet meer zetten 'Jozef' en de week daarop weer 'Jozef 2' en dan 'Jozef 3' en 'Jozef 4'. Het moet nu bijvoorbeeld zijn jaloezie, om de jas zeg maar, of afwijzing, hij werd natuurlijk afgewezen

door zijn broers. Maar dat zijn thema's die kind-eigen zijn. En wat is dan een middel voor het verrijken van je kleuren van je thema en het ondersteunen van je thema en het illustreren van je thema, dát is het Bijbelverhaal. Een andere mindset. --> hoe zou moeten omgaan: Bijbel bij het kind brengen en niet andersom. Dus geen 'Jozef' als thema, maar bijvoorbeeld 'jaloezie', waarbij de illustratie het Bijbelverhaal is.

- Tekstfragment 4: Als jouw verhaal het doel is, dan betekent het eigenlijk dat je wilt dat het kind het verhaal uit zijn hoofd leert. Waarom is dat verhaal je doel? In de kerk geeft een dominee exegese over het verhaal, maar het gaat er hem er niet om dat de mensen in de kerk (volgens mij is dat ook in de reformatische kerk), dat je de deur uitloopt en precies weet hoeveel zonen Abraham heeft en dat je precies weet alle details. Daar gaat het niet om. Het gaat erom wat wil de Bijbel ons zeggen. Zo heeft God het ook bedoeld volgens mij. Daar help ik de docenten mee als ze gaan thematiseren. Dan zeg ik 'Je mag zélf, haal vanuit jezelf, vanuit een stukje bezinning, een stukje gebed, een stukje stil zijn, je voorbereiding, daar haal je jÓuw thema uit het verhaal voor die kinderen. En dat kan verschillend zijn. --> hoe zou moeten omgaan: zelf vanuit bezinning, gebed, stil zijn en voorbereiding het thema uit het verhaal voor de kinderen halen.
- Tekstfragment 5: We hebben op woensdag een heel leuke oefening gedaan. Toen ging iedereen in groepjes, en kregen ze een thema. Ze moesten zelf de Bijbelverhalen erbij bedenken. Er kwamen hele verschillende verhalen uit. Andersom, volgende ronde, kregen ze een Bijbelverhaal waar ze thema's bij moesten zoeken. Ook verschillende thema's, heel leuk. --> Deze tekst is niet van belang voor mijn onderzoeksvragen en mag worden weggelaten.
- Tekstfragment 6: Waarom ik dit ook vertel, is dat dit de manier is waardoor van huis uit reformatische mensen, gelovige kerkelijke mensen, zo moet ik het zeggen, die slag was moeilijker voor hen om los van de Bijbel te denken. 'Maar dan, hoe vul ik dan mijn lessen?' --> ervaringen: moeilijk om los van de Bijbel te denken.
- Tekstfragment 7: En vanuit thema's kom je zelf op leuke werkvormen. Dat is makkelijker dan dat je altijd maar dat verhaal centraal zet. Sommigen zeiden tegen mij: 'Ik wou dat ik dit veel eerder had gedaan.' En 'Ik vind het nu veel leuker'. En de kinderen zijn nu veel gemotiveerder. Dus dit is een manier waarop ik ook dus met name de mensen die heel erg vast zitten aan 'ik moet toch uit de Bijbel vertellen', dat ik zeg 'ja, maar begin even ergens anders.' En dan mag je een thema verzinnen en dan zoek je er een Bijbelverhaal bij. Het mag ook zijn dat je heel graag Ruth wil vertellen, gewoon omdat jij het een mooi verhaal vindt. Die vrijheid heb je, maar ga dan een thema daarbij zoeken. Twee, drie lessen of thema's, wat je wilt. Zo ga ik ermee om en verder heb ik natuurlijk ook gesprekken bijvoorbeeld qua visie. Er is bijna geen christelijk kind in deze regio. --> Deze tekst is niet van belang voor mijn onderzoeksvragen en mag worden weggelaten.

Uitgewerkte interviews - Resultaten

Hieronder volgen de uitgewerkte interviews met een onderzoeker, twee PC GVO docenten en twee regiobegeleiders van het PC GVO. De geïnterviewden hebben later enige aanpassingen of toevoegingen gemaakt, wat gemarkeerd is met een rode kleur.

Interview vragenlijst onderzoeker

1. In uw onderzoek 'Distinction, identification and recognition' (Markus et al., 2021) verdeelt u de reformatische leerkrachten in drie verschillende typen **reacties van leraren (soms komt zowel het ene als het andere type naar voren in wat een leraar zegt)**. Kunt u met behulp van deze drie categorieën de reformatische leerkracht beschrijven?

Ik denk dus dat opvalt dat ze eigenlijk allemaal, of dat heel regelmatig alle drie categorieën ergens naar voren komen en dat het maar net is in welke situatie of gesprek wat dan het meest naar voren komt. En ik denk dat ik in het artikel van de discussie ook zeg dat het goed zou zijn om daar meer over naar te denken, dus dat leraren ook in onze opleiding bijvoorbeeld écht met deze vraag aan de slag gaan. Van “wat betekenen nou deze andere religies en dus ook een beetje de theologie van religies, dat ze dat nodig hebben om te kaderen”. Want in het onderwijs algemeen geldt: hoe meer eenduidig je boodschap is, hoe beter de kwaliteit van onderwijs. Het kan ook indoctrinatie worden, dus er is wel een bepaalde voorwaarde. **Als je meer over die voorwaarden zou willen weten, kun je kijken naar wat Anneke de Wolff heeft geschreven in het boekje ‘Levensbeschouwelijk samenleven’ (2006). Dat doet zij o.a. op basis van MacMullen. Een voorbeeld van zo’n voorwaarde is dat leraren ook noemen dat er binnen het christendom verschillend wordt gedacht. Misschien dat Gerdien Bertram er ook iets over zegt in dat boek over ‘De multiculturele refeschool’.** En mijn ervaring is dus dat ik op verschillende momenten verschillende geluiden hoor van leraren. En dat is ook niet gek, want ik denk dat de rol van herkenning daarin zit dat we ook een minderheid zijn. Dat is een ander stukje van geloven dan die van de eerste, van distinction waarin ze meer de verschillen benadrukken, dat gaat veel meer vanuit hun geloofsovertuiging. Maar ik denk dat het waardevol zou zijn, het is mijn droom, dat leraren of aanstaande leraren daar ietsjes dieper induiken, van “hé, hoe zit het nou.” Dat speelt natuurlijk een rol. Ik kan me zeker voorstellen voor leraren waar jij naar kijkt, die daar nog sterker inkomen, dat je leert reflecteren daarop, van “wat betekent bijvoorbeeld mijn waarheidsbegrip” en “hoe breng ik dat in de praktijk” en “waarom ben ik wel of niet bang om daarmee naar voren te komen”.

Ik denk dat het heel logisch is dat er op verschillende momenten verschillende dingen getriggerd worden. Wat ik net zei, de geloofskant, die van distinction, die is het uitdagendste. In eerste instantie lijkt het heel simpel, “het is gewoon een ander geloof”. Maar hoe ga je er dan in de praktijk mee om? En ik denk dat bijvoorbeeld, ik verwijs in het artikel naar Marianne Moijaert (**Haar NL-talige boek waarin ze hierover schrijft: Leven in Babelse tijden (2011)**), die zegt: eigenlijk voor gelovigen als ze in een interreligieuze dialoog zitten, die zullen daar altijd zoekend zijn. Aan de ene kant willen ze hun eigen overtuiging, hun God niet te kort doen. Dus dat betekent dat je veel afstand neemt naar die ander toe. Maar als ze dat doen, dan zullen ze ervaren van “doe ik nu die ander recht?” Zij zegt dus “het blijft altijd zoeken naar die twee polen (=altijd zoeken naar een balans)”. Als ik zeg leraren moeten erover nadenken, dan is dat niet dat ze uiteindelijk dé perfecte manier vinden om ermee om te gaan, maar wel die erkenning van “hé, er zit een tegenstrijdigheid aan die twee kanten”. Dat maakt **de leraar** soms kwetsbaar ook, denk ik. Het helpt je ook, want het betekent dat je ook best die spanning mag blijven ervaren. Als die spanning weg is, dan kun je vragen stellen over het een of het ander. Ben je te open naar de religieuze ander, doe je tekort aan je eigen overtuiging of heb je een te hoge muur naar die ander toe? Als ik het stapje naar vormingsonderwijs maak, dan speelt dus bijvoorbeeld ook de context waarin je op die school komt een rol en ik zou willen dat leraren hier ook over nadenken. En dan kan je voor jezelf ook verantwoorden dat je het op een andere manier doet dan als je op een reformatorische school zit. Maar dat betekent dus wel dat je erop kan reflecteren en dat je dus bagage hebt om over die geloofsvragen na te denken en bagage om die professionaliteit en pedagogische kant mee te nemen.

W. Vlastuin heeft een boek geschreven over de christelijke leerkracht. Hij schrijft dat het christendom exclusief denkt, omdat Jezus de enige Redder is. In uw onderzoek ‘teachers and their choice to work on an orthodox school’ (Markus et al., 2018) schrijft u ook iets over exclusiviteit, de ‘truth claim’ die vaak geïnterpreteerd wordt als ‘exclusivistic’. Welke belemmeringen geeft dit om als christelijke leerkracht met een reformatorische achtergrond godsdienstig vormingsonderwijs te geven op openbare scholen?

In de eerste plaats, als je kijkt naar de empirische kant, de interviews die ik heb gehouden, dan is de exclusiviteit ook nog een glijdende schaal en in de praktijk zijn er ook leraren die ook vragen stellen bij de exclusiviteit. Wat betekent dat voor de praktijk, en dat er dus ook inclusief wordt gehandeld. En dat ook binnen de exclusieve overtuiging, kun je een hele harde exclusiviteit hebben of een

zachtere exclusiviteit. En die zachtere exclusiviteit ben ik in mijn interviews ook tegenkomen. Die komt bijvoorbeeld naar voren in dat artikel wat je net noemde van distinction, dat leraren ook vragen stellen van 'ik vind het wel spannend. Ik heb de overtuiging dat het christelijk geloof de enige ware is, maar ik weet niet zo goed hoe ik dan naar anderen moet kijken.' Daar zit al een soort openheid in, die in de theorie een beetje wegvalt. Maar mijn stelling zou zijn, dat die in de praktijk van de gelovigen en onder reformatorische gelovigen, als je echt met iedere gelovige een gesprek zou voeren, dat die niet altijd even hard wordt geuit als in de theorie. Dat is een eerste gedachte.

Als exclusiviteit er wel is, dan kan het gevaar zijn van indoctrinatie en het heel massief neerzetten van je overtuiging. Wel met hart en ziel, want juist vanuit de geloofsovertuiging heb je die drang en wil je dat neerzetten. Maar ik denk dat het gevaar dan is dat het te massief kan zijn en met te weinig aandacht voor de ander. Wat mij betreft, dan ook te weinig aandacht voor de context van het PC GVO. En ik denk dat je daar als christen ook eerlijk in mag zijn, ook in je relatie naar God toe. Deze plek is mij nu gegeven, ik kan in het openbaar onderwijs hierover vertellen, maar dat gebeurt wel met een bepaalde wijsheid of voorzichtigheid. Ik denk dat als je dat niet hebt, dan gooi je je glazen in, maar ik denk dat je dan ook de aansluiting kan missen vanuit pedagogisch punt. De vragen die er zijn en die ook een exclusieve gedachte kan oproepen, die moet je wel erkennen als reële vragen. Bijvoorbeeld als ik zeg dat dit exclusief is, wat zeg ik dan werkelijk over de ander. Je kunt zeggen die gaat verloren, maar daar zit meer in. Doe je daarmee recht aan de ander? Wat heeft de ander voor overtuiging? Ook naar jezelf toe. Welke elementen kun je echt zeggen dat is exclusief, maar wat is in jouw cultuur daarin gevormd? Daarmee wil ik niet dat je relativistisch wordt, maar wel dat je een soort steeds weet dat je met spannende dingen bezig bent. Misschien dat dat besef al een soort trigger is. Als mensen dat besef kwijtraken, dan zou ik het eng vinden als ze vanuit de exclusiviteitsgedachte erin komen. Als je water bij de wijn doet voor je eigen overtuiging, wat is het dan nog waard? Dus het past ook bij je als gelovige, dat die overtuiging heel sterk is. Maar dat brengt ook spanningsvelden naar die ander met zich mee. En als je die spanningsvelden niet ervaart, dan denk ik dat je al snel met een muur of dat je over de ander heen walst.

Zijn er volgens u ook kansen om deze lessen te geven op openbare scholen? Zo ja, welke? Ik denk vooral in de zin van de getuige-rol. Daar kan een persoonlijke lijn in zitten, de persoonlijke getuigenis van de leraar, maar ook gewoon het present zijn van het christelijk geloof in de samenleving. Dat leerlingen alleen al de Bijbel leren kennen, of verhalen horen, dat zie ik als een kans die ze anders niet gehad hadden, of op een andere manier dan dat de Bijbel alleen als een cultureel boek werd gepresenteerd. En daarvan denk ik, daar ben ik heel blij mee. En daarvoor wil ik me inzetten dat dit zal blijven gebeuren. Dus zelfs als het argument voor PC GVO is: het is belangrijk voor onze cultuur om onze cultuur te begrijpen, dat vind ik ook een reëel argument. En dan denk ik zelf: wat fijn dat ze die Bijbel leren kennen, wat een hele waardevolle bron is. Daarom vind ik PC GVO ook een kans. En ieder mens heeft recht om met het geloof in aanraking te komen. Dat kan op heel veel verschillende manieren. Via PC GVO, via een evangelisatiecampagne zou dat ook kunnen, het kan dat ze toevallig naast christelijke burens wonen, maar in ieder geval is PC GVO ook zo'n kans.

Niet alleen Bijbelverhalen geven kansen in het PC GVO, maar dat ze gewoon christelijke mensen tegenkomen die gewoon vertellen dat ze gelovig zijn, dat het geloof voor hem/haar belangrijk is en een sturende kracht in het leven. Dat het ook een beetje in de maatschappij een bron is, of is geweest. Inderdaad ook die Bijbelverhalen. Misschien, dit is ook hardop denken, juist ook de combinatie dat de Bijbelverhalen ook met het gewone leven is verbonden. Anders kan het zijn dat het een soort sprookjesboek is waar leuke verhalen worden verteld, of een soort voorleesboek, maar juist dat het een persoon doet die ook die overtuiging heeft en die het hopelijk ook kan verbinden met de leefwereld van kinderen die ook onze cultuur is en met onze cultuur, dat het daarmee misschien meer gaat leven laat zien "het is niet zomaar een boek".

Het kan per persoon verschillen. Vanuit het spanningsveld en in het spanningsveld kunnen staan en welke ervaringen je hebt, dan kan ik me voorstellen dat in de ene omgeving de ene ervaring of kwaliteit nog meer bruikbaar zou zijn en dat een ander er meer moeite mee zou hebben. En dat ook

eerlijk is om te erkennen, dat er dus ook mensen zullen zijn die zeggen 'ik ben niet geschikt om PC GVO te geven, want ik vind het gewoon lastig om met die vraag om te gaan'. PC GVO heeft iets dwingend. Het zijn natuurlijk wel de ouders die ervoor kiezen, maar dan wordt een kind er wel helemaal aan blootgesteld. Dat zie ik bij een evangelisatiecampagne anders. Als het goed is, kunnen mensen daar ook zelf voor kiezen, blijf ik luisteren of ga ik weg. Dat vind ik wel een belangrijk verschil. Dat maakt dus dat je een andere taal spreekt soms, dat je andere overwegingen hebt, die vanuit hetzelfde hart kunnen voortkomen, vanuit hetzelfde geloof, maar het is een andere context. En daar houd je rekening mee. Juist ook ter wille van de boodschap, omdat je het ook kan kapotslaan, ofwel voor de kinderen, of dat het contact op school niet passend meer is.

In het boek 'De multiculturele refoschool' schrijft J. Exalto dat mensen uit de bevindelijk gereformeerde hoek vaak met aarzeling kijken naar pluraliteit. De enige waarheid is volgens hen de Bijbel en de Drie Formulieren van enigheid. Ze zijn vaak bang dat het omgaan met andersdenkenden hen dusdanig beïnvloedt, dat ze hun eigen geloof gaan relativeren of verwerpen. Als christelijke leerkrachten met een reformatische achtergrond ook zo denken, hoe zouden zij dan om moeten gaan met pluriformiteit zonder dat ze hun identiteit verliezen? Met het erkennen van het spanningsveld, dat je er niet voor terug hoeft te schrikken. Het hoeft niet het een of het ander te zijn. Dat is denk ik helpend. En dus inderdaad het leren nadenken over geloof of over theologische vragen, dat je dat wel nodig hebt om naar pluraliteit te kijken. En dat dat tegelijkertijd naar je eigen overtuigingen kan terugkoppelen. Hoe zie je de Drie Formulieren van Enigheid, welke status geef je ze, wat weet je over de ontstaansgeschiedenis bijvoorbeeld. Dat kan al helpen. Niet dat je ze daarmee wilt relativeren, maar wel dat je ze misschien beter kunt begrijpen en makkelijker kunt verbinden aan anno 2021. En ook de diversiteit in het christendom erkennen, dat is ook een basis. Waar ook weer heel veel vragen bij opkomen, maar dat helpt daarbij wel, denk ik.

Als het gaat om het besef dat anderen verloren gaan, hoe kun je die identiteit niet verliezen?

Dat is misschien uiteindelijk de meest spannende vraag, die komt daaruit ook voort bij mij. Dat zegt denk ik, ook iets van mij als gelovige. Ik denk dat het ook voor die reformatische leerkrachten wel helpend is om te zien dat het niet van hem of haar afhangt en dat je vanwege al die overwegingen (waarmee je met je hoofd hebt nagedacht en waarover je met anderen gesproken hebt en wat je doet voor het aangezicht van God), dat je daarmee ook iets kunt zien van deze kansen krijg ik en daar probeer ik in wijsheid en met verstand mee om te gaan en doet U dan maar de rest. Dus dat je daarin je eigen plek ziet. **Dit gaat over waar ik ook eerder al iets over zei, namelijk: ik denk dat je daar als christen ook eerlijk in mag zijn, ook in je relatie naar God toe. Deze plek is mij nu gegeven, ik kan in het openbaar onderwijs hierover vertellen, maar dat gebeurt wel met een bepaalde wijsheid of voorzichtigheid. Wat ik bedoel: uit je 'ervaring van ik zou nog wel meer willen zeggen' ook naar God in het vertrouwen/vraag dat hij het kan aanvullen, en weet tegelijkertijd waarom je zegt wat je zegt.**

In uw onderzoek 'Stimulating inquisitiveness' (Markus et al., 2019) wordt het 'doorvragen' aangeraden op orthodox protestantse scholen om leerlingen te laten nadenken. Wat zou u aanraden aan christelijke leerkrachten met een reformatische achtergrond die werken op openbare scholen? Een gedachte die allereerst bij me opkomt is dat ik eigenlijk voor de leraren hetzelfde zeg als voor de kinderen. Ook de leraren moeten blijven doorvragen en daardoor dus beter begrijpen "hoe kijk ik naar de ander", "wat voor theologische kennis en ervaringen kan ik daarvoor gebruiken". Daarin ben je ook niet de eerste. En theologen hebben in die zin ook een waardevolle bijdrage, omdat dat mensen zijn die met kennis en kunde daar tijd aan besteden. Dus dat als eerste. En ik denk dat ik in het artikel van distinction in de discussie zoiets zeg als "misschien moeten leraren wel meer theologische basis krijgen dan gewone gelovigen". Dat is een vraag die ik stel, waarvan ik ook echt niet het ultieme antwoord weet. Als die leraren zeggen dat zij een eigen rol hebben en als die rol ook te maken heeft met de samenleving en diversiteit, dan zou ik me dat kunnen voorstellen. Dat geldt dus ook voor de PC GVO leerkrachten. Dat ze dus extra baggage hebben om met die vraag om te gaan. Voor dat doorvragen, daar speelt de open houding van de leraar een rol. Dat je niet gelijk met het

antwoord komt, maar dat je kinderen daar de ruimte voor geeft. Ik denk dat in dat artikel ook wel wordt gezegd dat de waaromvraag stellen ook goed is. Ik denk ook aan een ander artikel dat ik in de DRS heb geschreven, die kan ik naar je doorsturen. **Ik werk nu trouwens ook nog aan een DRS-artikel waarin ik 2 van mijn artikelen (Cohesion + Inquisitiveness) samenvat en verbind aan 'hermeneutische ruimte'. Ik denk dat het in november of december verschijnt.** Die gaat over die reformatorische leerkracht in de reformatorische school. Dat gaat over de eigen houding en dat je een soort kwetsbaarheid moet durven aangaan, dat je niet weet waar het gesprek eindigt, maar ga het maar aan met een avonturiersgeest. Dus ik denk iets van enthousiasme. En dat de PC GVO leraren ook een soort nieuwsgierig zijn en er een soort lol uithalen om in zo'n omgeving te werken. Dat maakt volgens mij wel de ene persoon wel en de andere persoon niet geschikt. Dat raakt net aan de vraag van evangelisatie. Er zijn PC GVO docenten die bepaalde kwaliteiten hebben, nieuwsgierigheid, maar ook ervaringen die ze hebben opgedaan elders, met misschien meer andersdenkenden. Dat maakt de ene persoon meer geschikt voor de ene context en de andere voor de andere.

In de basis zou ik iedereen het aanraden, omdat ik denk dat het heel goed is. En idealiter zou iedereen het kunnen, want ik vind het een gemis als leerkrachten het heel erg lastig vinden om met pluriformiteit om te gaan, maar de praktijk is zo. En dat is ook prima. We zijn ook geen volmaakte mensen. Dat maakt wel dat je tegen een leerkracht die elke nacht er wakker van ligt zou kunnen vragen "is dit wel de geschikte plek voor jou? Of heb jij een ander plekje waar jij je bijdrage kan leveren?"

Kwetsbaar tonen is misschien in de eerste plaats ook niet bang zijn om zich kwetsbaar te voelen, want kwetsbaar tonen is weer wat anders. Daar is misschien wel wat voor te zeggen, maar ik kan me ook voorstellen dat het in zo'n onderwijssituatie (kinderen van zeven jaar en jij) niet kan. Maar in ieder geval dat ze die kwetsbaarheid die ze soms voelen, of een gevoel van vervreemding, dat ze daar niet van terugschrikken. Zijn er nog meer dingen? O ja, ook kennis en kunde. Dus over bepaalde vragen nagedacht hebben. Maar ook pedagogisch-didactische vaardigheden.

Op welke manier zouden christelijke leerkrachten met een reformatorische achtergrond om moeten gaan met zowel belemmeringen als kansen met betrekking tot pluriformiteit? Iets van de basishouding, waar ik al iets over heb gezegd. Het erkennen van het spanningsveld tussen eigen overtuiging en openheid naar de ander. Daar dus ook met een stukje theologische bagage en pedagogisch-didactisch dat dat je kan helpen om daarmee om te gaan. Ik denk dat uitwisseling met anderen ook heel helpend is. Die hebben we nog niet genoemd. Maar als het gaat om kansen en belemmeringen is ervaringen kunnen delen met mensen die hetzelfde ervaren als jij, maar ook juist PC GVO docenten die er anders instaan. Houd elkaar maar scherp, ook al is dat heel spannend en zit er daar onderlinge spanningen, maar dat je dus wel jezelf daarin scherp houdt om de onderlinge belemmeringen en kansen in beeld te houden. Dat die er allebei zijn en mogen zijn.

Ik sprak op die dag nog iemand die vertelde: "Mijn regiobegeleider kwam op bezoek en die zei dat ik veel te veel naar evangeliseren ging". Dat is zo'n vraagstuk. Ook dan helpt het als je dat kunt reflecteren, zo'n situatie, met al die dingen die we net noemden als theologische kennis. Ik denk dat ik inderdaad wel de voorzichtige kant zou kiezen. Kinderen kunnen niet weglopen, je hebt deze plek gekregen in het onderwijs, dat is niet vanzelfsprekend. Dus kies ook maar een beetje soms voor safe ofzo. En dat is dan per context heel erg verschillend. Met safe bedoel ik dat je dus oplet welke bewoordingen je gebruikt. Heel fundamenteel is daarbij het erkennen van God. Dit zeg ik, doet U maar de rest. En om het concreter te maken (leraren zijn natuurlijk al heel beducht op wat ze zeggen), met "jullie moeten dit geloven", daar zou ik heel voorzichtig mee zijn. Daar kun je wat mij betreft zelfs vragen over stellen in het reformatorisch onderwijs. Het laat ook zeker de urgentie en de nood zien, dus gebruik het ook, maar het kan ook een soort doodoener worden. En je kunt ook het gesprek dichtslaan daarmee. En op het moment dat je de kansen en belemmeringen in beeld hebt, dan kun je daar ook iets mee doen in de praktijk. Dan kun je zeggen "Hé, ik heb nu deze les voorbereid, dit vind ik een hele mooie kans". Dan is het precies bij welk gedeelte ga je vragen stellen

of niet. En op welke manier stel je vragen. En ook al doe je dat op een open wijze, het kan wel een verschil maken of je alleen maar zegt "Wat een mooi verhaal is dit" en "Waar word je blij van?". Of dat je een vraag stelt "Wat is de les?" of "Wat kunnen we hiervan leren?" Daar zit dus al verschil in. Ik denk dat je daarin ook alle ruimte kan pakken die je voor jezelf ziet en dat je in de manier waarop PC GVO wordt gegeven door docenten, ook al valt alles binnen dat kader van 'dit kan binnen het PC GVO', dat je daar wel de verschillen zult zien hoe mensen zo'n vraag formuleren bijvoorbeeld. Dat is hoe je kunt omgaan met kansen bijvoorbeeld. Het omgaan met belemmeringen, dat zei ik net, daar zou ik de voorzichtige kant kiezen. Dat je als je aarzelt of je deze vraag kunt stellen, soms wel als je een soort innerlijke drive voelt ofzo, maar in eerste instantie denk ik niet. Of bij twijfel niet doen. Om ook recht te doen aan het karakter van PC GVO. En zo'n vraag zou je misschien wel in je eigen klas op een reformatorische school stellen, maar omdat dat in een andere context is.

Overigens is burgerschap belangrijk binnen het PC GVO. Je hebt twee stromen. Bij de een gaat het om het stimuleren van dezelfde overtuiging. Bij de ander gaat het om het omgaan met verschillen en het erkennen dat verschillen er zijn. De tweede is het PC GVO. **Ik weet niet wat ik hiermee bedoelde. Misschien dat vroeger leerlingen 40 weken in het jaar PC-GVO volgden, maar dat in de 'carrousel-vorm' van het vormingsonderwijs de verschillende denominaties elk 10 weken invullen.**

Interview vragenlijst docenten PC GVO (1)

Wat is de reden dat u hebt gekozen om te werken op openbare scholen? (Is dit wat u altijd al gedaan heeft? Waar moest u aan wennen?)

Ik heb eerst lesgegeven op het praktijkonderwijs. En toen kreeg ik een tweede zoontje en toen moest ik voor drie dagen terug. Dus dat was gewoon technisch gezien niet praktisch. En ik heb een kennis die al vaker had gezegd: "Is het niet wat voor jou om die godsdienstlessen te geven op openbare scholen?" Dus ik heb daar toen gesolliciteerd. En toen heb ik nog een jaar lesgegeven op het Calvijn College na mijn verlof, want toen hadden ze een plekje vrij. En dat stopte en toen belde ze van het GVO: "Kan je volgende week niet starten?" Dus ik heb dat eigenlijk meer een beetje als leiding ervaren, dat God me daar een plek gaf. Dat kwam allemaal een beetje zo uit en gaandeweg werk ik daar nu een paar jaar. En ook gewoon drie vaste scholen op een dag. Dus het is niet een hele bewuste keuze om op een openbare school te gaan werken. Maar het was wel iets dat me gewoon heel erg aantrok en met het gezin als combinatie, zeg maar. Als je het ergens naar je zin hebt, ga je niet heel snel weg. Maar het was voor mij heel duidelijk, als dat stopt, dan zal dat ook wel zo moeten.

Vlastuin heeft een boek geschreven over de christelijke leerkracht. Hij schrijft dat het christendom exclusief denkt, omdat Jezus de enige Redder is. Volgens het document 'Protestants godsdienstig vormingsonderwijs op openbare scholen' richt het PC GVO zich op inclusief denken. Hoe wordt dit vormgegeven? En bent u het daarmee eens?

Je moet denk ik eerst goed even helder hebben waar PC GVO voor staat, zeg maar. Want GVO is vormingsonderwijs, en dat gaat erom dat het kind levensbeschouwelijk onderwijs krijgt vanuit de protestantschristelijke religie. Levensbeschouwelijk onderwijs, dat is niet zozeer een theorieoverdracht, dat jij het christendom als de enige waarheid aan de kinderen overbrengt. Ik heb hier een heel mooi boek: 'Nooit meer een kleurplaat'. Ik ben met een studie nu bezig en ik heb net een module gehad van Van Doleweerd, die werkt ook op de Driestar. Eigenlijk bestaat levensbeschouwelijk onderwijs echt eruit dat het kind aan het denken wordt gezet. En hier staat een hele mooie driehoek in. Dat gaat over theologiseren met kinderen, voor kinderen en van kinderen. Daar zijn we eigenlijk mee bezig. Je kijkt naar het kind. Je luistert ernaar, je neemt dingen waar. Je bent ook een betrokken reisgenoot. Je loopt met de kinderen eigenlijk op om zo ver mogelijk te komen, maar je bent ook een inhoudelijke gids, want je gaat ze ook nieuwe inhoud aanleren op de momenten dat dat nodig is. En zo worden Bijbelverhalen ook betekenisvol. En dan heb je natuurlijk wel eens dat het schuurt. Bijvoorbeeld een gelijkenis, dan kan ik het wat duidelijker maken. We hebben het over de schat in de akker. Dan zit er achter die gelijkenis best een boodschap van de Heere Jezus zelf. En inderdaad vanuit ons christendom zo die boodschap gaan overbrengen, dan

moet je afvragen of het levensbeschouwelijk is en of ze worden gevormd. Want dan is het heel gauw dat religie wordt overgedragen. Dan is het heel dominant. Maar je moet eigenlijk oefenen om echt vanuit levensbeschouwelijk onderwijs naar een Bijbelverhaal te leren kijken. Dan is het wel dominant, maar minder. Want je laat ze eigenlijk zelf kijken wat ze met het verhaal kunnen in hun leven.

Je bent het in principe niet verplicht om een ander godsdienst aan te bieden, omdat je vanuit protestants-christelijk onderwijs je vormingsonderwijs aanbiedt. Maar je hebt natuurlijk ook islamitisch, humanistisch. En je hebt carroussels waarin je samenwerkt. Maar ik bied ook zeker andere dingen aan. En er zitten soms ook moslimkinderen bij en die reiken soms ook dingen aan vanuit hun religie. Uiteindelijk is je doel als GVO docent, dat je met de kinderen de Bijbelverhalen, dat ze (de levensbeschouwelijke functie) daar wat mee kunnen. Dat ze zich gaan spiegelen aan bepaalde personen uit de Bijbel. "Die moest ook wel eens dapper zijn, zoals David bijvoorbeeld. Maar God hielp hem." Dus daar zitten zeker wel die geestelijke lijnen in, maar die hoeven ze niet voor zichzelf zo te ervaren.

In het boek 'De multiculturele refoschool' schrijft J. Exalto dat mensen uit de bevindelijk gereformeerde hoek vaak bang zijn dat het omgaan met andersdenkenden hen dusdanig beïnvloedt, dat ze hun eigen geloof gaan relativeren of verwerpen. Hoe verhoudt u uw reformatische achtergrond, waar over het algemeen terughoudender wordt gekeken naar pluriformiteit, met uw werk?

Eigenlijk vind ik zelf dat ik doordat ik deze lessen mag geven, sterker in mijn religie ga staan. In die zin, dat ik meer ga nadenken over wat voor waardevolle identiteit ik meedraag. Wat ook veel rust geeft en zoveel helderheid in het leven. Kinderen zijn heel erg zoekend, maar je kan ze het niet opleggen. Je kan de verhalen aandragen. Maar ik vind eigenlijk dat ik veel meer ga beseffen wat voor waardevol iets we hebben. Dan word je ook echt heel erg tot denken gezet en zien leerlingen bijvoorbeeld van een Bijbelverhaal, dan halen ze bijvoorbeeld een heel andere strekking eruit dan dat ik zelf soms had gedacht. Dan denk ik: Mooi dat de Bijbel zo breed is dat we op zoveel verschillende inzichten kunnen komen. Dus het stelt je identiteit wel bij en je identiteit verandert er misschien ook wel door, doordat je tegen dingen anders gaat aankijken. Maar eigenlijk is het vaster in Gods Woord het doel.

Hoe kijk je nu aan tegen andere godsdiensten?

Ja, daar ben ik wel meer over na gaan denken. En ik lees nu bijvoorbeeld ook een boek over de islamitische wereld. Ik ben er dus meer bewust van. Aan de andere kant komen van kinderen niet heel veel vragen erover. Ik pak de moslimwereld er wel regelmatig erbij. In M. is de school bijv. heel klein, heel multicultureel. Het is lastiger daar om genoeg leerlingen te hebben. En dan denk ik: het zou mooi zijn daar om dan een carroussel te hebben, en dat ik bijvoorbeeld met een islamitische collega een module om de beurt geef en dat ze dan allemaal in de klas komen. Dan heb je ze wel. Dan hebben ze allemaal iets meegekregen en dan lijkt mij samenwerking heel mooi. Dan ben ik niet zo van "het moet allemaal gelijk protestants-christelijk", maar ik denk juist net door wat we doen, dat je meer leerlingen bereikt.

Nu bereik je alleen de leerlingen die ervoor gekozen hebben?

Ja. En er zijn heel veel leerlingen die een luisterend oor, die gevormd moeten worden, maar die nu helemaal niks kiezen en die zomaar in de klas ergens zitten. Dus daarin ben ik wel ruimer gaan denken. In het begin dat ik hier werkte, dacht ik: wat mooi. We mogen echt de Bijbel aan de kinderen vertellen. Je ziet daar een soort evangelisatie doel achter. Maar als je echt kijkt naar het doel van het PC GVO, ga je toch leren om dat anders te zien. En dan ga je ook wel breder kijken naar andere culturen en andere religies. Hoe we toch een soort samenwerken. Ook door de ervaringen die je nu opdoet. In M. heb ik nu maar vijf kinderen en de islamitische klassen zitten heel erg vol. Dan denk ik, oh er lopen kinderen hier rond die het heerlijk zouden vinden om even tot rust te komen midden in al die druktes die moet op scholen. Maar die kan ik nu niet zo makkelijk bereiken. Als we

een carroussel-model creëren, dan heb je ze wel. Misschien hebben ze wel wat aan een bepaald verhaal wat je deelt. Ik denk dat ik met name door de school in M. dat ik daar wel meer bewust van ben. En in H. mag ik echt alle leerlingen van groep 7/8 lesgeven. Die hoeven dus niet te kiezen, dat vinden ze nogal een organisatie, dus daar zit echt alles in de groep.

Merk je verschil tussen een groep die ervoor gekozen heeft en niet?

Ja, je merkt wel verschil. Een hele andere cultuur sowieso. En M. daar zijn vijf kinderen. Die hebben we nu gesplitst tussen onder- en bovenbouw. Dat is heel anders, daar heb je veel meer een soort huiskamersfeer. En H. wisselt per jaar, maar daar staan ze wel heel open ervoor. Dat is qua orde wel heel anders, hè.

Bij een docent van het PC GVO mag de eigen identiteit van de docent openbaar komen, volgens het document (zie vraag 1). Welke kansen ziet u hier om als christelijke leerkracht met een reformatorische achtergrond uw identiteit vorm te geven tijdens godsdienstige vormingsles op openbare scholen?

Ik denk dat een hele belangrijke is: "je bent wie je bent." We zien het heel vaak in het gesprek, in ook gewoon heel je houding, hoe je bent, hoe kom je op een school binnen, zeg je ze gedag, toon je betrokkenheid als er een zieke collega is. Zulke dingen zijn gewoon heel belangrijk. En dat krijg ik ook echt wel eens terug. Er was een collega overleden recent, en ik had een kaart gestuurd. Maar dan komen ze er echt op terug dat ze dat hebben gewaardeerd. Die had echt een plek op de tafel. En toen dacht ik van o ja, de kleine dingen, echt van hoe je bent, dat is heel belangrijk, want daar komen ze regelmatig op terug. Terwijl ik dat zelf helemaal niet zie. En tuurlijk, bij leerlingen heb ik ook wel eens lastige situaties, en dan zeg ik ook wel eens: ik zal ervoor bidden. Ik zal er zelf regelmatig aan denken. Dan straalt je wel iets uit van waar je terecht komt met je zorgen en met je vreugde. Maar verder vind ik dat lastig. Als ik nou echt een openbare docent was zonder GVO, dan ga je daar wel op een hele andere manier instaan. Ik kom ook echt om mijn vakken aan te bieden en dat zijn continuo-roosters, dus ik zie de docenten ook heel weinig. Kinderen zien hoe jij omgaat met een Bijbelverhaal. Gooi je die bij wijze van spreken ergens in een tas terug, of ga je daar gewoon op een fatsoenlijke manier mee om, laat je de kinderen erin kijken, je vertelt soms iets over jezelf. Dan komen er soms hele persoonlijke gesprekken op gang. Dus ze merken toch wel een beetje hoe jij daarin staat.

En tijdens de les zelf? Laat je dan iets van je identiteit terugkomen?

Meestal is een Bijbelverhaal een beetje een vast iets in mijn les. En daaromheen stel ik vragen en probeer je bij de kinderen aan te sluiten. En soms vertel je zelf ook wel iets wat iets met je doet. Ik zit zelf heel veel met kinderen met een gameverslaving, die hele dagen aan het schieten zijn en die daar hele dagen mee bezig zijn. Ik heb daar zelf helemaal niets mee, maar goed. In M. hadden we daar een heel open gesprek over. Wat doe je dan concreet en wat doet dat nou met je als je hele dagen aan het schieten bent? Hoeveel uur ben je daarmee bezig? Dan probeer ik er wel iets van door te laten klinken van: Er is wel iets meers dan dat alleen. En niet dat je dat dan wilt opleggen, maar wel dat ze beseffen van: "Dat vind ik wel heftig als jij heel de tijd op de bank zit als je uit school komt", zo zeg maar. In M. heb ik wel meer dat je zo even van zulk soort gesprekje kan aangaan. En verder gewoon hoe je bent. We hadden pas een dochter gekregen eind mei. En dan krijg je daar ook allemaal vragen over enz. "Oeh, het vierde kindje", weet je wel en dan zeggen ze zoiets van: "dat hoort waarschijnlijk wel bij christenen ofzo." Ook met kleding, hoe je erbij loopt. Daar komen soms wat vragen over. Dan laat je daar soms iets over merken of hoe je dat dan ziet.

Ervaart u wel eens belemmeringen om uw christelijke identiteit vorm te geven? Zo ja, kunt u een aantal voorbeelden noemen?

Het moeilijkste vind ik eigenlijk (ik zit wel vooral bij het zelfstandig werken, het is niet zo dat ik echt in hele lastige thema's moet meedenken, dan zou ik daar meer tegen aanlopen), het lastigste vind ik dat je soms echt de nood ziet bij het kind, dat ze het thuis bijvoorbeeld heel lastig hebben, maar dat je eigenlijk niet de kern, van dat ze de rust bij de Heere Jezus kunnen vinden, dat ze weten dat hun

zonden zijn vergeven, dat dat zoveel handreiking kan geven in het dagelijks leven. Dat mag je ze niet opleggen. En dat wens je ze allemaal toe. Dan wordt dat even belemmerd bij een verhaal. Ik zou daar zo graag meer nadruk op willen leggen, maar dat mag dan niet. Dat is mijn grootste belemmering eigenlijk bij mijn vak. Maar dat hoort aan de andere kant ook niet bij mijn vak, dat moet ik loslaten. Het is geen evangelisatie doeleinde. Het is vormingsonderwijs, dus dat moet ik ook dit keer ook echt zien.

Op welke manier gaat u tijdens de les om met de genoemde voorbeelden van zowel belemmeringen als kansen?

Ik heb in K. op den duur heel diepgaande gesprekken met die oudere groepen. Ze zeiden: "Ja, maar mevrouw, u gelooft dus in een hemel en in een hel. Ik geloof wel, maar soms twijfel ik wel of dat allemaal waar is. Maar kom ik dan in de hemel?" Zulk soort vragen. Op die momenten zeg ik: "In de Bijbel staat dat de Heere de wereld lief heeft gehad en dat Hij Zijn Zoon heeft gegeven, maar dat als je in Hem gelooft, als je op Hem vertrouwt, dat je dan bij Hem komt." En ik zeg: "ik kan niet voor jou spreken dat jij daar komt." Dat is een relatie, net als met een vriend of vriendin. Dat is wel heel anders natuurlijk, maar ik zeg wel: "je hebt contact met God, dus dan zal God je daarin ook echt duidelijkheid geven." Op die manier probeer ik wel uit te leggen dat het voor mij heel veel rust geeft en dat dat het belangrijkste is in mijn leven, het fundament ofzo. Dat kan ik dan van mijzelf wel zeggen, maar ik kan dat natuurlijk verder niet... dus ik moet dat loslaten. En dan ben ik gewoon heel eerlijk over mezelf en dan zeg ik: "ja, het worstelt". God weet daar dan ook vanaf. Dat geloof ik. Dus ook wat jij dan met God daarin bespreekt. Ik mag natuurlijk niet opleggen dat ze dat contact moeten gaan zoeken. Dus dat blijft een beetje een dilemma.

Dus eigenlijk zeg je het door te zeggen: de Bijbel zegt dit...?

Ja, heel erg. Ik heb eigenlijk gewoon geleerd van mijn regiobegeleider, en dat werkt eigenlijk wel heel prettig: dingen die je niet kan of mag in je les, bid daarvoor. En dan zal de Heere op dat moment ook wel openingen geven of de les zo leiden zoals het moet gaan. En ik merk dat dat mij gewoon heel veel rust geeft. Ik dacht een poosje terug ook: hoe moet dat kind nou naar huis? Dat is gewoon een hele grote zorg. En daar kan ik dan als ik onderweg ben naar huis er gewoon even voor bidden of eraan denken. Dat is voor mij gewoon heel handig.

Op welke manier denkt u tijdens het voorbereiden van de les na over eventuele belemmeringen en kansen om uw christelijke identiteit vorm te geven?

Door de verhalen die je overdraagt, dat je het belangrijkste aan de kinderen meegeeft, want dan geef je Gods Woord door. En dat kwam ook in de module bij Van Doleweerd aan bod van "het Woord is niet iets passiefs." Wij worden ertussen gezet, maar het hangt niet van ons af. Want God heeft Gods Woord gegeven om het zelf te laten spreken. Als kinderen dat aangereikt krijgen, dan kan Gods Geest er ook voor zorgen dat ze zelf wat met dat verhaal gaan doen. En dat kan naar binnen komen. Op die manier denk ik gewoon dat je een stuk identiteit overdraagt. En je geeft eigenlijk je identiteit, Gods woord geef je door. En het gaat er ook om hoe je met de mensen omgaat. Hoe je richting andere religies aankijkt, een stuk respect zeg maar. Dat zijn wel hele belangrijke dingen, want daar kijken ze echt naar. In de tijd van corona bijvoorbeeld was het ook echt in K. van "De mensen van de kerk gaan allemaal zonder mondkapje de winkel binnen" en "op zondags zitten ze met hele groepen bij elkaar, hoe zit dat dan, want ik mag niet naar de bioscoop?". Dat is allemaal voor hen een conflict. En dan kun je soort zeggen van "dat mag van de overheid dat ze naar de kerk gaan". Maar hoe leer je dat dan aan, dat ook niet iedereen naar kerk gaat? Dat je het goede doet, dat we allemaal die zonde hebben, dat ik dat geloof en dat we ook elke keer wel weer de Heere nodig hebben als christen. Dat we niet altijd het goede voorbeeld laten zien. Niet zo van "wat wij geloven dat gaat allemaal helemaal perfect bij alle mensen". Want ze hebben allemaal wel een beeld erbij.

Edlin noemt in zijn boek 'The Cause of Christian Education' enkele mogelijkheden voor een docent om de christelijke identiteit vorm te geven, zoals bezorgd zijn over ieder persoonlijk; angst en

vreugde van collega's en studenten hun angst en vreugde laten zijn; in én buiten de klas God dienen; hun loon niet als motivatie zien; studenten in vrijheid keuzes laten maken en hen daarvoor verantwoordelijk houden. Wat heeft u zelf geleerd in de tijd dat u les hebt gegeven op openbare scholen?

Ik vind overwegend dat ze op openbare scholen heel erg sociaal zijn, dat ze inlevingsvermogen hebben richting andere religies, ook binnen een klas. Er was een vluchteling in de klas gekomen, en als je ziet hoe ze opgevangen wordt door iemand anders uit de klas die Arabisch kon praten... Hoe ze met elkaar omgaan en hoe ze hameren op respect richting elkaar. Er was ook een docent die had mijn lessen in coronatijd ook gegeven, terwijl ze zelf eigenlijk helemaal niks met het protestants-christelijke heeft. Die had echt een stuk waardering gekregen voor ons werk. En toen dacht ik van: nou, ik vind het echt knap dat je het hebt geprobeerd. Dus hun houding is wel echt heel positief. En ik denk dat we daar wel heel veel van kunnen leren. Wij zitten soms wel heel erg vanuit bepaalde kaders te denken en "ziet iemand er opeens heel anders uit" of "doet 'ie anders". Als die opeens de school binnen zou wandelen, hoe zouden we reageren? En hier zijn ze ons echt tot voorbeeld soms. Dat met name denk ik.

Wat zou u mee willen geven aan een christelijke leerkracht met een reformatische achtergrond die godsdienst vormingsonderwijs gaat geven op openbare scholen? Hoe moeten zij omgaan met belemmeringen en kansen?

Ik denk gewoon heel eenvoudig dat het gaat om een levende relatie die je hebt met de Heere God. Dat je alles, al je belemmeringen, maar ook al je mooie dingen allemaal bij de Heere in het gebed mag leggen. En ik denk dat dat het belangrijkste kanaal is. En dan kunnen er zeker nog wel belemmeringen zijn of strubbelingen, maar het geeft wel heel veel ontspanning. En als je gewoon de visie van PC GVO helder hebt, van "hier ga ik het onderwijs op richten, we doen het voor de kinderen, we doen het op deze manier", dan geeft het voor jezelf ook kaders voldoende om die lessen te geven. En dan heb je natuurlijk wel met je identiteit dat je meer wil zeggen dan dat je mag, maar dan mag je dat ook in gebed leggen, en dan kan God toch wel de Bijbelverhalen gewoon gebruiken in de les. We moeten leren om dingen los te laten.

Zijn Bijbelverhalen ook het beste middel denk je om het Woord over te dragen?

Bij dierendag heb ik bijvoorbeeld het prentenboek gedaan 'Franciscus en de dieren'. Eigenlijk geen Bijbelverhaal. Maar Franciscus had een rijke vader. En die had heel bewust gezegd van "Elk schepsel is echt het schepsel van God, daar wil ik voor zorgen." Eigenlijk zaten er hele mooie christelijke lijnen in vanuit hem gewoon, hoe hij in zijn leven zichzelf opstelde. Dus dat is voor mijzelf wel lastig, want dan heb ik het Woord op een andere manier doorgegeven, maar zo'n persoon is wel een hele mooie identificatiefiguur. Dus ik denk niet dat het alleen Gods Woord is, maar ik denk wel dat het het Woord is dat uiteindelijk de meeste kracht doet. Muziek kan natuurlijk ook. Dat gebruik ik zeer weinig. Maar dat is natuurlijk overal bij. Als je een prentenboek opent van Max Lucado, dan zitten daar ook hele mooie elementen in. Daardoorheen zien ze ook een heldere lijn soms.

Het gaat erom dat het kind gevormd wordt. Dat hij gevormd wordt vanuit een kader. En hij neemt het kader uit de Bijbel eigenlijk mee in zijn leven. Die neemt hij mee in zijn rugtas. Dus het is een andere insteek dan dat wij het geestelijk zien. Wij zien het vanuit onze identiteit natuurlijk heel vaak dat er een geestelijke achtergrond achter zit. In het verhaal, daar zit een geestelijke lading in. Je moet tot bekering komen. Dat laat je los, want het verhaal laat je spreken. Je geeft het op een andere manier vorm. De uitgang van mijn onderwijs is dat ik het vormingsdoel voor ogen moet hebben.

Eigenlijk moet je een beetje van je identiteit op zij zetten of er op een andere manier naar kijken?

Ja, dat verweef je door de lessen heen, zoals ik eigenlijk heb gezegd. Ik ben eigenlijk gewoon helemaal mezelf. Maar je hebt soms ook momenten dat je denkt: "oh, nu zou je zo graag willen dat ze dit zo zouden geloven, en dat ze ook God gingen dienen." Die verlangens kun je niet uitspreken, dus dat leg je neer in gebed. Dus dat is eigenlijk mijn manier van hoe ik het dan wel kan doen. Dus niet meer als een belemmering zien, maar ik zie het nu gewoon als een vormingsles, waarin ze toch

wat meekrijgen. En dat God dan erover heen kan werken. En wil je Evangelisatiewerk, dan heb je echt als doel van: ik hoop echt dat de kinderen... Daarin merk je wel dat het vormen heel belangrijk is, en niet zozeer het opleggen, want dat werkt averechts.

Je moet soms ook even de theorie induiken, want ik ben nu die opleiding gestart. Maar als je vanuit de Pabo dit gelijk gaat doen, dat was mijn basis zeg maar, dan heb je ook eigenlijk gewoon nog te weinig bagage van "wat is nou levensbeschouwelijk onderwijs", de handvaten, wat zijn goede vragen, verhelderingsvragen, wat meer de diepgaande vragen, de levensbeschouwelijke vragen. Eigenlijk heb je de theorie nodig, vind ik zelf, om te weten "vanaf hier is mijn vertrekpunt om een les in te vullen". Dat heb ik zelf wel een beetje gemist, want dan ga je veel te veel vanuit je reformatorische bril naar de les kijken. Er is nu een opleiding bezig en dat wordt vanuit GVO aangeboden. Ik heb nu didactiek gehad en we gaan steeds verder. Het Oude Testament bekijken enzovoorts.

Interview vragenlijst docenten PC GVO (2)

Wat is de reden dat u hebt gekozen om te werken op openbare scholen? (Is dit wat u altijd al gedaan heeft? Waar moest u aan wennen?)

Eigenlijk is het heel bijzonder gelopen, want ik heb de Driestar gedaan, de pabo. En toen heb ik een poos gewerkt in het reformatorisch basisonderwijs. Toen is onze oudste geboren, die is nu tien. Toen ben ik later aan de slag gegaan als ambulant begeleider voor jongeren met een leer- en gedragsstoornis. Dus toen zat ik eigenlijk helemaal niet meer in het onderwijs. En toen kwam dat eigenlijk op mijn pad. Via mijn oude dominee, die zei: "Ik heb contact gehad met (naam), die ken je misschien ook wel, de regiobegeleider van het PC GVO, en die zoeken nog mensen. Het leek me echt iets voor jou!" Ik gaf nog wel zondagsschool enz. en als gezin deden we altijd gezinsmomenten. Ik was er altijd wel heel bewust mee bezig, maar ik was eigenlijk helemaal niet meer met het onderwijs bezig. En toen ben ik in gesprek gegaan met (naam) en (naam) en zo is dat eigenlijk er een beetje eruit gerold. Ik heb niet een bewuste keuze gemaakt, van nu wil ik les gaan geven op openbare scholen. Ik wist eigenlijk op dat moment niet eens dat PC GVO bestond.

En toen u er zich in ging verdiepen, hoe vond u dat toen?

Ik wist niet dat alle kinderen in Nederland recht hebben op religieus onderwijs. Dat verbaasde me een beetje, want ik dacht: dat zal tegenwoordig niet meer zo zijn. Maar dat is dus echt nog steeds zo. En dat heel veel scholen daarvoor open staan, dat had ik ook niet verwacht. Maar dat vind ik heel mooi! Ik werk nu op een school in K., en ik word echt met open armen ontvangen. Je merkt wel dat de ouders niet zo'n animo hebben, maar de school zelf staat daar echt heel erg voor open.

Vlastuin heeft een boek geschreven over de christelijke leerkracht. Hij schrijft dat het christendom exclusief denkt, omdat Jezus de enige Redder is. Volgens het document 'Protestants godsdienstig vormingsonderwijs op openbare scholen' richt het PC GVO zich op inclusief denken. Hoe wordt dit vormgegeven? En bent u het daarmee eens?

Als docent krijg je heel erg de ruimte om jezelf te zijn. Het is niet de bedoeling dat je gaat zeggen van "dit is de waarheid, jullie moeten allemaal in die waarheid geloven". Dat stellen ze niet op prijs. Kijk, als je dat doet, dan weet toch niemand dat, want je doet het achter gesloten deuren, maar dat wordt niet erg gewaardeerd. Ik heb ook wel eens ermee geworsteld. Hoe sta ik erin? Ik geloof wel dat dat de enige waarheid is. Dus je wilt ook echt dat overbrengen. Ik heb nu een soort: Je getuigt van jouw waarheid, en je getuigt ook dat dat dé waarheid is, en vervolgens leg je het bij God neer wat het met de kinderen gaat doen. Ik doe geen concepties aan de waarheid, absoluut niet. Maar je gaat ook niet zover dat je zegt: "Jullie moeten allemaal daarin gaan geloven, anders ga je naar de hel".

In het boek 'De multiculturele refoschool' schrijft J. Exalto dat mensen uit de bevindelijk gereformeerde hoek vaak bang zijn dat het omgaan met andersdenkenden hen dusdanig beïnvloedt, dat ze hun eigen geloof gaan relativeren of verwerpen. Hoe verhoudt u uw reformatorische achtergrond, waar over het algemeen terughoudender wordt gekeken naar pluriformiteit, met uw werk?

Dat is eigenlijk geen enkel probleem. Het zijn sowieso kinderen. Ik denk dat het juist heel goed is om als christen in aanraking te komen met andersdenkenden, omdat het je dwingt om na te denken: waarom geloof ik in wat ik geloof? Om heel erg de kern op te zoeken van waar je voor staat. En die kinderen zijn heel anders, hoor. Ik heb zelf vier kinderen en die zitten op een reformatorische school hier op het dorp, en je merkt dat het toch heel anders is. Het is een openbare school, het is hetzelfde dorp, het zijn dezelfde soort kinderen, ze komen met dezelfde soort omgeving in aanraking, toch zijn het echt hele andere kinderen. Met name, wat ik heel opvallend vind, is: die kinderen op een openbare school hebben geen moreel kader. Waarom mag iets niet? Als ik er zin in heb, dan doe ik dat toch gewoon? Dus wie ben jij als je zegt dat het niet mag?

Hoe ga je daarmee om als kinderen dat zeggen?

Ik ben dit jaar weer begonnen met een lessenserie over je waarde van God als mens gezien. Wat ik dan altijd uitleg, is: God houdt van alle mensen. Niemand uitgezonderd. Hij heeft alle mensen geschapen. Als hij van mij houdt, dan wil Hij niet dat jij mij pijn doet, want hij houdt van mij. Maar Hij houdt ook van jou, dus Hij wil ook niet dat ik jou pijn doe, want Hij houdt ook van jou. En dan begint het lampje te branden van: "Als ik iemand anders uitscheld, dan doet dat iets met een ander. Daar zit wat achter. Ik kan dat niet zomaar doen, want die ander heeft ook waarde."

Bij een docent van het PC GVO mag de eigen identiteit van de docent openbaar komen, volgens het document (zie vraag 1). Welke kansen ziet u hier om als christelijke leerkracht met een reformatorische achtergrond uw identiteit vorm te geven tijdens godsdienstige vormingsles op openbare scholen?

Eigenlijk heb je die kans overal in. Je kan heel erg je eigen identiteit laten spreken. Ik ben zelf iemand die probeert om niet te veel... Ik ben overtuigd gereformeerd bond lid, maar dat wil niet zeggen dat ik vind dat dat de enige kerk is en dat dat op alle fronten de juiste manier van leven is en dat andere christenen het niet goed hebben. Dus ik probeer in mijn lesgeven ook niet zozeer als gereformeerde bondslid, maar als christen daar te staan. Het is wel zo, ik draag altijd een rok, en daar vragen ze eigenlijk nooit naar. En die hele enkele keer dat ik wel eens een broek aan heb, dat merken ze niet eens op. Uiterlijke dingen zijn er wel, maar waarvan je zelf denkt 'oh dat zal ze wel opvallen', maar dat valt helemaal niet op. En verder, ik draai andere muziek misschien en ik draai andere filmpjes, denk ik, dan (wat zullen we zeggen) evangelische PC GVO. Die zullen misschien niet evangelisch zijn, dat weet ik niet, maar ik denk: je bent daar als christen. En je bent op een openbare school, dus het gaat er helemaal niet om wat voor soort kerken er zijn.

Als ik het even anders vraag, welke kansen ziet u hier als christelijke leerkracht om uw identiteit vorm te geven?

Die zijn er enorm. Ik ben daar als protestants vormingsdocent. Dus ik mag daar lesgeven over wat het protestantisme inhoudt. En dat is niet een hele geschiedenisles over hoe de kerk is ontstaan, maar ik probeer ook altijd mijn lessen vanuit een Bijbelverhaal vorm te geven. Dus eigenlijk is de kern van de les ook een Bijbelverhaal. Dus dat is echt enorm, het is een soort evangelisatie, eigenlijk.

Ervaart u wel eens belemmeringen om uw christelijke identiteit vorm te geven? Zo ja, kunt u een aantal voorbeelden noemen?

Jawel, want je moet wel voorzichtig zijn. Als je gaat zeggen van "Er is een hemel en een hel. Dan ga je naar de hemel en dán ga je naar de hel. Dus als jij hiervoor kiest, dan ga je naar de hel." Dan denk ik niet dat je positie heel lang gewaardeerd wordt op school. Het grappige is dat leerlingen wel zelf komen met de hel en de duivel. Dan heb je een ingang om daarover te spreken. Maar dan vertel ik wat de Bijbel vertelt en niet wat er met hen gaat gebeuren. "De Bijbel zegt: 'De hel is voor de mensen die niet in God willen geloven en de hemel is voor de mensen die in God geloven.'" We beginnen altijd de les met een aantal... Er spelen heel veel dingen in die levens van die kinderen. Nu zijn er bijvoorbeeld twee broertjes waarvan de ouders gaan scheiden. Die hebben het er heel moeilijk mee. Dan heb ik het altijd even over van, wat kunnen we voor elkaar betekenen en wat kan

God voor jou betekenen hierin? Dat soort dingen. En ik vraag eigenlijk ook altijd van: Wie heeft er iets gezien of meegemaakt of ervaren deze week? En dan krijg je wel een heel mooi gesprek. Maar inderdaad die vragen komen vooral uit die kinderen. Je hebt wel je lesplan. En die schrijf je van vakantie tot vakantie meestal. Tenminste, zo doe ik het. Je kan het ook voor een heel jaar schrijven, maar dan vind ik te veel vastliggen. Ik speel graag in op de realiteit van wat op dat moment boven komt. Dat lesplan wijzigt ook wel eens. Als kinderen komen in de les, "mijn ouders gaan scheiden", dan ga ik niet zeggen: "o ja, sorry, maar ik heb nu een les over Mozes. Dus we gaan nu..." Dan ga je het daar eerst over hebben. En dan komt daar van alles uit voort.

Op welke manier gaat u tijdens de les om met de genoemde voorbeelden van zowel belemmeringen als kansen?

(Voorbeeld van als kinderen binnenkomen en zeggen dat hun ouders gaan scheiden) Dan probeer ik heel erg (en ik denk dat dat ook wel scheelt dat ik ambulante begeleider ben), dat je hebt geleerd om niet dingen te vertellen, maar om dingen te vragen. Wat is er aan de hand, wat doet dat met jou? Wil je daar wat over vertellen? Wil je daar wat over kwijt of wil je daar helemaal niets over kwijt? Wat kunnen wij voor jou betekenen hierin? Dat soort dingen.

Heb je ook wel eens dat je dan wel iets vertelt over God?

Voor hen is het heel normaal dat ik met God kom, want dat doe ik altijd. En ik ben diegene die in God gelooft. Dus op het moment dat ik zeg: "Kan God voor jou iets betekenen?" Dan vinden ze dat heel normaal. Of "Wat zou God voor jou kunnen doen nu?" "Nou, ik zou wel wat rust kunnen gebruiken." "Nou, dan gaan we daarom vragen."

Op welke manier denkt u tijdens het voorbereiden van de les na over eventuele belemmeringen en kansen om uw christelijke identiteit vorm te geven?

Niet eigenlijk. Ik ben in de voorbereiding heel erg biddend bezig met "Heere, wat zal ik ze deze keer meegeven." Ik ben niet bezig met mijn identiteit daarin. Meer dat ik bid van: "Heere, ik krijg weer de kans om ze wat te vertellen en ik heb mijn les voorbereid, die gaat daar en daar over deze keer, wilt u het zegenen dat het binnenkomt, of dat ze er open voor staan?" Want je hebt natuurlijk ook wel eens dat ze helemaal geen zin hebben, en dat ze een beetje zitten te geinen en dat je denkt: wat pikken ze hier überhaupt nog van op? Voor dat soort dingen bid ik altijd. Ik ben helemaal niet bezig met: kan ik mijn identiteit hier vormgeven? Dat is zo automatisch dat die identiteit er is, want ik ben PC GVO docent. Ik belichaam die identiteit.

Edlin noemt in zijn boek 'The Cause of Christian Education' enkele mogelijkheden voor een docent om de christelijke identiteit vorm te geven, zoals bezorgd zijn over ieder persoonlijk; angst en vreugde van collega's en studenten hun angst en vreugde laten zijn; in én buiten de klas God dienen; hun loon niet als motivatie zien; studenten in vrijheid keuzes laten maken en hen daarvoor verantwoordelijk houden. Wat heeft u zelf geleerd in de tijd dat u les hebt gegeven op openbare scholen?

Die christelijke identiteit die heb jij gewoon als christen. Als het goed is, hè. Dus het is een kwestie van bij jezelf blijven. Als het goed is, als jij je leven leeft met God, dan heb je al compassie voor anderen. Dan ben je al benieuwd wat iets met iemand doet en wat jij voor diegene kan betekenen. Dan ben je al geneigd om te wijzen op "Christus wil die last graag van je overnemen". Dat soort dingen. Het is wel heel goed dat die boeken er zijn, want als je het leest, maakt het je bewust van "O, ja", of "dit is bij mij nog niet zo ontwikkeld" of "hier kan ik nog meer aan denken". Maar als het goed is, denk ik dat je heel veel dingen al hebt, als christen, als echt christen. Het is misschien een beetje een bonte uitspraak, maar als je niet echt gelooft, moet je niet bij PC GVO gaan werken.

Wat zou u mee willen geven aan een christelijke leerkracht met een reformatische achtergrond die godsdienst vormingsonderwijs gaat geven op openbare scholen? Hoe moeten zij omgaan met belemmeringen en kansen?

Leef je eigen geloof uit. Ik denk dat dat het belangrijkste is. Dat je authentiek bent in je persoonlijkheid en in je geloof. En dat jouw geloof en jouw persoonlijkheid verweven is met elkaar. Dat is heel belangrijk. Het geloof is niet iets wat jij erbij doet, of iets wat bij jou hoort, nee, dat ben jij. Op die manier is het ook niet iets wat je heel bewust gaat vormgeven, of dat je moet gaan nadenken over belemmeringen of kansen. Nee, jij bent dat. Dus als jij authentiek bent, dan gaan leerlingen dat sowieso merken en dat waarderen ze ook enorm. Misschien beantwoord ik daarmee niet helemaal jouw vraag, maar dat zou ik wel mee willen geven.

Een aantal andere vragen. Denkt u dat er verschil is in gevolgen bij uw kinderen of op school?

Ik voed ze zeker anders op. Zij krijgen elke week een gezinsmoment mee. Ze hebben sowieso veel kennis die de kinderen op school niet hebben. Op school ben ik veel meer bezig met basale geloofsdingen. Met mijn kinderen veel meer bezig met geloofsgroei. Mijn kinderen zijn gelukkig heel erg betrokken op God, willen heel graag anders leven. Dan ga je het over andere dingen zeggen. Maar dat wil niet zeggen dat kinderen op openbare scholen niet gaan geloven. Ik vind dat wel een hele spannende hoor, want ik denk ook vaak: Doe ik wel genoeg? Maar weet je, dat is niet aan mij. Dat is aan God wat daar verder mee gebeurt. En je weet het niet. Misschien ben ik wel de enige in heel hun leven die hen in aanraking laat komen met. Vaak merk je trouwens wel dat de kinderen die in mijn lessen komen (bij mij moeten ze op school intekenen, dus niet hele klassen), dat die vaak wel een gelovige opa of oma hebben. Dat is vaak dan "die gaan niet meer naar de kerk, maar die bidden nog wel eens". Eigenlijk weten ze er niets van. Maar dan hebben die ouders zoiets van: "Dan kunnen ze zelf kiezen. Dan weten ze een beetje wat het is. Daarom sturen we ze naar die lessen." Ondertussen krijg je wel de kans om heel veel mee te geven.

Als u zou kiezen tussen evangelisatie onder de kinderen, wat is dan meerwaarde om toch op PC GVO te werken?

Met evangelisatie is vaak bijvoorbeeld in de zomer op een camping. Dan zie je de kinderen een week en dan zie je ze niet meer. Ik zie ze elke week. Ik heb echt een persoonlijke band met die kinderen. Dus ik denk dat dat best wel een meerwaarde is. Ik ben hun juf en zij zijn mijn leerlingen. Zoals je dat gewoon in een seculiere klas ook hebt als juf met je leerlingen, dat heb ik ook. Dat is natuurlijk anders dan dat je voor een groep strandgasten op het strand een Bijbelverhaal staat te vertellen. Plus in je lessen kun je heel erg in gaan op persoonlijke situaties. Ik weet van de meeste van de leerlingen waar hun plekje met God is. Dat is heel apart, dat hebben ze ook allemaal. Bij evangelisatie weet je dat gewoon niet, dan kun je ook niet zo inspelen op waar ze mee bezig zijn of waar ze mee zitten. Het is echt wel heel gaaf om te doen. Ik vind het onderwijs heel mooi. Ik ben bewust met het onderwijs gestopt, door de opvoeding van de kinderen. Maar dit is echt wel heel erg mooi om te doen! Ik heb maar één school, dus dat zijn maar twee lessen in de week. Ik bereid het op maandagochtend voor, ik ga er om 12 uur heen en om 2 uur ben ik klaar. Dus ik zit niet met dagelijks opvang ofzo.

Een andere vraag: Hoe ga je om met dat stukje dat je beseft dat kinderen verloren gaan als ze niet in Jezus geloven, hoe ga je daarmee om?

Dat heb ik wel lastig gevonden en daar heb ik ook een poos mee geworsteld. En toen dacht ik: waarom worstel ik hiermee? Want het ligt niet in mij om die kinderen wel of niet zalig te maken, want het ligt aan God. Ik doe wat ik kan. Die verantwoording voel ik wel heel zwaar: doe ik genoeg? Bereid ik het goed genoeg voor? Doe ik dat echt in afhankelijkheid van U? Ga ik echt vertellen wat u wilt dat ik vertel? Maar daarna moet ik het ook loslaten.

Als ik het vergelijk met een preek, beschouwelijke preek raakt me minder dan oproep tot bekering. Hoe zit dat in de klas? Hoe kun je maken dat het kinderen raakt?

Deels raak je ze door authentiek te zijn. In die zin is mijn les echt anders dan een preek. Ik doe geen oproep tot bekering. Het is meer hoe is God? Dat is God, dat laat ik God zijn. Dat spreekt hen al zo aan, dat willen ze ook. En dat kan, want Jezus is voor iedereen gestorven. Voor ieder die in Hem

geloofd is er redding nodig. Dus niet van “Jongens, jullie moeten je bekeren, of je moet omkeren, of je moet stoppen met dit of dat. Nee, “God zegt dit. God heeft een hekel aan zonden. Als je ziet hoe goed God is, dan wil je toch niet meer die zonden doen?”

Interview vragenlijst regiobegeleiders PC GVO (1)

In Zeeland worden docenten gemiddeld niet zo uitgedaagd om de randen van ons onderwijs op te zoeken. En wat bedoel ik daarmee? Ik werk nu 7 jaar bij het PC GVO. In de tijd dat ik hier werk is het zo dat gemiddeld veel scholen ons onderwijs niet meer willen, het christelijke niet meer. Dat heeft verschillende redenen. Onder andere omdat er geen vraag meer is van christelijke ouders, omdat de populatie van de scholen de divers is, alles zit door elkaar. Ik zeg even PVO, omdat dat een duidelijkere term is dan GVO, want GVO vind ik niet helemaal eerlijk. Ik heb dat al verschillende keren aangekaart en de collega's van mij zijn het er ook over eens. Het moet een omslag worden, een hele grote omslag. Vroeger was GVO, zeg maar 50 jaar geleden, alleen maar christelijk. Dus GVO was christelijk. Maar nu hebben we zeven denominaties. Daar zitten andere godsdiensten bij. En wie zijn wij, zei ik zeven jaar geleden al tot mijn verbazing, om GVO als een soort superterm voor het christelijke te pikken, te claimen, dat is een beter woord. Dus ik zeg steeds PVO. En in de carroussels is dat ook duidelijker, omdat we ook rooms-katholiek onderwijs hebben. En dan is protestants tegenover katholiek duidelijker. Er zijn nog een aantal mono-scholen in mijn regio, maar steeds minder. Dat gaat best hard. Een mono-school is waar alleen humanistisch wordt gegeven of alleen protestants-christelijk. Die zijn er nog best veel. Er komen ook wat scholen op in Rotterdam, en de wat grotere steden die alleen Islamitisch vragen. Dus langzaam hier en daar zie ik nu een handje vol mono Islamitische scholen. Eigenlijk wil de overheid dat helemaal niet. De overheid wil dat op iedere openbare school van elke godsdienst wat rondloopt. Dat willen directeurs helemaal niet, die worden daar gek van. Daarom is gegroeid, door de decennia heen, dat er scholen waren met alleen HVO, scholen met alleen GVO (heette het dus toen alleen Protestants), en scholen met allebei. Verder was er niets. Nou toen kwam in 2019, toen dat centrum opgericht werd en er nog wat godsdiensten bij kwamen, toen waren er hier en daar in de grote steden scholen die één lesje hindoeïstisch of één lesje boeddhistisch **aanvroegen**, maar dat was allemaal minimaal.

De ontwikkeling is nu dat directeurs wel vier denominaties vragen, maar dan voor alle kinderen. Dus niet voor ouders die een briefje ondertekenden voor dat jaar met een handtekening, maar hele klassen. Dat is wezenlijk iets anders dan tot voor kort. En eigenlijk vandaag hier en daar nog was het altijd zo dat ouders altijd voor de zomer een strookje ondertekenden. ‘Mijn kind gaat komend jaar meedoen met...’ En dan had je een godsdienst. Of humanistisch. Dat zijn de directeurs ook zat, want **zij** noemen dat segregatie. Wij willen niet dat er clubjes kinderen uit de klas gehaald worden, naar de personeelskamer of naar de bibliotheek of naar de bezemkast. Wij willen dat hele klassen levensbeschouwelijk vormingsonderwijs krijgen. Je ziet dan ook dat ze dat LEVO noemen, heel veel. In mijn regio krijgen heel wat kinderen in carroussels LEVO. En dan is het levensbeschouwelijk onderwijs. Dan hebben ze drie weken of zes weken een boeddhistische docent, en dan een blokje islamitisch en dan een blokje christelijk enz. En vaak groep 3 t/m 8. Dat mag alleen maar door verschillende docenten. De overheid subsidieert ons, omdat iedere docent vanuit zijn eigen identiteit en levensovertuiging lesgeeft. Wat is de hype bij de pabo's en bij VOS/ABB (dat is belangenbehartiger, soort begeleidingsdienst van openbare scholen)? Wat zie je nu bij allerlei **instellingen voor** identiteitsbegeleiding en **pabo's**, noem maar op in het land, dat **studenten** een certificaat kunnen halen voor levensbeschouwelijk onderwijs. Dan kunnen ze alles in één doen, dus dan geven ze alle godsdiensten vanuit één docent. Die zelf helemaal niet gelovig hoeft te zijn of een levensovertuiging hoeft te hebben. Maar die leert over alle levensovertuigingen iets te vertellen. Eigenlijk is dat (als ik het een beetje makkelijk zeg) een concurrentie voor ons. Want scholen vinden dat prima, die vinden dat helemaal heerlijk en oké. Als jij **als directeur van een basisschool** een sollicitatiebrief krijgt van een groepsleerkracht en die schrijft ‘ik heb het certificaat levensbeschouwing’. Dan denkt die directeur ‘yes!’. Want ze doen het liever zelf natuurlijk allemaal

binnen een school. Natuurlijk zijn er directeuren die de meerwaarde van onze docenten zien. Want dat is natuurlijk veel puurder, veel authentieker, veel echter. De kinderen zijn ook veel meer getriggerd door iemand die vanuit zichzelf verteld. Maar een heleboel directeuren geven daar geen klap om. Wij leveren **vanuit ons CV geen** docenten die lesgeven over een andere godsdienst. Wij leveren docenten voor één denominatie of drie of vier. En dan zijn het vier poppetjes. En die rouleren in zo'n school. De ene zit in groep drie, de ander in groep vier. Of de een heeft de helft van groep 4 en de ander heeft de andere helft, zo kan het ook. Dat is dus een carrousel-vorm, een samenwerkingsvorm. Dat is niet zo ingewikkeld voor de christelijk reformatorische docent, want je doet gewoon je eigen ding. Je moet zelfs je eigen ding doen. Maar nee, daar komt 'ie. Er zijn directeuren die zeggen: 'Ik wil geen carrousel, maar ik wil ook niet dat smalle christelijke.' En die hebben van oudsher geen VO op school. Die zeggen tegen mij: 'Ik wil graag jouw denominatie houden, en ik wil niet meer werken met strookjes. Ik wil dat alle kinderen levensbeschouwelijk onderwijs krijgen. En ik wil dus dat alle godsdiensten gegeven worden door jouw docent.' Dan zeg ik: 'Dat gaan we niet doen, want de overheid enzovoorts, die heeft het zo bedoeld.' Maar ik blijf ook niet op mijn smalle padje van het puur alleen maar christelijk. En 'wij vertellen Bijbelverhalen, verder niks anders.' Als ik dat zou doen, was ik nu al lang alle scholen kwijt geweest. Dus ik ben gaan nadenken en praten. En ik ben met mijn team daar ook al jarenlang (met de een meer dan de ander) over in gesprek. En afgelopen woensdag had ik dit als onderwerp. Ik had twee onderwerpen op mijn **teamvergadering**, in de interactieve sfeer. Eén van de onderwerpen was: 'Hoe breed is ons vakonderwijs'? Hoe breed kan het zijn? Waar liggen de grenzen? Die term wordt in Zeeland helemaal niet gebruikt. Als je daar zegt 'breed onderwijs', weten ze echt niet wat je bedoelt. Bij mij is het actueel. Dat betekent dus, breed onderwijs: Ik geef protestants onderwijs, maar ik heb al mijn ramen en deuren open naar de andere godsdiensten, naar de actualiteit, naar de leefwereld van de kinderen, naar de belevingswereld van het hier en nu. En dat doet onder andere een enorm beroep op de hermeneutische competentie van de docenten. Dat is dus dat stukje van 'kijk naar het kind'. Kijk niet naar de Bijbel. Je moet goed luisteren wat ik zeg, hoor. Het uitgangspunt is het kind en niet de Bijbel. Je brengt de Bijbel bij het kind. Die mag zijn waar die is, die mag blijven waar die is, maar je brengt de Bijbel naar het kind. Niet wat hiervoor altijd gebeurde, we slepen het kind naar de Bijbel. Nee, uitgangspunt is het kind. En ik heb daar ook in de afgelopen jaren met de docenten een goeie manier voor ontwikkeld om dat beter te kunnen doen. Dat is een ander hoofdstuk, maar ik het noem het maar eventjes. Dat is het thematiseren. Dus mijn docenten mogen van dit jaar voor het eerst niet meer in de kolom 'thema', daar mogen ze niet meer zetten 'Jozef' en de week daarop weer 'Jozef 2' en dan 'Jozef 3' en 'Jozef 4'. Het moet nu bijvoorbeeld zijn jaloezie, om de jas zeg maar, of afwijzing, hij werd natuurlijk afgewezen door zijn broers. Maar dat zijn thema's die kind-eigen zijn. En wat is dan een middel voor het verrijken van je kleuren van je thema en het ondersteunen van je thema en het illustreren van je thema, dát is het Bijbelverhaal. Een andere mindset. Als jouw verhaal het doel is, dan betekent het eigenlijk dat je wilt dat het kind het verhaal uit zijn hoofd leert. Waarom is dat verhaal je doel? In de kerk geeft een dominee exegese over het verhaal, maar het gaat er hem er niet om dat de mensen in de kerk (volgens mij is dat ook in de reformatorische kerk), dat je de deur uitloopt en precies weet hoeveel zonen Abraham heeft en dat je precies weet alle details. Daar gaat het niet om. Het gaat erom wat wil de Bijbel ons zeggen. Zo heeft God het ook bedoeld volgens mij. Daar help ik de docenten mee als ze gaan thematiseren. Dan zeg ik 'Je mag zélf, haal vanuit jezelf, vanuit een stukje bezinning, een stukje gebed, een stukje stil zijn, je voorbereiding, daar haal je jóuw thema uit het verhaal voor die kinderen. En dat kan verschillend zijn. We hebben op woensdag een heel leuke oefening gedaan. Toen ging iedereen in groepjes, en kregen ze een thema. Ze moesten zelf de Bijbelverhalen erbij bedenken. Er kwamen hele verschillende verhalen uit. Andersom, volgende ronde, kregen ze een Bijbelverhaal waar ze thema's bij moesten zoeken. Ook verschillende thema's, heel leuk. Waarom ik dit ook vertel, is dat dit de manier is waardoor van huis uit reformatorische mensen, gelovige kerkelijke mensen, zo moet ik het zeggen, die slag was moeilijker voor hen om los van de Bijbel te denken. 'Maar dan, hoe vul ik dan mijn lessen?' En vanuit thema's

kom je zelf op leuke werkvormen. Dat is makkelijker dan dat je altijd maar dat verhaal centraal zet. Sommigen zeiden tegen mij: 'Ik wou dat ik dit veel eerder had gedaan.' En 'Ik vind het nu veel leuker'. En de kinderen zijn nu veel gemotiveerder. Dus dit is een manier waarop ik ook dus met name de mensen die heel erg vast zitten aan 'ik moet toch uit de Bijbel vertellen', dat ik zeg 'ja, maar begin even ergens anders.' En dan mag je een thema verzinnen en dan zoek je er een Bijbelverhaal bij. Het mag ook zijn dat je heel graag Ruth wil vertellen, gewoon omdat jij het een mooi verhaal vindt. Die vrijheid heb je, maar ga dan een thema daarbij zoeken. Twee, drie lessen of thema's, wat je wilt. Zo ga ik ermee om en verder heb ik natuurlijk ook gesprekken bijvoorbeeld qua visie. Er is bijna geen christelijk kind in deze regio.

In het document 'Protestants godsdienstig vormingsonderwijs op openbare scholen' staat dat het PC GVO zich niet op exclusief, maar op inclusief denken richt. Hoe wordt dit 'inclusief denken' vormgegeven?

Dat is ook een van de moeilijkste dingen met reformatorische mensen. Echt heel moeilijk. Sommigen willen zich echt niet bezighouden met andere godsdiensten, willen niet die ramen en deuren opendoen. Dan denk ik wel eens: Is het angst? Wat is het dat je zo krampachtig naar binnen gericht houdt? Daar zoek ik dan naar. En in alle respect en voorzichtigheid, maar ik vraag het wel **aan** ze. Gooi je ramen en deuren open. Kijk eens naar de overeenkomsten, maar ook naar de mooie verschillen **tussen** alle godsdiensten. En verweef het in jouw thema. En dan zie ik soms kwartjes vallen. Het makkelijkste thema is 'licht'. En Divali feest is lichtjes feest. (Er zitten ook andere thema's in, hoor.) Met advent en kerst ben **je in ons vak** ook met licht bezig, en Divali valt volgens mij in de buurt van adventstijd. Je kan het erin noemen. Als je een hindoe-kind hebt, kun je zeggen van: wil jij er iets over vertellen. Wil jij de volgende keer zo'n lampje meenemen? Er zitten vaak islamitische kinderen in de hele klassen, als ze hele klassen hebben. Dan kan je bijvoorbeeld ook het verhaal van Jona, die staat exact hetzelfde in de Koran, maar dan met een andere naam. Dan zeg je: ik pak de Koran. Ik vertel het verhaal uit de Koran. Dat heb ik al een paar keer meegemaakt bij docenten van mij. Dit is een voorbeeld. En ik merk dat die drempel nu verlaagt, door te ervaren: Ik hoef mezelf niet te verloochenen, maar ik neem de mooie vergelijkbare elementen uit andere godsdiensten in mijn les. En dan zeg ik: het blijft jouw christelijke les. Maar haal het binnen. Verweef het doorheen. En laat zien dat wij in deze maatschappij en samenleving samenleven en nieuwsgierig zijn naar elkaar. Maar je hoeft niet hetzelfde te gaan doen als die ander. Je hoeft niet hetzelfde te vinden als die ander. Maar sta ervoor open: 'Oh, daarom doe jij dat zo. Daarom vier jij dat feest. Wat leuk. Wat interessant.' Als jij als voorbeeld laat zien dat je ook enthousiast kan zijn over waarom bij de christenen, de katholieken, gevast wordt, maar bij de islamieten ook. Want vasten zit dan **bijvoorbeeld in je thema**. Dat geeft zoveel verbinding en rust, in plaats van verkramping. En dat zie ik ook echt gebeuren. Alleen die drempel om een boek te pakken en je even te verdiepen in 'wat heeft de islam rondom het Suikerfeest nou precies' en 'waarom doen de hindoes zus en zo' en 'waarom lopen ze er met al die kleuren bij'. Ik merk dat dat een drempel is bij reformatorische mensen. Want je moet wel als je iets met kinderen bespreekt de verschillen en de overeenkomsten erdoorheen verweven. Wat de ene les minder kan en de andere les wat meer. Maar je moet je wel even verdiepen in andere godsdiensten. Dat hebben we nooit zo beseft, maar ik zie dat dat een drempel is. Om een boek te pakken over andere religies, om een kinderverhalenboek waar ook islamitische en hindoeïstische verhalen in staan waar je soms een stukje of een verhaal van kan gebruiken. Ik probeer die drempel naar andere godsdiensten te verlagen door de rijkdom te laten zien, ook voor jezelf, voor je eigen geloof. Want het mooie is, **dat ik ook door** mijn werk met vluchtelingen (met vluchtelingen heb ik gewerkt, van allerlei godsdiensten, en ik heb lesgegeven aan een schakelklas waar Turkse kinderen, **als** christenen uit Turkije kwamen, gevlucht door de Koerden. Maar ik had ook kinderen van gastarbeiders, hartstikke islamitisch, in één klas. **De ene groep was gevlucht voor de andere**. En ik moest al die kinderen Nederlands leren. Verder niets, alleen maar Nederlands. Dat was toen ik negentien was. En ik weet nog zo goed, dat ik dacht: 'ik heb hier een missie. Ik denk dat ik een opdracht van God heb hier.' En dat was voor mij belangrijker dan **hen** Nederlands leren. En ik denk dat daar de wortel ligt van mijn opengaan. Want ik ben best wel streng gereformeerd opgevoed, in een dorpje in Noord-Holland. Helemaal prima, hoor, want ik zal niets over mijn jeugd

zeggen en over mijn opvoeding. Alleen maar: ik heb een heerlijke tijd gehad, ook in de kerk. Maar toen moest ik mij wel openen. En ik werd er knetterhard mee geconfronteerd, met twee groepen kinderen. En ouders, ik ging bij de een op huisbezoek en bij de ander. De een wilde mij islamitisch maken en de ander deelde met mij het christen-zijn en dat heeft voor mij vanuit gewoon het leven zoals het zich aandienende, dat heeft voor mij gebracht dat ik alleen maar meer geworteld ben geraakt in mijn eigen geloof. Maar dat betekent niet krampachtiger of strenger. Dat betekent meer blij en meer genietend en rustiger. Maar ook dat ik durfde te onderzoeken. Daarvóór dacht ik dat ik alles moest begrijpen en weten. 'Zo is het', 'en als ik het niet weet, hoe kom ik er dan achter?' En ik ging ineens open voor: 'ik mag ook met vragen leven.' En dat zeg ik ook tegen de docenten. Er zijn geen sluitende theorieën. Bij andere godsdiensten niet en bij ons niet. We vinden elkaar in het zoeken en vragen. Een vragende houding en vanuit ons ook een nieuwsgierige houding, dat geeft zoveel lucht.

1. Vlastuin heeft een boek geschreven over de christelijke leerkracht. Hij schrijft dat het christendom exclusief denkt, omdat Jezus de enige Redder is. Welke belemmeringen merkt u bij christelijke leerkrachten met een reformatorische achtergrond om hun christelijke identiteit vorm te geven in het godsdienstvormingsonderwijs?

Ja, dus even samenvattend in het klassieke onderwijs waar ze alleen maar christelijke kinderen voor **zich** hebben, was het allemaal niet zo'n probleem. Het is ook minder een probleem in de carroussels, omdat ze daar juist tamelijk vrijuit hun christelijk geloof mogen tentoonstellen. **Het punt daar is wel dat je voor hele klassen staat!** Waar je wat "**smaller**" christelijk onderwijs mag geven, daar **blijft het** wel de kunst in ons vak om steeds woorden te gebruiken als 'de christenen geloven dat'. En 'de mensen die in een God geloven, geloven dat God ze.' Zo. Want voor **de kinderen op de openbare school is** God geen vanzelfsprekend fenomeen. **Dit is op scholen waar een vakdocent van PCGVO zgn. breed onderwijs geeft helemaal van belang.** Of bijvoorbeeld, zo help ik de reformatorische mensen altijd om het zo te **zeggen**: 'In de kerk', dan hoeven ze niet te zeggen welke kerk, want volgens de kinderen is er toch maar één kerk als je niet gelooft. 'In de kerk doen de mensen dat zo' of 'in de kerk geloven ze zo'. Ja mag wel vanuit je 'ik' praten, want kinderen vragen **bijvoorbeeld** wel eens 'Maar geloof je dat God echt wonderen kan **doen?**' **Prima** als je zegt: 'ja dat geloof ik'. Als je het bij jezelf, bij de christenen, bij de kerk, bij de Bijbel, in de Bijbel staat dit of zo beschreven, of 'in de Bijbel kan je lezen dat'. Als je het buiten de kinderen houdt, dat is de sleutel. Je houdt het bij jezelf, zonder dat je uitstraalt dat dat de enige Ware is. Dat zeg ik ook altijd. Straal dat niet uit, dat dat het enige ware is. Jij kan er blij van worden, jij mag overtuigd christen zijn in je uitstraling, maar houdt het buiten de kinderen. Dus houdt het bij de kerk, de Bijbel, bij jou, bij de christenen, bij... Dan voelen kinderen zich vrij en blijven kinderen zich vrij voelen. Dan nemen de kinderen het als kennis op, maar ze beleven er ook wat van, want ze zien jou, ze horen jouw verhaal, ze horen hoe jij met **hen** over dingen praat, je bent een voorbeeld, maar daarmee geef je de kinderen de ruimte om er wat van te vinden. Ze mogen het gek vinden, ze mogen het interessant, ze mogen nieuwsgierig worden, dat is juist de bedoeling ook. Maar dat kan niet als jij hun het idee geeft dat **zij jou** moeten volgen in je mening, volgen in je **gedachten**, volgen in jouw opvatting. Je moet het kind vrij houden. Op het moment dat je een kind het gevoel geeft dat er niets anders bestaat aan waarheid dan wat jij verkondigt, dan komt een kind in een loyaliteitsprobleem. Want hij vindt jou aardig, vindt jou leuk als juf, heeft wat met jou, want je bouwt een relatie op in je klas. 'Maar papa en mama zeggen heel wat anders... Hoe kan dat nou?' Als je een kind in verwarring brengt, dan is dat niet pedagogisch en het effect van je les is weg. Het is mooi als je een kind kan boeien en kan interesseren en nieuwsgierig maken en helpen een mening te vormen, maar een kind kan alleen maar ideeën en meningen vormen als hij daarin vrij is. En als je een kind een christelijke opvoeding wil geven als ouders, is dat jouw keus. En dan beïnvloed je dat kind wel. Dat mag, daar ben je als ouder vrij in. Maar wij mogen dat pertinent niet op een openbare school. Dus de kunst is kinderen nieuwsgierig maken naar het christendom. En dat doet een islamitisch docent ook. En zo raakt het kind alleen maar geboeid en ziet verschillende mensen voor zich die blij in het leven staan om wat ze gekozen hebben. En dat kind

denkt 'nou, dat vind ik daar interessant, dat vind ik daar interessant, dat vind ik wel mooi daar', en uiteindelijk in de loop van zijn of haar leven gaat hij zich misschien ergens aan verbinden. Maar wij mogen het kind niet verbinden aan ons.

Voorbeeld zijn, onder voorwaarde dat jij niet doet alsof jij een heilige bent en alsof jij de waarheid in pacht hebt. Dat is de sleutel, hè, voorwaarde bij alles. En het gaat ook om je taalgebruik, dat is ook heel belangrijk. Ten eerste moet je geen kerktaal gebruiken, want dat staat mijlenver van hun taal af. Dat is één. Het tweede is dat je de goede woorden moet kiezen. Ik hoor docenten nog steeds zeggen tegen de kinderen: 'En wat denk je dat God daarvan vindt?' Maar het kind heeft helemaal geen God in zijn bestaan. Dus die moet ineens een God verzinnen. Dus die gaat een sociaal wenselijk antwoord geven. 'Ik heb geleerd dat God wel aardig is, dus God zal stelen wel niet goed vinden.' Je kan wel vragen naar waarom God in het verhaal Noach wilde helpen. Dan heeft het kind God in het verhaal. En dat is veilig. Een kind moet veilig en vrij blijven en de ruimte krijgen om het te snappen en mee te gaan in het verhaal. En dat werkt niet als je doet alsof God daar in de klas is en God in het leven van het kind. Want dat is niet zo voor het kind. En eigenlijk voor de hele klas niet. Dus hoe doe je dat dan? Kies de woorden, dat bedoel ik met taalgebruik, kies de woorden die je ruimte geven en uitnodigen. Uitnodigen om meer te willen weten, om door te vragen. Dat kind wil doorvragen, maar dan moet 'ie wel zich veilig voelen en niet denken: 'dit is een rare vraag'. En dat doe je door de dingen bij jezelf en buiten het kind te houden in de vorm van de voorbeelden die ik net noemde. Dus op die manier, of je nou reformatorisch, of PKN'er bent, of Evangelisch, het geldt eigenlijk voor allemaal. Maar de reformatorische mensen vinden het aanpassen van hun taal moeilijker. Die zitten vaster aan de kerktaal. Bijvoorbeeld die gebruiken zomaar het woord 'genade' of het woord 'zonde'. Dit waren even woorden die ik veel tegenkom en waar ik altijd over val. Of Jezus is 'Redder'. De kinderen denken dan aan de brandweer, maar 'Jezus is Redder' is zo abstract bedoeld.

Vanuit jouw thema en vanuit je verhaal kan je vertellen dat voor christenen in nood, of christenen waar het niet goed mee gaat of zich ongelukkig voelen, kan vanuit die of die manier (door bidden of naar de kerk gaan of door de verhalen van Jezus te lezen waar ze blij van worden), dan is Jezus door de verhalen die in de Bijbel staan een Redder, want ze worden er gelukkiger van. Ik doe nu even heel kort een voorbeeld. Dan moet je het woord 'Redder' bewust invulling geven. En dat mag met alle kerktaal, van mij mag je alle woorden uit de kerk gebruiken, maar weet dat het negen van de tien keer niet het jargon van de kinderen is, en dat het dus 'whoop' over de hoofden van de kinderen gaat. En daarom zal je die woorden vulling moeten geven.

2. Edlin noemt in zijn boek 'The Cause of Christian Education' enkele mogelijkheden voor een docent om de christelijke identiteit vorm te geven, zoals bezorgd zijn over ieder persoonlijk; angst en vreugde van collega's en studenten hun angst en vreugde laten zijn; in én buiten de klas God dienen; hun loon niet als motivatie zien; studenten in vrijheid keuzes laten maken en hen daarvoor verantwoordelijk houden. Welke mogelijkheden hebben deze leerkrachten nog meer om hun christelijke identiteit vorm te geven? (Op welke manier kunnen zij het Evangelie delen?)

Zie hiervoor: het stukje over "breng de bijbel naar het kind" en niet andersom. Het kind is uitgangspunt, stel dat centraal. I.p.v. zenden stel je je in op ontmoeten.

Ik hecht ook groot belang aan de relatie met de school, het team. Laat je zien, wees aanwezig, je bent een vertegenwoordiger van het christelijk geloof in een wereld waar geloof nauwelijks bestaat (soms zelfs aversie en enkel vooroordelen). Dan hoor je wel eens: hè, ik had een heel ander idee bij iemand van een kerk....jij bent heel gewoon!

Dus verstop je niet in het lokaal, ga koffiedrinken, meng je in de school, lunch mee, etc.

3. Kunt u voorbeelden noemen hoe leerkrachten omgaan met belemmeringen? En met kansen om hun christelijke identiteit vorm te geven? Hoe gaan deze leerkrachten om met zowel belemmeringen als kansen om hun christelijke identiteit vorm te geven?

Heel interessant is dat ik met Pasen een digitale les bekeek. Vorig jaar stuurden de docenten naar de scholen (als ze dat wilden hoor, niet altijd wilden ze dat) digitale lessen. Dat is bijzonder, want ineens kijkt heel de school ongeveer mee naar wat jij opstuurt. En vaak sta je gewoon alleen in een lokaal les te geven. Steeds vaker zitten klasdocenten erbij. Steeds vaker tijdens jouw lessen, omdat ze meer samen willen doen en omdat we ons onderwijs in de school willen inbedden. Maar digitale lessen worden ook gegeven door de groepsleerkracht natuurlijk, hè, online. Dus dan worden er door onze docenten filmpjes opgenomen, een verhaal verteld op zo'n filmpje of werkvormen uitgelegd die de juf of meester gaat doen. Ik zeg dan altijd 'ik wil in de cc van deze lessen.' Want soms zie ik dan – vorig jaar - hele opvallende dingen. En die hebben hier vooral mee te maken. Dat ik denk 'Oh, wacht even, dit gaat niet goed op die school.' Eén voorbeeld is Pasen. Die kinderen denken alleen maar aan het paasontbijt en aan paashaasjes en chocolade-eitjes. Oké, komen wij aan. 'Maar Pasen is eigenlijk het christelijk feest'. En dan wordt er best nog vaak, en met name uit de reformatorische hoek, ongelofelijk ingezoomd op het kruis, Goede Vrijdag, het bloed, de doornenkroon, en waar Jezus voor gestorven is, voor onze zonden. Ik ben ook christen, hoor, maar ik vertel even hoe dat op een kind overkomt. Die snappen het al helemaal niet, helemaal niet als je in groep vier zit, want het is zo abstract en boven hun hoofd als ik weet niet wat. Want ze hebben nog niet het denkvermogen om dit te snappen. Hoe kan je nou doodgaan voor de zonden van anderen? Dus A, ik kijk dan voor welke leeftijd sta **jij nu? En** wat willen we nou als christenen? Wat willen we nou? Kinderen die misschien alleen maar tijdens de basisschool een aantal lessen krijgen van een christelijke docent, en gaan onthouden een bloedende Jezus aan het kruis met spijkers door Zijn voeten. Dan denk ik: Oké, prima dat zij ons het kruis leren begrijpen, maar kijk even aan welke leeftijd je dit probeert uit te leggen. En, zou je niet eigenlijk willen dat zij heel blij worden van blije christenen? Met andere woorden, ligt ons accent dan niet toch op de opstanding? Op het thema van 'kijk eens, na het leven, geloven de christenen, is er nog een leven, want Jezus heeft dat laten zien'. En als je daarop door zoomt en dat verhaal centraal zet in plaats van het sterven, wat ik ook een beetje jammer vindt van The Passion op televisie, nou alle mensen kijken er in Nederland naar. Het gaat voor mij meer om de opstanding dan het hele lijdensverhaal. Denk ik. Zeker, ik geloof dat als christen ook, maar zeker als wij kinderen die bijna misschien hun hele leven niets meer over het christendom zullen horen, laten wij ze dan zien waarom christenen deze keus gemaakt hebben? Toch? Want in de grond van de zaak, maak die kinderen blij met onze blijheid en ons geluk in ons geloof. Dat soort gesprekken voer ik bijvoorbeeld met name met reformatorische mensen. En dus ook welke Bijbelverhalen kies je? Die dondergod, die straft? En leg je de nadruk op hoe boos God kan zijn met zijn straffende vinger? Dat is een beetje soms, wat ik vind, uit balans met andere Bijbelverhalen. Want je moet kiezen, als GVO-docent, als PC GVO-docent, als christen op een openbare school. Welke verhalen kies je dan uit de Bijbel? En daar heb ik het dan ook met name over met reformatorische mensen.

In dit verband is de hermeneutische competenties een extra uitdaging voor reformatorische vakdocenten. Daar moeten zij vaak het hardst aan werken. Hoe verbind ik de bijbel en de christelijke tradities aan leerlingen zonder christelijke achtergrond. Ik stimuleer hen om thematisch te werken. Zoek een eigentijds thema uit de leefwereld van het kind en verbind jouw lessen aan elementen uit de actualiteit, andere godsdiensten, de belevingswereld van de kinderen van nu.

Ook probeer ik het accent van kennis en cognitief aanspreken te verleggen naar verbeelding en beleving. Reformatorische mensen zijn geneigd erg te theoretiseren en het hoofd aan te spreken. Dat is voor een deel OK, maar in het vormingsonderwijs gaat het vooral ook om het hart en dus gevoel

en beleving. Dus kies heel andere werkvormen die niet alleen om kennis draaien, maar ook verbeeldend zijn.

4. Hoe zouden christelijke leerkrachten met een reformatische achtergrond om moeten gaan met belemmeringen en kansen volgens u?

Zoek de blijde kant van ons geloof. En denk om je taal en dat soort dingen. En probeer waar je in vuur en vlam voor staat, dat over te brengen. **Probeer een muurtje om jezelf te bouwen en kijk** naar het kind, **geef** ruimte, **laat** vrijheid om uit te dagen en jou vragen te stellen, **dóór** te maken en maak ze nieuwsgierig. Dán pas bereik je wat. Dat zijn de echte momenten. Als een kind jou vragen gaat stellen, dan heb je iets geraakt. En niet per definitie als maar lessen lang tegen die kinderen aanpraat. Haal het uit hun, en je hebt twintig keer zoveel resultaat, met wat je eigenlijk wil met je les.

Durf ook “weet ik niet” te zeggen. Jij hoeft als docent niet overal een antwoord op te hebben. Wees niet insinuerend of moraliserend met jouw vragen en reacties. Stuur niet.

Laat leerlingen onderling ook uitwisselen, nadenken, praten en discussiëren. Interactief lesgeven is effectiever.

Verder maakt jouw visie op jouw ongelovige of andersdenkende medemens veel uit voor jouw houding naar de kinderen en de school en jouw lessen GVO. Als je hen ziet als mensen die bekeerd zouden moeten worden en jij jezelf erboven verheven voelt, dan is het lastiger dan wanneer jij hen als gelijkwaardig beschouwt en respecteert dat anderen ook hun gelijk kunnen hebben. Dus vrij van zendingsdrang zijn is in ons vak erg openend.

Interview vragenlijst regiobegeleiders PC GVO (2)

In het document ‘Protestants godsdienstig vormingsonderwijs op openbare scholen’ staat dat het PC GVO zich niet op exclusief, maar op inclusief denken richt. Hoe wordt dit ‘inclusief denken’ vormgegeven?

Ik denk dat het van heel groot belang is dat je je realiseert op welke plekken je bevindt als vakleerkracht. Een van onze doelen is dat de leerlingen zelf daar vorming krijgt. **Vorming vindt bijvoorbeeld plaats waar kinderen hun eigen verhaal spiegelen aan de verhalen uit de les. Iedere leerling heeft zijn eigen verhaal/beeld en daar moet je als leerkracht open voor staan.** En dan moet je inclusief denken, want elke ideologie of levensbeschouwing moet daarin een ruimte vinden. Als je kijkt naar het christendom alleen al, er zijn zoveel verschillende stromingen. En binnen één kerk, zijn er zoveel mensen die op een andere manier hun Godsbeeld hebben. Als vakleerkracht als je bezig met vorming, moet je zorgen dat daar ruimte voor is. Want wat doe je daar anders?

Hoe creëren ze die ruimte?

In onze lessen als vakleerkracht heb je drie rollen. **GSM-model: Getuige, Specialist en Moderator. Wij beschrijven in onze uitreiking aan de docenten zelfs een vierde rol, Verbeelder.** In die drie verschillende rollen verplaats je je tijdens het lesgeven. Het ene moment ben je aan het bemiddelen tussen de gesprekken van leerlingen met elkaar waarin ze aan het vormen zijn over een bepaald onderwerp, een verhaal bijvoorbeeld als we het heel concreet maken. En het andere moment wordt er gevraagd naar je eigen overtuigen, en sta je er als getuige. En dan mag je kleur bekennen en je identiteit neerzetten. Als je alleen maar vanuit één richting praat, vanuit de rol als getuige, dan geef je niet echt ruimte aan de ontwikkeling van het kind zelf. Op die manier denk ik dat je inclusief moet denken. Op dat moment van die rol. En misschien sowieso, want je omgeving, die is pluriform, hè. Van alles loopt er rond. Eigenlijk op elke school hoor, ook in reformatisch onderwijs. Een goede

leerkracht begrijpt dat adaptief onderwijs niet stopt bij rekenles, maar ook zeker bij de levensbeschouwing.

Vlastuin heeft een boek geschreven over de christelijke leerkracht. Hij schrijft dat het christendom exclusief denkt, omdat Jezus de enige Redder is. Welke belemmeringen merkt u bij christelijke leerkrachten met een reformatorische achtergrond om hun christelijke identiteit vorm te geven in het godsdienstvormingsonderwijs?

Dat is precies eigenlijk hetgeen wat ik heel belangrijk vind aan een leerkracht. Als ik iemand aanneem, wil ik heel graag dat hij voor zijn identiteit kan staan en die duidelijk kan neerzetten en tegelijkertijd ruimte kan geven aan leerlingen om hun eigen identiteit te vormen. Die balans daartussen vinden is heel lastig. Aan de ene kant met leerlingen praten die een ander Godsbeeld hebben, of het allemaal niet geloven of het allemaal onzin vinden. Aan de andere kant praat je vanuit iets wat zo dicht bij je eigen kern ligt. En dan moet je leren filosoferen. En dat zien we in heel veel verschillende kringen, en ik denk vooral in reformatorische kringen, dat het heel erg spannend is om jezelf open te stellen. Want, ik weet niet wie dat zei, maar "The problem with **having** an open mind, **of course**, is that **people will insist on coming along and trying to put things in it (Terry Pratchett, Diggers).**" Als jij een open houding hebt, dan is het een tweerichtingsverkeer. Dus die leerlingen hebben invloed (niet op jouw denken rondom jouw rekenles) rondom jouw identiteit, misschien wel jouw zin van het leven. Dus je wordt zelf ook gevormd in die lessen. Daar zit een spanningsveld, want stel je jezelf open? En als je dat niet doet, dan ben je niet authentiek. Dan prikt de leerling erdoorheen en waarom zou die dan naar je luisteren? Dat is heel complex, want je kan je niet afsluiten voor die vragen en je krijgt alle vragen die je maar kan bedenken. En die kids hebben geen vooroordelen, en ook geen reservering over het algemeen. Omdat het zo dicht bij je kern ligt, kan het heel spannend zijn. Mogelijk heb je er zelf over nagedacht, zeker als je uit een behoudende kring komt waarin heel veel zaken niet besproken werden. **Dit is een relatieve aanname van mij, ook in behoudende kringen kan er veel besproken worden. Excuses voor mijn vrije manier van spreken, mijn bedoeling is om aan te geven wat voor spanningen er kunnen ontstaan wanneer je praat over dit soort onderwerpen in de context van ons werk.** Ben je klaar dan om te gaan bespreken op alle niveaus? Ben je klaar om vragen te krijgen over alles wat jouw eigen zingeving vorm heeft gegeven? Ben je er klaar voor om zelf mee te gaan in de twijfel van iemand rondom jouw God en jouw verlossing van jouw zonden. Is dat iets waar je klaar voor bent? Dat is wel iets wat je je moet realiseren. Als je het goed doet, kan je die rollen ook wel scheiden. Ik heb collega's die een soort van bijna gespleten persoonlijkheid hebben. Op het moment dat zij met die leerlingen het gesprek in gaan, dan zijn ze naïef. En dan gaan ze echt in een soort van exploratieve houding kijken naar het verhaal erover. Maar als een kind gaat zeggen: "Nu is het verwarrend voor mij. Je gelooft het dus niet?" Dan is het: "Ja, nee, ik geloof dit wel, maar als we dit samen ontdekken..." Dan is het natuurlijk niet handig dat jij de deur dicht hebt voor... En kan je bijvoorbeeld ook switchen naar "wat gelooft je dan?" en "hoe komt het dat je dit gelooft?" Dat is de hele tijd dat spel van aan de ene kant wil je niet vanuit jezelf willen praten, want je wilt dat die leerling dat zelf ontdekt en ontwikkelt. En aan de andere kant, op het moment dat die leerling behoefte heeft aan een getuige, dan moet je daar ook instaan. En dan moet je dat doen vanuit je eigen levensbeschouwing.

Kunt u daar een voorbeeld van noemen van een belemmering?

Ik heb niet een casus nu voor de geest, maar waar het heel vaak op neer komt en wat een van de meest complexe onderwerpen is onder christenen, is de dood. En alles rondom de dood. In hoeverre ben je dan echt zeker dat je gered bent? En dat is weer een station verder: In hoeverre ben je er daadwerkelijk van overtuigd dat er een hemel is? En hoe ziet dat er voor jou uit? Is dat echt een roze wolk waar alles fantastisch is? Of is dat idee van jou toch misschien, staat het in de kinderschoenen? Is het nog niet echt ontwikkeld? Heb je het weggestopt en heb je daar niet verder over nagedacht? Op het moment dat je dan met kinderen over dood gaat praten en over de hemel, en iemand zegt: "Dat is toch helemaal niet zo?" In hoeverre ben jij ontwikkeld dan in die gedachte? Dan is het ineens confronterend natuurlijk, als een kind ineens zegt: "Wat stom, waar heb je het nou over?" "En al die miljarden mensen die hebben geleefd, hebben die daar een plek? Hoe groot is dat dan? Heb je geen

banen? Is dat dan tot in eeuwigheid op je knieën zitten? Wat is dat dan?” Je krijgt hele concrete vragen. En jij hebt jouw beeld. Maar jouw beeld is waarschijnlijk niet op alle facetten ontwikkeld. En hoe ga je daar dan mee om? Als een kind reële vragen stelt, vanuit jouw perspectief op jouw beeld. Jij bent opgevoed in een behouden omgeving waarin niks in twijfel werd getrokken of nergens vragen over werden gesteld, maar dit is natuurlijk best een bizar verhaal. Hoe ga je dit uitleggen? **Nogmaals gechargeerd, maar ik denk dat je begrijp wat ik bedoel. Ben je bewust van de context van ons werk.** En dit komt natuurlijk heel dicht bij jouzelf, als jij twijfelt over of de hemel wel een echt ding is, of je hebt dat concept nog niet ontwikkeld... Maar goed, dan moet je me misschien ook openstellen om je te ontwikkelen op dat moment. Of je gaat hier onderzoek naar doen. Dat kan natuurlijk. Je kan dingen pauzeren. “Luister, zo goed heb ik er niet over nagedacht.” Dat kan gewoon. Je kan ook zeggen tegen je leerlingen: “Weet je wat, we gaan volgende week eens nadenken ‘hoe ziet die hemel er nou uit?’ En dan gaan we er eens over nadenken.” Als je echt een relatie met kinderen opbouwt, en je gaat het gesprek aan, kan het best wel vaak heel confronterend zijn.

Is het in een andere provincie anders dan deze? Wordt er ergens anders meer vanuit andere godsdiensten lesgegeven dan hier?

Elke basisschool is anders. We stelden net al vast: elk mens is anders, elk kind is anders, iedereen heeft een ander beeld. Daar ligt dus ook andere behoeftes per school, per kind. Demografie in andere provincie is anders samengesteld dan in deze provincie. In het dorp K. heb je heel veel kans dat de kinderen een familielid hebben die uit de Ger Gem komt. Dus die school vraagt een andere benadering dan dat je in een andere stad staat. Stel dat je op twee andere scholen lesgeeft, dan moet je een ander curriculum gebruiken. Het ligt dus aan de school. Maar je moet wel heel scherp hebben: wij staan daar vanuit een opdracht die wij gekregen hebben vanuit de ouders. En die opdracht is: “Wij willen protestantse lessen voor onze godsdienstige lessen voor onze kinderen.” Die ouders hebben dat aangegeven. Dat is je vertrekpunt. Vervolgens is het: “Ik ben daarvoor gevraagd. Ik vertegenwoordig de protestantse tak van ons godsdienstig vormingsonderwijs,” Maar dat betekent natuurlijk niet dat er niet heel makkelijk in jouw lessen ruimte kan zijn voor bijvoorbeeld in het jodendom of in de islam. En dat daar overlapping kan zijn. En als jij toevallig toch een paar moslimkinderen in de klas hebt, dan is het juist heel zinvol om dat te doen. En ik kan me voorstellen dat er in een andere stad, bijvoorbeeld geen islamitisch onderwijs wordt gegeven, maar dat er wel een vraag naar is. En dat er in overleg met de ouders en de directeurs wordt gekeken naar of de protestantse docent niet meer invulling kan geven aan de andere godsdiensten. Dat is eigenlijk wat je dan in samenspraak doet. Bij ons zie je wel vaker dat de demografie dusdanig is dat er eigenlijk geen vraag is naar Islamitisch onderwijs, dus alleen maar naar protestants of eigenlijk christelijk onderwijs. Dan hoeft het niet zo te zijn dat je het niet doet, maar dan is het in ieder geval niet per se nodig. Wat je bij ons wel heel veel ziet, dan in het midden van Nederland, dat is dat je veel monoscholen hebt. Daar is vaak alleen maar één leerkracht vanuit vormingsonderwijs aanwezig, vaak protestants of humanistisch. Dan bedient die alle kinderen. De hele groep. Het is een beetje een gemakzucht die eraan ten grondslag ligt. Want ja, het is makkelijk, we hebben één docent, we hoeven niet rekening te houden met andere docenten, en dus gaan al die kinderen maar naar die ene docent. Dan wijkt het een beetje af waarvoor we dan zijn. Als het goed is, dan verstaat die vakleerkracht zijn vak en begrijpt hij als hij alle kinderen heeft, dat er niet specifiek is gekozen voor protestantisme. Dat er waarschijnlijk gewoon is gekozen door gemak of planning. Dus dan moet je wel differentiëren. Of ruimer denken, heel erg levensbeschouwelijk gaan praten over godsdiensten. Ik heb wel eens een school gehad, die is er nog steeds. Dat was een fusie van een openbare en een christelijk school. Zo’n samenwerkingsverband is ook vaak een proces van handjeklap, van twee schoolbesturen. De ene wil heel graag dat bewaken en de ander vindt het heel belangrijk dat ze zus gaan. En puntje bij paaltje, de christelijke school is in de minderheid, dus die gaat eigenlijk samen met de openbare school. En dan wordt er afgesproken, om de identiteit te bewaken: “Weet je wat, we gebruiken PC GVO.” Dus dan krijg je zeven leerlingen van die klas, die echt uit een christelijke school komen. Dan heb je een hele duidelijke opdracht van die school: “Wij willen dat jij de identiteit van ons bijzonder onderwijs voortzet in deze samenwerking.” Dat past niet echt bij ons werk, maar dat gebeurt wel. Dan heeft het geen zin om het over de Islam te hebben. Dan gaan het soms zover

dat ze willen dat je met de kinderen bidt of dat je ze rituelen aanleert. Het verschilt heel erg per school. Maar onze kern is natuurlijk anders. Wij geven protestants vormingsonderwijs. Dat is geen godsdienst, geen overdracht. Dat is een wisselwerking tussen een getuige, een vakleerkracht en leerling. Dus dat is soms wel zoeken naar wat **willen de ouders, wat wil de school** en wat kan je doen. Dat is eigenlijk altijd zo.

Edlin noemt in zijn boek 'The Cause of Christian Education' enkele mogelijkheden voor een docent om de christelijke identiteit vorm te geven, zoals bezorgd zijn over ieder persoonlijk; angst en vreugde van collega's en studenten hun angst en vreugde laten zijn; in én buiten de klas God dienen; hun loon niet als motivatie zien; studenten in vrijheid keuzes laten maken en hen daarvoor verantwoordelijk houden. Welke mogelijkheden hebben deze leerkrachten nog meer om hun christelijke identiteit vorm te geven? (Op welke manier kunnen zij het Evangelie delen?) Op het moment als een kind jou letterlijk bevraagt, dan kun je duidelijk neerzetten wie jij bent en hoe jij erover denkt. Dat moet je herkennen en daar moet je gebruik van maken. Dat is namelijk heel krachtig voor het kind zelf. "O ja, wacht, ik heb hier te maken met iemand die dit echt gelooft. Het is niet iemand die een leerkracht is en mij dit gewoon wil vertellen, maar het is een leerkracht die het echt gelooft." 'Bring your dad to school-day' is een Amerikaans concept. Dat is één dag in het jaar en dan neem je je vader mee. Die vader gaat dan vertellen over zijn werk. Die vader geeft dan eigenlijk een soort spreekbeurt over zijn baan. Voor die kinderen is dat eigenlijk heel levend. "Oh, hij is politieman". Hij komt in zijn uniform bijvoorbeeld. Dus jij bent dat. Jij bent de belichaming van een christen. Dus jij werkt ook mee aan de beeldvorming van de leerling van "Wie zijn die 'christen-gekkies' nou eigenlijk?" Je kan daarin corrigeren en als het goed is zet je daarin een mooi voorbeeld. En dat is denk ik het krachtigste wat je kan doen. Maar dat is denk ik altijd passief.

Als je het Evangelie wil delen bijvoorbeeld, dan is dat pas als ernaar gevraagd wordt en meer op de manier van "de christenen geloven dat"?

Misschien zou het altijd zou moeten zijn. Maar goed. Wat jij zegt, als je het evangelie wil delen. Door de eeuwen heen hebben wij **denk ik** het Evangelie opgedrongen aan volksstammen. Heel vaak **-denk ik-** op een niet-correcte manier, of op een plezante manier, zoals onze Vlaamse collega's zouden zeggen. Dat heeft ook beeldvorming met zich meegebracht. Nu zijn we ons vaak ook in onze evangelisatie en zending aan het herontdekken. Hoe doen we daaraan goed? Je wilt iets brengen, je hebt een opdracht. Hoe vertaal je dat naar een goede manier? Pepsi en Coca-Cola hebben dat heel goed gedaan met sluikreclames, gewoon ergens een flesje cola neerzetten. Niet iemand zeggen van "Dit moet je drinken, dat is hartstikke lekker." Nee, zet gewoon een flesje cola neer. Op den duur gaat dat ontwikkelen, dan wordt het een ding. Op die manier aanwezig zijn op een school bijvoorbeeld als christen, kun je ook dingen doen. Simpele dingen doen. Wees een fijn mens, zorg ervoor dat je je aan je afspraken houdt, zorg dat je een fijn benaderbaar mens bent. Dat je opvalt op een positieve manier. Niet dat je een 'christen-gekkie' bent. Mensen krijgen een beeld van jou. En als ze dan ook nog eens daarbij bedenken dat jij christen bent, dan misschien kan je ook een team wel op een andere manier laten kijken naar wat het is. Wat vind je belangrijk om uit te leven? Het is heel persoonlijk ook wel. Heel vaak zoeken we het dan wel in dingen waarvan ik denk: leg dat niet zo bovenop. In kleding ofzo. Dan moeten we op die manier uitdragen dat we christen zijn. Dan denk ik: volgens mij is dat helemaal niet boeiend, maar zet een bakje koffie voor die gasten elke ochtend. Ruim de vaatwasser uit. Dat hoeft je niet te doen, maar wees gewoon fijn. Zorg dat je op tijd bent. Hou je aan je afspraken. Wees goed voor die kinderen. Stel je open op. Wees zoals Jezus was, is. That's it. Die ging zich toch ook niet bezighouden met hoe hij zijn haar deed of welke kleren hij aan had om daarin een statement te maken? Dat is helemaal niet boeiend. Hij ging ook niet de Bijbel onder iemands neus doen. Die hadden ze natuurlijk nog helemaal niet. Ik denk dat die houding wel veel passiever is dan wij denken. Je hoort toch wel veel: evangeliseren is toch een actief werk.

Jezus was passief, maar soms ook wel heel scherp in Zijn eerste prediking toen Hij zei: "bekeert u en gelooft het Evangelie." Dat kan natuurlijk niet?

Misschien gaat het wat ver om Jezus 'passief' te noemen, dat woord heeft ook veel ladingen, maar ik zou wel durven zeggen dat Jezus een 'leading-by-example' is en was. Hij liet mensen zien hoe ze met elkaar om moesten gaan, door het te doen, niet alleen door er over te praten. Dat is eigenlijk wat ik bedoel. Dat is natuurlijk niet puur passief. Ik kan mij best voorstellen trouwens, dat een leerling een vraag stelt over de hemel, of over wat God eigenlijk van ons wil. Dan ligt daar een ingang, of misschien zelfs een opdracht.

Jawel, dat (bekeert u en gelooft het Evangelie) kan je tuurlijk uitspreken. Je kan het uitspreken wanneer het moment daar is. Maar het is volgens mij ook een vraag in de kerk. Je kan er natuurlijk geen carbonpapier leggen over heel Zijn leven en op die manier dat reproduceren. Je bevindt je echt in een omgeving waarin je ook echt op de hoogte moet zijn hoe dat is. Daar moet je voor open en sterk voor in je schoenen staan. Het is heel belangrijk om je identiteit te hebben. Als je die kwijt raakt, als je te open bent, dat vind ik makkelijk. Dat is heel makkelijk om te zeggen "God is inderdaad dit, of God is inderdaad dat". Het is ook heel makkelijk om te zeggen: "Nee, ik geloof dit, er is geen ander." Je moet het speelveld opgaan. In het midden daarvan leer jijzelf en leren de kinderen. In het midden daar gebeurt het. Waar jij niet bang bent om je identiteit te delen en open te stellen en waar een leerling geïnteresseerd is in jou en hoort dat jij ook zoekend bent, of dat jij met hen aan het vertellen bent, of ruimte geeft aan hen. Daar gebeurt er veel.

Kunt u voorbeelden noemen hoe leerkrachten omgaan met belemmeringen? En met kansen om hun christelijke identiteit vorm te geven? Hoe gaan deze leerkrachten om met zowel belemmeringen als kansen om hun christelijke identiteit vorm te geven?

Ja tuurlijk, wij hebben intervisies bijvoorbeeld en daarin presenteren vakleerkrachten casussen aan elkaar. En dan gaan ze zoeken naar wat de juiste oplossing is. En dat zijn vaak casussen uit de werkpraktijk. Ik ben begeleidend en ondersteunend, ook voor onze vakleerkrachten.

Hoe gaan ze hiermee om in de praktijk?

Het verschilt natuurlijk enorm per situatie, maar ik denk zelf dat het voor veel leerkrachten, het moment dat ze voor het eerst geconfronteerd worden, dat dat een heel erg steep learning curve is. Dat je gewoon op dat moment heel erg snel leert, dat je op dat moment heel erg snel ontwikkelt en dat je erachter komt dit is wel of niet voor mij. Want dat is een moment om te floreren, of dat is een moment om er klaar mee te zijn als het echt een confrontatie geeft. Maar vaak gaat het soepeler. Kinderen hebben ook een hart, die hebben ook gevoel. Die voelen ook aan hoe jij ergens inzit. Die zullen niet meteen een keiharde vraag aan je stellen, maar dat ontwikkelt zich. Ik denk zelf dat zoeken dan ook, en misschien gaan onderzoeken, wat leren zij. Je wordt geconfronteerd misschien met iets waar je niet genoeg op voor hebt bereid. Dan ga je daarop terugkomen. Dat is denk ik wat het vaakst gebeurt. Je wordt geconfronteerd met iets. En je gaat vervolgens uitzoeken: "hoe zit het nou eigenlijk, hoe denk ik daar zelf over". En dan ga je nog een keer een les in en dan kun je het beter neer zetten. En dan pas je je schema aan. "Hier hadden we een vraag over. Hierin liepen we in vast. Daar moeten we meer tijd voor hebben." Daar moet je dus ook flexibel in zijn.

En qua kansen, heb je daar misschien voorbeelden van?

Een van de grootste kansen die je moet waarnemen is wanneer een leerling vraagt naar jouw eigen mening daarover. Wanneer een leerling vraagt: "En jij dan?" Dat is een grote kans, want dan kun je een getuigenis geven. Anders ben je waarschijnlijk een verhaal aan het vertellen geweest. Dan is het niet de bedoeling dat je een getuigenis neerzet. Want als je een verhaal verteld, moet je vervolgens de ruimte kunnen geven. Ik denk dat je ook moet uitkijken dat je gaat kijken naar dit soort lessen dat je er een soort rendement uit kan halen. Want vorming is iets wat heel traag, en heel erg vluchtig, je kan het niet echt vangen. Voor hetzelfde geld heb jij door dat authentieke gesprek, achttien jaar later heeft die leerling ineens een moment dat 'ie terugdenkt aan het moment dat jij iets duidelijk zei." Dan komen we neer op misschien zelfs zaken als waar begint het werk van de Heilige Geest en waar eindigt jouw werkt? Dat is een pad waarin je heel erg moet opletten. Tuurlijk zijn er heel veel docenten die beginnen met in een sollicitatiegesprek dat ze heel erg graag kinderen over God willen vertellen. "Oké, waarom? Jij wil ze over God vertellen?" Dan gaan we weer. Dat is een kans, want op

de openbare school weten ze niks. Een kans om ze over God te vertellen. Dan voel ik een heel verkeerd vertrekpunt. Natuurlijk ben ik blij dat ze kinderen over God willen vertellen. Maar wat willen de kinderen? Als jij bezig bent met wat jij wilt, en wat jij belangrijk vindt en dat datgene is hoe je voor de klas gaat staan... Met alle lessen hou je er rekening mee, maar met het meest belangrijke ben je niet bezig met wat zij belangrijk vinden, dan snap je toch wel dat je pedagogisch gezien geen ingang gaat vinden. En zo werkt het toch bij mensen ook. Als je iets door iemands strot wil rammen, is de kans heel groot dat 'ie toch zijn deuren sluiten. Als je een open houding wilt, kun je onderzoeken wat zij willen. Waarin zijn zij geïnteresseerd? Willen zij horen over God of over Jezus of over de christenen of over de kerk of over de dood? Daar is je ingangspunt. Daar liggen kansen. Dan hebben we niet over rendement, maar mogelijkheden. Misschien dat dat beter is. Daar liggen jouw mogelijkheden en daar ligt, denk ik ook, jouw toegevoegde waarde. Waar zitten zij in hun ontwikkeling? Je bent bezig met godsdienstig vorming. Dus het doel is kinderen helpen in hun vormingsproces. Hen ondersteunen. Dat is niet ons 'website-geplukte' doel, want je mist die visiestrategie daar, dat was een stuk sterker neergezet, maar ik denk wel dat dit het is in een notendop. Ik bedoel op de website wordt het sterker aangeduid; * verhalen: het eigen verhaal spiegelen aan het verhaal van God. Betekenis geven; aan het eigen levensverhaal en aan het verhaal van God. Vieren en ontmoeten; samenleven en samen beleven en waarderen, (Re)ageren; moreel besef ontwikkelen en daarnaar leren handelen.

Hoe zouden christelijke leerkrachten met een reformatorische achtergrond om moeten gaan met belemmeringen en kansen volgens u?

Wat ik zou zeggen is, vormingsonderwijs is geen evangeliseren, geen zendingswerk, vergeet het maar. Misschien is dat het wel, maar heb ik andere associaties bij woorden als; evangeliseren/ zending. Maar vormingsonderwijs is wel een plek waar we samen met kinderen vormen, onder onze eigen godsdienst en eigen visie op levensbeschouwing. Wat ik zou meegeven is, dit is de mooiste plek om te werken als het gaat over primair onderwijs. Er is geen mooiere plek. Als je christen bent, sowieso, maar voor elk vakleerkracht, voor elke leerkracht, denk ik. Ik kom uit bijzonder onderwijs. En ik zeg niet dat het openbaar onderwijs de mooiste plek is, maar de vormingslessen op de openbare school is zo'n bijzondere plaats. De vormingsonderwijs-lessen op het openbaar onderwijs is misschien wel de mooiste plek om te werken als jij in het onderwijs werkt. Dat is zo leuk. Je kan alles met kinderen maar bedenken, want levensbeschouwing, godsdienst gaat over alles. Je kan overal over praten en je kan alles met ze doen. Je kan theater doen, muziek doen, knutselen, tekenen, filmdansen, dansen, maakt niet uit. Alles omvat leven en godsdienst. Je kan met alle mogelijke creatieve vormen die je maar kan bedenken, kan je het met kinderen hebben over het meest belangrijkste wat er is in het leven en godsdienst en levensbeschouwing. Dat op zich is al een argument genoeg, denk ik, om daar te werken. En er is geen les dat hetzelfde is en er is geen kind dat hetzelfde is. Je komt altijd (als je het goed doet) tot de kern van het kind. Welke groepsleerkracht wil niet in relatie tot die leerling tot de kern komen? Dat gaat je nooit lukken in een rekenles of een taalles of een begrijpend lezen les. Dat moet altijd op een andere manier plaatsvinden. Maar in een gymles hoor je wel eens dat er meer sociaal contact is, omdat daar ruimte voor is. Tijdens deze lessen is er gewoon helemaal dat contact. Wie ben je, wat vind je hiervan. Dus ik denk dat ik dat wil meegeven. Ik snap dat het niet voor iedereen is, want het is niet per se makkelijk werk. Maar de uniciteit van het werk is wel echt gewoon... Als jij christen bent, en je wilt in het onderwijs werken, dan is dit wel echt heel mooi werk.

Ik kon me eerst niet voorstellen dat je bij godsdienstig vormingsonderwijs tot op de bodem kon komen. Ik had altijd het idee dat je aan de oppervlakte moest blijven. "Je bevindt je op een openbare school, dan moet je toch altijd... Dan moet je heel erg gaan kiezen in je verhalen. Dan mag je het toch alleen maar hebben over Jezus liefde?" Zo zat ik een beetje in de wedstrijd. Een vriend van mij was het daar totaal niet mee eens. Hij vond juist bij het bijzonder onderwijs, dat het godsdienstonderwijs gewoon platgeslagen lessen waren, waarin juist niet de connectie wordt gezocht met de identiteit van de leerling, maar waar het allemaal vanzelfsprekend is. Ik had daar onderzoek naar gedaan zelf,

tijdens het afstuderen, wat nou de meerwaarde was van bijzonder onderwijs. Met name protestants en gereformeerd onderwijs ten opzichte van het open christelijk onderwijs. Wat nou de meerwaarde was om zo duidelijk je identiteit neer te zetten en het te praktiseren ten opzichte van een andere school die niet dat zo neerzet. Ik kwam eigenlijk in die gesprekken met leerlingen vrijwel tot de conclusie dat die meerwaarde veel meer zat in die relatie die ze hadden met hun ouders en de manier waarop hun ouders omgingen met hun persoonlijk geloof. En dat de leerlingen op een gereformeerde basisschool rondliep en totaal geen idee had van wat Pasen inhield. Ondanks dat het elk jaar uitbundig gevierd werd en dat er verhalen over werden verteld elke ochtend. Maar dat ze het niet wisten, omdat hun ouders daar niet echt invulling aangaven. En de kinderen waarvan de ouders een kerststalletje thuis hadden en een Paasding maakten en daarmee aan de gang gingen, die hadden een levend beeld bij van wat het was en waarom het belangrijk was. Die ouders speelden een veel grotere rol. Dus toen dacht ik eigenlijk ook: Wat maakt het eigenlijk uit zo'n identiteit van de school? Het is een grote ontmoetingsplaats voor kinderen. In hoeverre kan de identiteit bijdragen? Je kent de Psalmen, je hebt Namen en Feiten op een rijtje gezet, maar verandert je dat in de kern? Ik denk dat die gesprekken bij vormingsonderwijs dat juist wel doen. Op bijzondere scholen: "Ik vertel een Bijbelverhaal, ik stel een paar algemene vragen. Daarna gaan we weer verder met de dag." En wat is bidden bij het eten? Er is geen "Ja, we dragen het uit in onze kleding." Maar denk je dat je wel mag vloeken op een openbare scholen? Dat verschilt er echt niet zo veel in.

Dus eigenlijk is gesprek heel belangrijk?

Dat echte gesprek, de echte ruimte die leerlingen krijgen, die was er eigenlijk niet zo vaak. Als jij geen ruimte krijgt aan dit gesprek om op mij te reageren, dan draag je toch niks bij aan het gesprek? Hoe zinvol is dat gesprek voor jou dan? **Tijdens Vormingsonderwijs wil je je constant op die plaats bevinden, waar leerlingen alle ruimte krijgen om te reageren en te ontwikkelen, om te vormen.**

Gesprekken Lectoraatsdag - Resultaten

Hieronder volgen twee gesprekken die beide met een docent van het PC GVO is gehouden. Het paarse gedeelte is op dezelfde dag door mij toegevoegd, vanuit de aantekeningen die zijn gemaakt tijdens het gesprek.

Gesprek docent PC GVO, afkomstig uit PKN

Ik: Welke belemmeringen of kansen ziet u in het openbaar onderwijs?

Zij: Je stapt in een andere wereld als je op openbare scholen gaat werken. Maar de kinderen zijn niet anders. Sommige kinderen gaan nooit naar de kerk en zingen nooit. Bijbellezen doen ze nooit. Ze kennen niet veel christenen. Sommigen wonen wel in een dorp van kerkgangers. Ze zien dan 's zondags veel mensen naar de kerk lopen. Maar het is niet hun leefwereld. Het is totaal vreemd voor hen. Je ziet trouwens ook niet altijd verschil tussen openbare of christelijke kinderen. Sommige openbare scholen scoren zelfs beter dan christelijke of reformatorische scholen op het gebied van schelden.

Ik: Wat wilt u deze kinderen het liefst meegeven?

Zij: Ik wil ze meegeven wie God is. Dat doe ik door Bijbelse verhalen te vertellen. Voorbeeld bij kerst: Je moet eerst kunnen overbrengen waarom Jezus moest komen. Kinderen bereiken is moeilijk. Ik stel de vraag: Waarom zou Jezus moeten komen? Dan kom je bij het feit dat wij slecht zijn als mensen. Als je dat niet vertelt, wat heeft kerst dan te vertellen? Het is geen theologisch gebeuren. Je moet het verhaal vertellen zoals het er staat, maar als kinderen aan het eind van het verhaal pas vragen waarom Jezus is gekomen, heb je iets gemist in je vertelling. Het is dus belangrijk om het probleem te vertellen. Een voorbeeld van Jona die naar Ninevé moest. Waarom? De mensen deden niet wat God wil. Er is een probleem tussen God en mens. De kern is: God is genadig.

Om les te geven op openbare scholen moet je wel een knop uitzetten dat kinderen alles begrijpen. Kinderen beginnen daar niet. Kinderen hoeven niet alles in een keer te leren. Besef dat wij als

leerkrachten ook mensen zijn met gebreken. God doet de ogen van kinderen open. Er zijn soms leerlingen die keihard kunnen zeggen: "Ik geloof niet". Maar het zaad is wel gestrooid.

Ik: Wat zou u mee willen geven aan leerkrachten met een reformatorische achtergrond die gaan werken op openbare scholen?

Je moet jezelf op nul zetten. Alles wat in jouw bagage zit, moet je eruit gooien: de verhalen uit de Bijbel, je christelijke opvoeding zoals dat het 'normaal' is om te bidden voor het eten, om naar de kerk te gaan en te geloven'. Bij kerst denken de kinderen alleen aan gezelligheid en lekker eten.

Als je les gaat geven voor het PC GVO, dan raad ik aan om kennis te maken met andere groepen. Bijv. stichting Gave. Op die manier leer je dat jouw manier van kerk zijn niet de enige is. Andere Bijbelvertalingen kunnen ook gelezen worden, niet alleen die jij gewend bent. Dat was een verrijking voor mij. Verder moet je niet te veel zeggen, 'interrupten' als leerkrachten met elkaar contact hebben. Je moet het contact met hen goed houden.

Ik: Hoe geeft u uw christelijke identiteit vorm?

Veel verhalen vertellen. Ik wil ook dat leerlingen veel producten maken, maar dat kost tijd. Kostbare tijd! Wat ik me afvraag is hoe lang PC GVO er nog zal zijn. GVO is er waarschijnlijk niet lang meer. Dan zal de 'C' waarschijnlijk verdwijnen. Zolang het kan, aan de slag! Dit doe ik door de rode draad uit de Bijbel te pakken. Ik pak verhalen uit het Oude Testament en de feesten geef ik voorrang.

Ik: Is het soms moeilijk om uw christelijke identiteit vorm te geven?

Zij: Ik zeg soms wel tegen leerlingen: Jezus zegt dat we niet door mogen gaan op de weg van goddeloosheid die we bewandelen. Goddeloosheid is moeilijk te omschrijven. Maar dan noem ik bijvoorbeeld schoppen of een deur dichtgooien en zeg bijvoorbeeld: 'Mag dat dan niet? Dat zeg ik niet. Maar het is wel de kwaadheid die in ons zit.'

Soms krijg je ook vragen over of christenen altijd een rokje moeten dragen. Dat is niet wat christelijke mensen door moeten geven. Ik zeg dan dat dat niet uitmaakt, dat daar verschillend over gedacht wordt.

Ik: Wat zou u tegenhouden om op een openbare school te werken?

Zij: Niet geuite kritiek van leerkrachten van ons. Ik had verteld aan de leerlingen over dat de aarde jong is. Ouders zijn uiteindelijk naar de directeur gegaan. Ik kreeg de indruk dat de directeur christelijk opgevoed was, maar nu niet meer christelijk is en zich afzette tegen het christendom. "Als professors het niet eens kunnen zijn, ga jij dat vertellen?" Ik was eigenlijk een beetje dom geweest. Ik had namelijk ook een evangelisatiefolder van kerst uitgedeeld aan de kinderen. Daar stond in dat als je niet gelooft, dan zal je in duisternis wandelen. Je mag dit wel zeggen tegen de kinderen, maar niet in een folder die je aan ze meegeeft.

Ik: Hoe gaat u ermee om als u over andere godsdiensten moet vertellen?

Je hoeft niet over andere godsdiensten te vertellen. Het staat niet in de doelstelling.

Ik: Wat als het wel een doelstelling wordt?

Zij: Als het een doelstelling wordt, dan zou ik liever op een gematigd christelijke school gaan werken. Anders moet ik me helemaal gaan verdiepen in de islam en het boeddhisme. En dan kan het niet anders dat de leerlingen ook aan mij merken dat dat niet is wat ik geloof. Ik wil geen anti-klimaat scheppen in de klas. Er komt wel eens iets langs. Bijvoorbeeld als het erover gaat dat moslims bidden, dan zeg ik dat het bij ons niet gaat om veel te bidden of goede werken te doen, maar dat het bij ons gaat om genade. Je hoeft niks te doen om gered te worden.

Gesprek docent PC GVO afkomstig uit gereformeerd PKN

Ik: Hoe is het voor u om les te geven op openbare scholen als docent met een reformatorische achtergrond?

Zij: De boodschap is er voor iedereen, dat geloof ik. Als ik het paasverhaal vertel, probeer ik het verdrietige van Judas niet te veel te benadrukken. Heel vaak wordt daar aandacht opgelegd in de media bijvoorbeeld. Alsof de duivel ermee speelt. Maar pas had ik het Paasverhaal verteld en toen zei een meisje: "Had Judas dat maar geweten, dat Jezus opstond." Ik leer van deze kinderen. Ik heb een prijs gewonnen met een verhaal dat ik heb ingezonden. Ik zal het naar je sturen. Het gaat over een kruik met tranen.

Ik: Welke belemmeringen ervaart u?

Zij: Openbare kinderen zijn soms slecht benaderd door christelijke kinderen. "Jij bent niet van god, dus van de duivel." Dat vind ik heel verdrietig.

Een liedje waarin 'bekeer je' voorkomt, kan niet. Wel kun je liedjes zingen die een verhaal beschrijven. Op een school hadden ze gewerkt over het circus. Daar is een liedje van. 'In de circustent' gaat over dat God je gemaakt heeft, net als Wout in het verhaal van Max Lucado. Ik heb dat verhaal trouwens ook verteld in de klas met de link naar Psalm 139. Als we het liedje gaan zingen, zeg ik: "Ik weet dat niet iedereen dit gelooft, maar in dit liedje gaat het er wel over." En dan zingen de kinderen allemaal mee. Ik heb eens gehad dat de leerkracht van die klas, die achterin zat, achteraf zei: 'Wat leuk!'

Ik: Kunt u nog enkele voorbeelden opnoemen en hoe u daarmee omgaat?

Zij: Pas moest ik een thema uitwerken. Ik ga dan wel eens de werkjes met de kinderen ophangen in kerken, soms in Molukse kerken. Een keer was het gebed als thema genomen. Toen heb ik het verhaal van Hanna verteld. Sommige kinderen zeggen dan: "Er wordt niet eens naar haar geluisterd." Dan snijd ik het onderwerp aan dat er dus ook mensen zijn die het fout doen. Gesprekken kan je voeren, maar bidden zelf doe je niet.

Ik heb ook wel eens een verhaal verteld waarin heel vaak het woord Barneveld voorkwam. De opdracht voor de kinderen was dat je een streepje moest zetten als je het woord Barneveld hoort. Dat is best wel moeilijk. Dan leg ik uit: vroeger konden ze veel beter luisteren. En opa was er vaak nog bij als ze het door vertelden. Als er dan iets verkeerd werd verteld, dan zou opa wel zeggen 'het was 13b hoor'. Ik probeer dan duidelijk te maken dat ze vroeger makkelijker verhalen konden doorvertellen. En dat dat ook met de Bijbel is gegaan, en hoe betrouwbaar deze dus is.

Ik: Veel reformatorische christenen zijn exclusieve denkers. Hoe gaat u hiermee om in uw onderwijspraktijk?

Zij: Heel vaak zijn er christelijke kinderen die vragen of mensen naar de hel gaan als ze niet in Jezus geloven. Ik ga niet oordelen wie wel of niet in hemel komt. Dus ik ben niet exclusief, maar de boodschap is wel exclusief.

Conclusies per deelvraag vanuit literatuur en praktijk – Conclusie & Discussie

Conclusie vanuit de literatuur

Zowel vanuit de literatuur als vanuit de praktijk zal er per deelvraag antwoord worden gegeven. Hierbij is deelvraag 2 uitgezonderd, omdat voor deze deelvraag alleen vanuit de praktijk antwoord wordt gegeven.

Literatuur deelvraag 1

In hoeverre ervaart een christelijke leerkracht met een reformatorische achtergrond belemmeringen en/of kansen met zijn identiteit bij het geven van godsdienstig vormingsonderwijs op openbare scholen?

Welke identiteit

Vanuit de literatuur, is allereerst door Vlastuin (2019) laten zien wat de identiteit, waar de hoofdvraag over spreekt, inhoudt. De christelijke identiteit ligt in de levende Christus. Omdat Jezus stierf voor de christen, leeft Jezus ook in de christen en wordt zijn oude mens gekruisigd. Het één worden met Jezus maakt verschil in het christelijk geloof in tegenstelling tot andere religieuze overtuigingen. De Heilige Geest overtuigt dat Jezus de enige Redder is, wat het christendom exclusief maakt. Deze exclusiviteit maakt de christelijke identiteit anders dan de identiteit van het openbaar onderwijs.

Belemmering: aandacht voor elke levensbeschouwelijke en maatschappelijke waarde

Hoewel er volgens Braster (1996) verschillende typen openbare scholen zijn, geven alle type scholen geestelijke stromingen als zelfstandig vak en allen besteden aandacht aan het kennisgebied geestelijke stromingen. Op het gebied van levensbeschouwing moeten de leerkrachten die in het openbaar onderwijs lesgeven, oog hebben voor de verscheidenheid in de samenleving. Voor elke levensbeschouwelijke en maatschappelijke waarde in Nederland moet de leerkracht aandacht hebben. Aangezien christenen exclusief kunnen denken, kan het voor hen een belemmering zijn om aandacht te besteden aan iedere levensbeschouwelijke en maatschappelijke waarde in Nederland.

Belemmering: bang voor beïnvloeding

Vanuit de bevindelijk gereformeerde hoek wordt volgens Exalto (2017) vaak met aarzeling naar pluraliteit gekeken, omdat de Bijbel en de Drie Formulieren van Enigheid als enige ware wordt gezien. Ze zijn vaak bang dat ze beïnvloed worden als ze met andersdenkenden omgaan, op zo'n manier dat ze hun eigen geloof gaan relativeren of verwerpen. Dit kan voor hen een belemmering zijn om hun identiteit vorm te geven op openbare scholen.

Kans: identiteit mag openbaar komen in PC GVO

Het Protestant Christelijk godsdienstvormingsonderwijs (oftewel het PC GVO) biedt christelijke leerkrachten, ook met een reformatorische achtergrond, de kans om godsdienstig vormingsonderwijs te geven op openbare scholen. De identiteit van de leerkrachten mag hier openbaar komen, omdat dit iets laat zien van de hoeveelheid aan godsdiensten. Er moet echter aandacht besteed worden aan andere godsdiensten, hoewel dat vanuit de eigen positie kan: Protestant Christelijk. Omdat het PC GVO zich richt op inclusief denken, worden andere visies herkend, bevraagd en gewaardeerd. De leerkracht moet volgens de literatuur van het PC GVO sterk staan in zijn eigen identiteit (PC GVO, 2013, juni).

Kans: de Bijbel weergeven door houding

Edlin (2014) schetst een kans voor leerkrachten om hun christelijke identiteit vorm te geven: De leerkrachten zijn misschien de enige Bijbel die gelezen wordt door leerlingen. Leerlingen zien een persoon die Jezus en de Bijbel na wil volgen. In zijn houding kan de leerkracht dus iets weergeven van Jezus, wat leerlingen anders niet zouden zien als ze de Bijbel niet lezen.

Literatuur deelvraag 2

Hoe gaan reformatorische vakdocenten om met deze belemmeringen en kansen?

Op deze vraag wordt antwoord gegeven vanuit de praktijk. Zie hiervoor 'Praktijk deelvraag 2'.

Literatuur deelvraag 3

Op welke manier zouden christelijke leerkrachten met een reformatorische achtergrond om moeten gaan met belemmeringen en kansen?

Vragen stellen

Edlin (2014) haalt Naäman als voorbeeld aan. Naäman mocht als ceremoniële handeling voor een god buigen, maar hij mocht deze niet aanbidden. Zo geldt het ook voor de christelijke leerkrachten op een openbare school, ze getuigen van God in een tempel die aan valse goden is gewijd. Deze leerkrachten zouden vragen moeten stellen bij andere religieuze overtuigingen om anderen aan het nadenken te zetten.

Iets van Jezus laten zien

Verder zouden christelijke leerkrachten iets van Jezus Christus moeten laten zien door bezorgd te zijn over ieder persoonlijk, door de angst en vreugde van collega's en studenten hun angst en vreugde te laten zijn, door in én buiten de klas God te dienen, door hun loon niet als motivatie te zien, door studenten in vrijheid keuzes te laten maken en hen daarvoor verantwoordelijk te houden, door christelijke kinderen te steunen en ze zouden lage zelfbeelden tegen moeten gaan door iedere leerling zijn talent te laten ontdekken.

Literatuur hoofdvraag

Hoe kan een christelijke leraar met een reformatorische achtergrond op openbare basisscholen zijn/haar christelijke identiteit vormgeven in het godsdienstig vormingsonderwijs?

Hoewel het een belemmering kan zijn om inclusief onderwijs te geven, terwijl deze leerkrachten exclusief denken, zijn er mogelijkheden om hun identiteit vorm te geven in het godsdienstig vormingsonderwijs op openbare scholen. Zo kunnen de christelijke leerkrachten zich aansluiten bij het PC GVO, waarbij ze hun eigen identiteit openbaar mogen laten komen, en zelfs sterk moeten staan in hun eigen identiteit. Hoewel er aandacht besteed moet worden aan andere godsdiensten, kan dit vanuit de eigen identiteit. Verder zouden ze vragen kunnen stellen bij andere religieuze overtuigingen, om op die manier mensen na te laten denken over hun eigen levensovertuiging. Daarnaast kunnen ze onder andere door hun houding tegenover leerlingen en leerkrachten iets van Jezus Christus laten zien.

Conclusie vanuit de praktijk

In onderstaand gedeelte, de conclusie vanuit de praktijk, wordt steeds gesproken over 'de leerkracht' en 'de docent'. Beide woorden worden gebruikt voor de omschrijving 'een christelijke leerkracht met een reformatorische achtergrond'. Er wordt gesproken over 'hij' en 'zijn', hoewel deze woorden ook door het andere geslacht ingevuld kunnen worden. Overigens worden deelvraag 2 en 3 in meervoud beschreven.

Praktijk deelvraag 1

In hoeverre ervaart een christelijke leerkracht met een reformatorische achtergrond belemmeringen en/of kansen met zijn identiteit bij het geven van godsdienstig vormingsonderwijs op openbare scholen?

Om tot een beantwoording te komen van de hoofdvraag, zijn om te beginnen de mogelijke belemmeringen en kansen in kaart gebracht voor christelijke leerkrachten met een reformatorische achtergrond in het geven van godsdienstig vormingsonderwijs op openbare scholen. Zie hiervoor ook de bijlage onder het kopje 'Conclusie a.d.h.v. tabel – deelvraag 1 – Conclusie & Discussie', waar in de tabel eveneens de verwijzing vermeld wordt.

Belemmering: balans vinden tussen eigen identiteit en ruimte geven

Allereerst kan de christelijke leerkracht met een reformatorische achtergrond belemmeringen ervaren in het vinden van de balans tussen het staan voor zijn eigen identiteit en het geven van ruimte aan leerlingen om hun identiteit te vormen. Zo moet hij voorzichtig zijn met wat hij zegt en

kan hij de leerlingen niets opleggen. Dit is onder andere te merken in zijn liedkeuze. Liederen waarin 'bekeer je' voorkomt, zijn beter achterwege te laten.

Belemmering: andere context

De docent kan de drang ervaren om zijn overtuiging neer te zetten, terwijl deze soms te weinig aandacht heeft voor de leerling. Dit kan komen doordat de leerkracht gevormd is door zijn eigen cultuur, wat het moeilijker maakt om in een andere context te spreken. Het bestaan van God is niet vanzelfsprekend voor de leerlingen, waardoor deze leerkracht niet kan doen alsof God in het leven van het kind of in de klas is. Ook vindt de docent het soms moeilijk om een andere taal te moeten spreken of kerktaal uit te moeten leggen, namelijk begrippen als 'goddeloosheid', 'zonde', 'genade' en 'Jezus als Redder'. Het kan ingewikkeld zijn om los van de Bijbel te moeten denken. Hiervoor is wijsheid en voorzichtigheid nodig.

Belemmering: inclusief denken

Verder kan het voor de docent een belemmering zijn om inclusief te moeten denken, dat wil zeggen dat voor elke ideologie of levensbeschouwing ruimte moet zijn in de vorming van leerlingen, ook wat betreft de verschillende stromingen en andere Godsbeelden. Zo moet hij vergelijkbare elementen uit andere godsdiensten door de les verweven en leerlingen laten kijken naar de overeenkomsten en de verschillen van alle godsdiensten. De leerkracht mag dus niet alleen vanuit één richting praten.

Belemmering: vroeger weinig vragen gesteld

Tot slot kan het voor deze leerkracht een belemmering zijn om iets uit te leggen aan kinderen waar de docent zichzelf nog niet in heeft verdiept, bijvoorbeeld de hemel of de dood. In sommige orthodoxe kringen wordt vaak niets in twijfel gebracht en er worden weinig vragen gesteld. Als er dus weinig zaken besproken zijn, kan het moeilijker zijn om mee te gaan in de twijfel van mensen rondom God. Het kan dan spannend zijn als het dicht bij de kernovertuiging van de leerkracht komt. Het kan spannend zijn om zichzelf dan open te stellen.

Kans: getuigen van geloof

Naast de belemmeringen, ervaart de docent ook kansen om zijn identiteit vorm te geven. Zo is hij in staat om te getuigen van zijn persoonlijke en van het christelijke geloof. Hij heeft de mogelijkheid om iets van de Bijbel, hetzij door een verhaal, hetzij door liederen die gaan over dat verhaal, te laten zien aan kinderen die een andere leefwereld hebben en bijvoorbeeld nooit uit de Bijbel lezen. Ook kan hij leerlingen laten zien dat ze veel waard zijn in Gods ogen. Hij kan dus zijn geloofsovertuiging delen. Waar leerlingen misschien anders niet in aanraking komen met gelovige mensen, biedt het PC GVO daar wel een kans voor.

Kans: eerlijk antwoorden bij vragen en open gesprek aangaan

Wanneer leerlingen of reguliere docenten nieuwsgierig gemaakt zijn en vragen gaan stellen, bijvoorbeeld over de hel/hemel, maar ook over uiterlijke zaken zoals de hoeveelheid aan kinderen thuis of het soort kleding, dan mag de leerkracht eerlijk antwoorden. Hij mag dan zijn waarheidsovertuiging delen, maar moet het bij zichzelf houden: 'ik geloof...', 'de christenen geloven...', 'in de kerk...', 'de Bijbel...'. Bij de voorbereiding van de lessen zou de docent alvast na kunnen denken over welke open vragen ze willen stellen bij het Bijbelverhaal om op die manier een open gesprek aan te kunnen gaan met de leerlingen.

Kans: een voorbeeld zijn

Het is mogelijk dat de Bijbel meer gaat leven voor leerlingen en dat ze de cultuur beter begrijpen, omdat een daadwerkelijk persoon die een christelijke overtuiging heeft, daarover vertelt en dit verbindt met de leefwereld van de leerlingen. De docent kan het Evangelie doorgeven door er te zijn en door een voorbeeld te zijn. Hij kan een voorbeeld zijn door te laten zien hoe hij omgaat met de Bijbel. Dit doet hij op een voorzichtige manier en hij geeft de mogelijkheid om leerlingen in de Bijbel

te laten kijken. Ook het soort muziek dat hij draait kan een kans zijn om zijn identiteit weer te geven. Een van de regiobegeleiders noemde voorbeelden op als: een fijn mens zijn, zich houden aan de afspraken, op tijd zijn, fijn benaderbaar zijn, koffiezetten 's morgens of de vaatwasser uitruimen, goed zijn voor de kinderen, zich open opstellen, zijn zoals Jezus. De leerkracht heeft de kans om het beeld te corrigeren van 'die christengekkies', omdat hij de belichaming van een christen is. Hij kan opvallen op een positieve manier en zoals Jezus: niet alleen praten, maar doen.

Kans: sterker staan in eigen religie

Als laatste bestaat er voor de christelijke leerkracht met een reformatische achtergrond een kans om sterker te staan in zijn religie, omdat hij leert na te denken waarom hij gelooft wat hij gelooft en wat de kern hierin is. Volgens een van de geïnterviewde docenten is de leerkracht niet verplicht om onderwijs te geven in andere godsdiensten. Het is mogelijk om zichzelf niet te hoeven te verloochenen en niet hetzelfde te hoeven vinden als anderen. Het is tegelijkertijd ook mogelijk dat hij zich bewuster wordt van andere culturen en religies en meer mogelijkheden ziet om met hen samen te werken.

Praktijk deelvraag 2

Hoe gaan reformatische vakdocenten om met deze belemmeringen en kansen?

Om tot een beantwoording te komen van de hoofdvraag, is in beeld gebracht hoe christelijke leerkrachten met een reformatische achtergrond op dit moment omgaan met belemmeringen en kansen om godsdienst vormingsonderwijs te geven op openbare basisscholen. Zie hiervoor ook de bijlage 'Conclusie a.d.h.v. tabel – deelvraag 2 – Conclusie & Discussie', waarin eveneens de verwijzing vermeld wordt.

Wat zegt de Bijbel

Allereerst vertellen de leerkrachten wat de Bijbel zegt. Als het gaat over bijvoorbeeld hemel of hel, dan vertellen ze niet wat er specifiek met de leerlingen gaat gebeuren, maar wat God zegt in de Bijbel. Ze doen geen oproep tot bekering, maar laten zien hoe God is. "God zegt dit. God heeft een hekel aan zonden. Als je ziet hoe goed God is, dan wil je toch niet meer die zonden doen?" Overigens, als de docenten een liedje willen laten zingen dat gaat over bekering, zeggen ze bijvoorbeeld: "Ik weet dat sommigen dit niet geloven, maar in dit liedje gaat het er wel over." Er wordt niet alleen over de inhoud van de Bijbel gesproken; ook de betrouwbaarheid van de Bijbel wordt uitgelegd. Zo vertellen sommige leerkrachten een verhaal waarbij de leerlingen het woord Barneveld moeten turven. Als de leerlingen uiteindelijk een verschillend aantal hebben geturfd, vertellen deze leerkrachten dat de mensen vroeger beter konden luisteren als er een verhaal werd verteld (bijvoorbeeld over Kaïn en Abel) en dat opa erbij was die fouten kon verbeteren.

Bidden

De docenten bidden niet met leerlingen, maar praten er wel over. Wanneer het in gesprekken gaat over dat moslims bidden, leggen ze uit dat het bij christenen gaat om genade en niet om werken. De leerkrachten kunnen de kinderen niet opleggen om contact te zoeken met God, dus vertellen zij iets over zichzelf en leggen de kinderen in hun persoonlijk gebed neer bij God.

Omgaan met andere context

Het is een uitdaging voor de docenten om de Bijbel en de christelijke tradities te verbinden aan leerlingen zonder christelijke achtergrond. Bij Pasen wordt door de docent vaak ingezoomd op het kruis, op Goede Vrijdag, het bloed, de doornenkroon en op het feit dat Jezus gestorven is voor onze zonden. Als kinderen in groep 4 zitten, is dit voor hen moeilijk te begrijpen volgens een regiobegeleider. Het is, 'zo abstract en boven hun hoofd, want ze hebben nog niet het denkvermogen om dit te snappen.' De leerkrachten leren keuzes te maken tussen verhalen over de 'dondergod met een straffende vinger' of een ander verhaal.

Oog voor elkaar en elkaars religie

Zoals er op openbare scholen met elkaar omgegaan wordt en respect voor elkaars religie wordt getoond, leren de docenten dit eveneens te doen. Sommigen vragen elke les wie iets heeft gezien, ervaren of meegemaakt die week. Bij moeilijke situaties grijpen zij dan de kans om vragen te stellen aan leerlingen en te vragen wat de leerlingen voor elkaar kunnen betekenen, maar ook wat God voor hen kan betekenen. Hierdoor moeten zij soms een les wijzigen om beter in te kunnen spelen op de realiteit. Wat betreft respect voor elkaars religie, laten de leerkrachten daarnaast aan de leerlingen weten dat christenen niet perfect zijn, dat mensen het fout doen.

In gesprek met docenten en regiobegeleiders

De leerkrachten zijn ten slotte in gesprek met docenten en regiobegeleiders. Zo worden er intervisiesessies gehouden, waarin casussen gepresenteerd en besproken worden. Sommige leerkrachten hebben overigens tijdens het sollicitatiegesprek een verkeerd uitgangspunt, omdat ze leerlingen over God willen vertellen, terwijl het uitgangspunt de leerling zou moeten zijn.

Praktijk Deelvraag 3

Op welke manier zouden christelijke leerkrachten met een reformatorische achtergrond om moeten gaan met belemmeringen en kansen?

Om tot een beantwoording te komen van de hoofdvraag, is naast bovenstaande vragen onderzocht hoe christelijke leerkrachten met een reformatorische achtergrond zouden moeten omgaan met belemmeringen en kansen om godsdienst vormingsonderwijs te geven op openbare scholen. Zie hiervoor ook de bijlage 'Conclusie a.d.h.v. tabel – deelvraag 3 – Conclusie & Discussie', waarin eveneens de verwijzing vermeld wordt.

Authentiek zijn

Docenten zouden authentiek moeten zijn in hun persoonlijkheid en in hun geloof, terwijl ze deze twee aspecten met elkaar verweven. Ze zouden hun persoonlijk geloof moeten uitleven. Hoewel het niet de bedoeling is om vanuit zichzelf te praten, zouden ze wel getuige moeten zijn als er een getuige nodig is, bijvoorbeeld als er vragen worden gesteld.

Wijs en voorzichtig zijn

Wat betreft de dingen die de docenten wel of niet mogen zeggen, is het verstandig om met wijsheid en voorzichtigheid te vertellen en de rest over te geven aan God. Zo zouden ze moeten leren om dingen los te laten als ze merken dat ze meer willen zeggen dan ze mogen en daarbij God vertrouwen dat Hij weet waarom ze zeggen wat ze zeggen. Ze mogen Hem vragen of vertrouwen dat Hij het kan aanvullen. De redding van leerlingen hangt immers niet van hen af. Bij twijfel om een vraag wel of niet te stellen, wordt aangeraden om dit in principe niet te doen.

Vormen als doel houden

Als docenten iets verlangen voor hun leerlingen, kunnen ze dit in persoonlijk gebed uitspreken richting God. Tijdens de les moeten ze echter vooral het vormen van de leerling als doel voor ogen houden in plaats van het opleggen van een overtuiging. De drang om zending te bedrijven, te sturen of een soort rendement uit de les te willen halen, is dus niet de bedoeling. Ze worden opgedragen om te kijken naar wat de leerlingen belangrijk vinden in plaats van zichzelf. De docenten zouden het geloof buiten de kinderen moeten houden en niet uitstralen dat dit het enige ware is, dat zij alleen de waarheid in pacht hebben en dat zij een heilige zijn. Ze mogen de leerlingen niet het idee geven dat zij hen moeten volgen in hun mening, gedachten of opvattingen. In plaats daarvan zouden ze de leerlingen moeten uitnodigen om meer te willen weten. De Bijbel moet op die manier bij het kind gebracht worden en niet andersom. Dit zouden ze mogelijk kunnen maken door bijvoorbeeld een eigentijds thema te zoeken uit de leefwereld van het kind en de lessen te verbinden aan elementen

uit de actualiteit, uit andere godsdiensten en uit de belevingswereld van de kinderen van nu. Een voorbeeld van zo'n thema is 'jaloezie' in plaats van 'Jozef'. Daarnaast zouden ze werkvormen moeten kiezen die niet alleen om kennis draaien, zoals een verhaal, maar die ook verbeeldend zijn, zoals theater, muziek, knutselen, tekenen, (film)dansen enzovoorts.

Manier van omgaan met leerlingen

Het wordt aangeraden om leerlingen onderling gedachten of ideeën te laten uitwisselen, hierover na te denken, erover te praten en te discussiëren. Verder zouden de leerkrachten rekening moeten houden met de leeftijd van de kinderen en ze zouden de vreugdevolle kant moeten laten zien van het geloof. Docenten moeten immers sowieso een keuze maken tussen de verschillende Bijbelverhalen. Een voorbeeld is om rondom Pasen te richten op het leven na de dood in plaats van op het kruis. Daarbij is het verstandig om geen kerktaal te gebruiken óf vulling te geven aan deze woorden, zodat de leerlingen het begrijpen. Daarnaast is het belangrijk dat de leerkrachten hun leerlingen als gelijkwaardig beschouwen en respecteren dat anderen ook hun gelijk kunnen hebben. Ze zetten hun pedagogisch-didactische vaardigheden in.

Manier van omgaan met leerkrachten

Niet alleen met leerlingen, maar ook met andere leerkrachten zouden ze het contact goed moeten houden. Wanneer leerkrachten van de openbare school met elkaar in gesprek zijn, is het verstandig om hen niet te veel te onderbreken. De docenten zouden andere leerkrachten van het PC GVO kunnen opzoeken om hun ervaringen te delen met de leerkrachten die hetzelfde ervaren, maar ook met leerkrachten die er anders instaan. Zo houden ze elkaar scherp om de onderlinge belemmeringen en kansen in beeld te houden. Verder wordt aangeraden om zowel tegenover leerkrachten als leerlingen "weet ik niet" te durven zeggen en niet insinuerend of moraliserend te zijn met de vragen en reacties.

Les voorbereiden

Wat betreft de lessen, zouden de docenten flexibel moeten zijn en soms het lesschema aan moeten passen. Tijdens het voorbereiden van de les, kunnen de leerkrachten alles in gebed brengen bij de Heere. Ze zouden alvast kunnen bedenken bij welk gedeelte ze vragen willen stellen en bedenken op welke manier ze (open) vragen willen stellen.

Theologisch ontwikkelen

De leerkrachten worden geadviseerd om zichzelf op nul te zetten en alle bagage eruit te gooien die ze hebben vanuit het verleden, namelijk de Bijbelverhalen en de christelijke opvoeding, zoals dat het 'normaal' is om te bidden voor het eten, naar de kerk te gaan en te geloven. Tegelijkertijd zouden ze bagage mee moeten krijgen van wat levensbeschouwelijk onderwijs inhoudt, door bijvoorbeeld een opleiding te volgen. De leerkrachten zouden zich open moeten stellen om zich te ontwikkelen of onderzoek te doen naar dingen waarin zij hun beeld nog niet helder hebben. Een theologische basis zorgt ervoor dat ze kennis en kunde hebben, kunnen reflecteren en nagedacht hebben over vragen. Wanneer ze nadenken over het geloof of theologische vragen, zouden ze dit terug moeten koppelen naar zichzelf en hun eigen overtuigingen door bijvoorbeeld vragen te stellen aan de Drie formulieren van Enigheid. Eventueel kunnen theologen hiervoor gebruikt worden.

Manier van omgaan (eigen) religie(s)

Hoewel de docenten sterk zouden moeten staan in hun eigen identiteit, zouden ze gelijktijdig open moeten zijn voor andere religies. Ze zouden een open houding moeten hebben en de waaromvraag moeten stellen. Hoewel er een spanningsveld kan zijn tussen hun eigen overtuiging en de openheid naar de ander, zouden ze niet moeten terugschrikken voor kwetsbaarheid of vervreemding. Daarentegen zouden ze kwetsbaarheid moeten durven aangaan met een avonturiersgeest en met enthousiasme. Naast de wijze waarop de docenten zouden moeten omgaan met andere religies, zouden ze ook op een bepaalde manier met hun eigen religie om moeten gaan door allereerst de

diversiteit in het christendom te erkennen. Ze zouden van tevoren ervaring op kunnen doen met andersdenkenden, zich aan kunnen sluiten bij andere groepen om te leren dat hun kerk niet de enige ware is en beseffen dat andere Bijbelvertalingen ook gelezen kunnen worden. Nieuwsgierig zijn is van groot belang.

Praktijk hoofdvraag

Hoe kan een christelijke leraar met een reformatorische achtergrond op openbare basisscholen zijn/haar christelijke identiteit vormgeven in het godsdienstig vormingsonderwijs?

Om antwoord te geven op de hoofdvraag, worden enkele belemmeringen kort herhaald, zodat het spanningsveld zichtbaar wordt, waarin een christelijke leraar met een reformatorische achtergrond op openbare basisscholen bivaakkeert. Verder worden er kansen weergegeven, die een gedeelte van het antwoord op de hoofdvraag vormen. Daarna zal aangegeven worden hoe christelijke leerkrachten met een reformatorische achtergrond op dit moment hun christelijke identiteit vormgeven op openbare scholen in het godsdienstvormingsonderwijs. Ook wordt beschreven hoe volgens een aantal docenten, regiobegeleiders en een onderzoeker deze christelijke identiteit zou moeten worden vormgegeven.

Belemmeringen om deze identiteit vorm te geven

De volgende zaken kunnen voor een christelijke leraar met een reformatorische achtergrond een belemmering zijn om zijn christelijke identiteit vorm te geven in het godsdienst vormingsonderwijs op openbare scholen. Ten eerste moet hij de balans vinden tussen zijn eigen identiteit terwijl hij tegelijkertijd ruimte geeft aan de ander. Ten tweede werkt hij op openbare scholen in een andere context dan hij gewend is. Daarnaast wordt hij opgedragen om inclusief te denken, terwijl hij zelf over het algemeen exclusief denkt, wat bijvoorbeeld zichtbaar is in de overtuiging dat Jezus Christus de enige Weg is tot God. Tenslotte kan het zijn dat hij vroeger weinig vragen heeft gekregen over zijn geloof, wat het voor hem moeilijk maakt om op openbare basisscholen vragen te beantwoorden over zijn geloofsovertuiging. Wanneer de beschreven leraar zijn christelijke identiteit wil vormgeven in de weergegeven context, moet hij rekening houden met deze belemmeringen.

Kansen om deze identiteit vorm te geven

De volgende zaken kunnen voor een christelijke leraar met een reformatorische achtergrond kansen zijn om zijn christelijke identiteit vorm te geven in het godsdienst vormingsonderwijs op openbare scholen. Ten eerste kan hij getuigen van zijn geloof. Daarnaast heeft hij het recht om eerlijk te antwoorden wanneer er vragen gesteld worden en mag hij een open gesprek aangaan. Ten derde kan hij als christen een voorbeeld zijn. Ten slotte kan het lesgeven in het godsdienstig vormingsonderwijs op openbare scholen hem sterker in zijn religie laten staan, waardoor hij zijn christelijke identiteit nog beter vorm kan geven.

Hoe wordt deze identiteit momenteel vormgegeven

Hoewel de kansen al een gedeeltelijk antwoord geven op de hoofdvraag, kunnen meer antwoorden gegeven worden op de vraag hoe de genoemde leerkracht zijn identiteit vormgeeft in de weergegeven context. Leerkrachten en regiobegeleiders geven aan hoe dit momenteel in de praktijk wordt gebracht. Ten eerste vertellen de leerkrachten wat de Bijbel zegt en wat God zegt zonder specifiek te benoemen wat met leerlingen zal gaan gebeuren in de eeuwigheid en zonder oproep tot bekering. Daarnaast bidden ze niet met de leerlingen, maar leggen ze hun verlangens voor de leerlingen in gebed neer bij God. Sommige docenten vergeten de context van de leerlingen in de gaten te houden door bijvoorbeeld meer nadruk te leggen op het kruis in plaats van op de opstanding. Wanneer de leerkracht zijn christelijke identiteit vormgeeft, moet hij dus rekening houden met de leeftijd van de kinderen en de keuze van welk verhaal hij vertelt. Ten vierde wordt de christelijke identiteit vormgegeven door met respect om te gaan met elkaar en elkaars religie, waarbij ingespeeld wordt op de realiteit van de situaties waar leerlingen zich in bevinden. Als laatst vertellen de leerkrachten tijdens sollicitatiegesprekken vaak dat ze over God willen vertellen in plaats

van dat ze kijken naar wat de kinderen willen. Wanneer de leraar zijn christelijke identiteit wil vormgeven, moet hij dus vooral lesgeven in wat de kinderen willen en niet zelf over God willen vertellen.

Hoe zou deze identiteit vormgegeven moeten worden (algemeen)

Naast de antwoorden op de deelvraag vanuit de benoemde kansen en vanuit de vraag hoe de identiteit momenteel wordt vormgegeven, zijn er nog een aantal antwoorden die gegeven kunnen worden wanneer er gekeken wordt naar de vraag hoe de identiteit vormgegeven zou moeten worden. Op deze vraag hebben leerkrachten, regiobegeleiders en een onderzoeker respons gegeven. Zo is het voor de leraar allereerst belangrijk om authentiek te zijn, terwijl hij zijn persoonlijk geloof uitleeft, waarbij hij getuige is als er vragen worden gesteld. Daarnaast zou hij wijs en voorzichtig moeten zijn bij wat hij zegt, terwijl hij het in gebed brengt bij God als hij iets niet kan zeggen. Ook tijdens de lesvoorbereiding kan hij alles aan God vertellen. Hij kan zijn christelijke identiteit uitwerken door het vormen van leerlingen als doel te houden en leerlingen uit te nodigen om meer te willen weten in plaats van zijn geloof op te leggen en de leerlingen het idee te geven dat zij hem moeten volgen in zijn mening, gedachten of opvattingen. Naast respectvol omgaan met leerlingen, kan hij zijn identiteit weergeven door de vreugdevolle kant te laten zien van het geloof, waarbij hij -als hij kerktaal gebruikt- vulling geeft aan deze woorden. Door het contact met leerkrachten goed te houden, laat hij eveneens zijn christelijke identiteit zien.

Hoe zou deze identiteit vormgegeven moeten worden (vooraf)

Voordat de leerkracht zijn christelijke identiteit vorm zal geven in de genoemde context, zou hij een opleiding moeten volgen om een juist beeld te hebben van wat levensbeschouwelijk onderwijs inhoudt. Een theologische basis zorgt ervoor dat hij kennis en kunde heeft, kan reflecteren en nagedacht heeft over vragen. Ook zou hij van tevoren de diversiteit in het christendom moeten erkennen en ervaring moeten opdoen met andersdenkenden, wat het voor hem makkelijker zou maken om zijn christelijke identiteit weer te geven in de context van een openbare basisschool. Door open te zijn naar de ander en niet terug te schrikken voor kwetsbaarheid of vervreemding, geeft hij tenslotte zijn christelijke identiteit eveneens vorm. Hiervoor heeft hij het volgende nodig: een avontuursgeest, enthousiasme en een nieuwsgierige, open houding.

Conclusie a.d.h.v. tabel - deelvraag 1 – Conclusie & Discussie

Onderstaande tabellen zijn een hulpmiddel geweest om tot een conclusie te komen. De tabellen aan de hand van deelvraag 1 geven als eerste de belemmeringen weer, waarop de kansen volgen. In de tabel dat de belemmeringen weergeeft, kan de volgende indeling gemaakt worden. Conclusie 1-9 gaat over het lesgeven, conclusie 10-13 betreft zowel de eigen levensovertuiging als andere godsdiensten. In de tabel dat de kansen weergeeft, kan de volgende indeling gemaakt worden. Conclusie 1-9 heeft te maken met het lesgeven, conclusie 10 heeft betrekking op de voorbereiding van de lessen, conclusie 11-14 heeft te maken met het contact met de school en het PC GVO en conclusie 15-18 betreft zowel de eigen levensovertuiging als andere godsdiensten.

In hoeverre ervaart een christelijke leerkracht met een reformatorische achtergrond belemmeringen en/of kansen met zijn identiteit bij het geven van godsdienstig vormingsonderwijs op openbare scholen?

Belemmeringen	Verwijzing
Voorzichtig moeten zijn met wat ze zeggen.	Zie tabel 'vergelijking PC GVO docenten' vraag 5 docent 2 en 'betekenisvolle tekstfragmenten onderzoeker' vraag 2 fragment 4.
Geen dingen kunnen opleggen, hoewel ze de nood soms zien.	Zie tabel 'vergelijking PC GVO docenten' vraag 3 en 5 docent 1.

De drang hebben om overtuiging neer te zetten met te weinig aandacht hebben voor de ander en te weinig aandacht voor de context van het PC GVO.	Zie 'betekenisvolle tekstfragmenten onderzoeker' vraag 2 fragment 2 en 3.
Doen alsof God in het leven van het kind is/ in de klas is, terwijl God voor de kinderen geen vanzelfsprekend fenomeen is.	Zie tabel 'vergelijking regiobegeleiders' vraag 2 regiobegeleider 1.
Kerktaal soms moeilijk kunnen omschrijven, zoals 'goddeloosheid'. 'Zonde', 'genade' en 'Jezus als Redder' wordt niet altijd uitgelegd. Een andere taal moeten spreken.	Zie tabel 'vergelijking PC GVO docenten' vraag 5 docent 3, 'vergelijking regiobegeleiders vraag 2 regiobegeleider 1 en 'betekenisvolle tekstfragmenten onderzoeker' vraag 3 fragment 12.
Geen liedje kunnen laten zingen over 'bekeer je'.	Zie tabel 'vergelijking PC GVO docenten' vraag 5 docent 4.
Balans moeten vinden tussen het staan voor hun eigen identiteit en het geven van ruimte aan leerlingen om hun identiteit te vormen.	Zie tabel 'vergelijking regiobegeleiders' vraag 2 regiobegeleider 2.
Los van de Bijbel moeten denken.	Zie 'betekenisvolle fragmenten eerste gedeelte regiobegeleider 1' fragment 6.
Naast getuige middelaar zijn, en dus niet alleen vanuit één richting praten.	Zie tabel 'vergelijking regiobegeleiders' vraag 1 regiobegeleider 2.
Inclusief moeten denken: elke ideologie of levensbeschouwing moet een ruimte vinden in de vorming van leerlingen, ook wat betreft de verschillende stromingen en andere Godsbeelden. Leerlingen laten kijken naar de overeenkomsten en de verschillen van alle godsdiensten door middel van een thema. (Bijv. Bij 'licht' een Hindoeïstische leerling laten vertellen/ verhaal van Jona uit Koran voorlezen.) Vergelijkbare elementen uit andere godsdiensten door les verweven, openstaan voor andere godsdiensten.	Zie tabel 'vergelijking regiobegeleiders' vraag 1 regiobegeleider 1.
Het moeilijk kunnen vinden om iets uit te leggen aan kinderen waar de leerkracht zichzelf nog niet in heeft verdiept (voorbeeld: dood, hemel), mede omdat er in behoudende kringen vaak niets in twijfel wordt gebracht en vaak geen vragen worden gesteld. Moeilijk om mee te gaan in de twijfel van mensen rondom God als er vroeger niet veel zaken besproken zijn. Het kan dan spannend zijn als het dicht bij de kern van de leerkrachten komt. Het kan spannend zijn om zichzelf open te stellen.	Zie tabel 'vergelijking regiobegeleiders' vraag 2 regiobegeleider 2.
Gevormd zijn door eigen cultuur, wat het moeilijker maakt om in een andere context te spreken, omdat andere overwegingen nodig zijn in verband met een andere context.	Zie 'betekenisvolle tekstfragmenten onderzoeker' vraag 2 fragment 5.

Kansen	Verwijzing
Iets van de Bijbel(verhalen) vertellen en iets van het geloof laten zien aan kinderen die een andere leefwereld hebben (lezen nooit uit de Bijbel, bidden nooit enz.). De leefwereld van de kinderen op openbare scholen is heel anders: Ze lezen nooit uit de Bijbel, bidden nooit enz. Het zaad kunnen strooien. Ze nieuwsgierig kunnen maken.	Zie tabel 'vergelijking PC GVO docenten' vraag 4 docent 3, 'vergelijking regiobegeleiders' vraag 2 regiobegeleider 1.
Kunnen getuigen van hun waarheid en dat dat dé waarheid is. Getuige kunnen zijn van persoonlijke en christelijke geloof.	Zie tabel 'vergelijking PC GVO docenten' vraag 2 docent 2 en 'betekenisvolle tekstfragmenten onderzoeker' vraag 3 fragment 1.
Wanneer leerlingen/docenten zelf vragen stellen, bijvoorbeeld over de hel/hemel, dan eerlijk kunnen antwoorden en daarmee iets van identiteit kunnen laten zien, mits het bij zichzelf wordt gehouden: 'ik geloof...'/ 'de christenen geloven...'/ 'in de kerk...'/ 'de Bijbel...'	Zie tabel 'vergelijking PC GVO docenten' vraag 6 docent 1 en 'vergelijking regiobegeleiders' vraag 2 regiobegeleider 1 en vraag 3 regiobegeleider 2.
Leerlingen in aanraking laten komen met gelovige mensen, wat misschien niet altijd gebeurt. En deze Bijbel kan meer gaan leven voor leerlingen, omdat een persoon die ook die overtuiging heeft, daarover vertelt en dit verbindt met de leefwereld van de leerlingen.	Zie 'betekenisvolle tekstfragmenten onderzoeker' vraag 3 fragment 9.
Leerlingen kunnen laten zien dat ze veel waard zijn in Gods ogen.	Zie tabel 'vergelijking PC GVO docenten' vraag 3 docent 2.
Leerlingen kunnen de cultuur beter leren begrijpen, doordat iemand vertelt over het christelijk geloof.	Zie 'betekenisvolle tekstfragmenten onderzoeker' vraag 3 fragment 4.
Open gesprek aangaan met leerlingen.	Zie tabel 'vergelijking PC GVO docenten' vraag 4 docent 1.
Laten zien hoe ze omgaan met de Bijbel: voorzichtig in de tas doen, leerlingen erin laten kijken enz.	Zie tabel 'vergelijking PC GVO docenten' vraag 4 docent 1.
Liedje kunnen laten zingen dat gaat over een verhaal.	Zie tabel 'vergelijking PC GVO docenten' vraag 5 docent 4.
Bij de voorbereiding kunnen bedenken welke open vragen ze zouden kunnen stellen bij het verhaal.	Zie 'betekenisvolle tekstfragmenten onderzoeker' vraag 6 fragment 12.
Beeld kunnen corrigeren van 'die christengekkies', omdat ze de belichaming van een christen zijn.	Zie tabel 'vergelijking regiobegeleiders' vraag 3 regiobegeleider 2.

Evangelie kunnen doorgeven door er te zijn: Een fijn mens zijn, zich houden aan de afspraken, op tijd zijn, fijn benaderbaar zijn, koffiezetten 's morgens of de vaatwasser uitruimen, goed zijn voor de kinderen, zich open opstellen, zijn zoals Jezus. Opvallen op een positieve manier en niet als christen-gekkie. En zoals Jezus niet alleen praten, maar doen. Een voorbeeld zijn.	Zie tabel 'vergelijking regiobegeleiders' vraag 3 regiobegeleider 2 en vraag 2 regiobegeleider 1.
Vertellen hoe ze het zien bij vragen over kleding of het aantal keer zwanger zijn.	Zie tabel 'vergelijking PC GVO docenten' vraag 4 docent 1.
Identiteit kunnen weergeven in het soort muziek dat ze draaien.	Zie tabel 'vergelijking PC GVO docenten' vraag 4 docent 2.
Mogelijkheid om zelf sterker te staan in je religie, het laat je nadenken waarom je gelooft wat je gelooft en wat hierin de kern is.	Zie tabel 'vergelijking PC GVO docenten' vraag 3 docent 2.
Bewuster worden van andere culturen en religies en meer mogelijkheden kunnen zien om met hen samen te werken.	Zie tabel 'vergelijking PC GVO docenten' vraag 3 docent 1.
Niet verplicht zijn om onderwijs te geven in andere godsdiensten.	Zie tabel 'vergelijking PC GVO docenten' vraag 2 docent 1.
Jezelf niet hoeven verloochenen, niet hetzelfde hoeven vinden als andere godsdiensten.	Zie tabel 'vergelijking regiobegeleiders' vraag 1 regiobegeleider 1.

Conclusie a.d.h.v. tabel – deelvraag 2

In onderstaand tabel kan de volgende indeling gemaakt worden. Conclusie 1-12 gaat over het lesgeven, conclusie 13-14 heeft betrekking op de voorbereiding van de lessen, conclusie 15-17 heeft te maken met het contact met de school en het PC GVO.

Hoe gaan reformatorische vakdocenten om met deze belemmeringen en kansen?

Hoe wordt omgegaan	Verwijzing
1. Vertellen wat de Bijbel zegt en niet wat specifiek met de leerlingen gaat gebeuren.	Zie tabel 'vergelijking PC GVO docenten' vraag 6 docent 2.
2. Niet vertellen over andere godsdiensten, omdat dit niet in de doelstelling staat.	Zie tabel 'vergelijking PC GVO docenten' vraag 6 docent 3.
3. Geen oproep doen tot bekering, maar laten zien hoe God is. 'God zegt dit. God heeft een hekel aan zonden. Als je ziet hoe goed God is, dan wil je toch niet meer die zonden doen?'	Zie tabel 'vergelijking PC GVO docenten' vraag 6 docent 2.

4. Niet met leerlingen bidden, wel erover praten.	Zie tabel 'vergelijking PC GVO docenten' vraag 6 docent 4.
5. Als het gaat over het bidden van moslims, uitleggen dat het bij de christenen gaat om genade en niet om werken.	Zie tabel 'vergelijking PC GVO docenten' vraag 6 docent 3.
6. Niet kunnen opleggen om contact te zoeken met God, dus iets over zichzelf vertellen en de kinderen neerleggen bij God in gebed.	Zie tabel 'vergelijking PC GVO docenten' vraag 6 docent 1.
7. Vertellen dat mensen het fout doen, dat christenen niet perfect zijn.	Zie tabel 'vergelijking PC GVO docenten' vraag 6 docent 4.
8. Elke les vragen wie iets heeft gezien, ervaren of meegemaakt die week. Bij moeilijke situaties de kans grijpen om vragen te stellen aan leerlingen en te vragen wat ze voor elkaar kunnen betekenen, maar ook wat God voor hen kan betekenen.	Zie tabel 'vergelijking PC GVO docenten' vraag 6 docent 2.
9. Soms een les moeten wijzigen om beter in te kunnen spelen op de realiteit.	Zie tabel 'vergelijking PC GVO docenten' vraag 6 docent 2.
10. Bij een liedje over bekering zeggen: "ik weet dat sommigen dit niet geloven, maar in dit liedje gaat het er wel over.	Zie tabel 'vergelijking PC GVO docenten' vraag 5 docent 4.
11. De betrouwbaarheid van de Bijbel op de volgende manier uitleggen: Een verhaal vertellen waarbij de leerlingen het woord Barneveld moesten turven. Daarna vertellen dat de mensen vroeger beter konden luisteren en dat opa erbij was die fouten kon verbeteren.	Zie tabel 'vergelijking PC GVO docenten' vraag 6 docent 4.
12. Bij Pasen wordt vaak ingezoomd op het kruis, op Goede Vrijdag, het bloed, de doornenkroon en op het feit dat Jezus gestorven is voor onze zonden. Kinderen begrijpen dit niet, zeker niet als ze in groep 4 zitten. Het is, 'zo abstract en boven hun hoofd, want ze hebben nog niet het denkvermogen om dit te snappen.'	Zie tabel 'vergelijking regiobegeleiders' vraag 4 regiobegeleider 1.
13. Keuzes maken tussen verhaal over de 'dondergod met een straffende vinger' of iets anders. - regiobegeleider	Zie tabel 'vergelijking regiobegeleiders' vraag 4 regiobegeleider 1.

14. Het is een uitdaging voor deze docenten om de Bijbel en de christelijke tradities te verbinden aan leerlingen zonder christelijke achtergrond.	Zie tabel 'vergelijking regiobegeleiders' vraag 4 regiobegeleider 1.
15. Sociaal zijn en respect hebben voor elkaars religie.	Zie tabel 'vergelijking PC GVO docenten' vraag 8 docent 1.
16. Intervisiesessies worden gehouden, dat wil zeggen, casussen worden aan elkaar gepresenteerd en hierover wordt samen met docenten gepraat.	Zie tabel 'vergelijking regiobegeleiders' vraag 4 regiobegeleider 2.
17. Een verkeerd uitgangspunt hebben tijdens het sollicitatiegesprek. Veel docenten zeggen tijdens het sollicitatiegesprek dat ze leerlingen over God willen vertellen, maar dan kijken ze niet naar wat de kinderen willen.	Zie tabel 'vergelijking regiobegeleiders' vraag 4 regiobegeleider 2.

Conclusie a.d.h.v. tabel – deelvraag 3

In onderstaand tabel kan de volgende indeling gemaakt worden. Conclusie 1-16 gaat over het lesgeven, conclusie 17-20 heeft betrekking op de voorbereiding van de lessen, conclusie 21-22 heeft te maken met het contact met de school en het PC GVO en conclusie 23-28 betreft zowel de eigen levensovertuiging als andere godsdiensten.

Op welke manier zouden christelijke leerkrachten met een reformatorische achtergrond om moeten gaan met belemmeringen en kansen?

Hoe zouden moeten omgaan	Verwijzing
1. Leren om dingen los te laten als ze merken dat ze meer wil zeggen dan ze mogen. God kan het toch gebruiken. Zien dat de redding van leerlingen niet van hen afhangt, hoewel ze met wijsheid en verstand ermee omgaan en de rest overgeven aan God. Met wijsheid of voorzichtigheid vertellen en God vertrouwen dat Hij weet waarom je zegt wat je zegt en vragen of vertrouwen dat Hij het kan aanvullen.	Zie tabel 'vergelijking PC GVO docenten' vraag 9 docent 1 en 'betekenisvolle tekstfragmenten onderzoeker' vraag 4 fragment 6 en 7.
Voor safe kiezen, dat wil zeggen: opletten welke bewoordingen je gebruikt en God erkennen dat Hij de rest doet. Heel voorzichtig zijn met de zin: "Jullie moeten dit geloven". Bij twijfel om een vraag wel of niet te stellen, in principe niet doen.	Zie 'betekenisvolle tekstfragmenten onderzoeker' vraag 6 fragment 6, 7, 8, 10 en 14.
2. 'Vormen' als doel voor ogen houden in plaats van 'opleggen' en daarnaast hun verlangens uitspreken bij God.	Zie tabel 'vergelijking PC GVO docenten' vraag 9 docent 1.

3. Vrij zijn van zendingsdrang en niet sturen. Het geloof buiten de kinderen houden en niet uitstralen dat dit het enige ware is, dat zij alleen de waarheid in pacht hebben en dat zij een heilige zijn. De leerlingen niet het idee geven dat ze hen moeten volgen in hun mening, gedachten of opvattingen. In plaats daarvan uitnodigen om meer te willen weten.	Zie tabel 'vergelijking regiobegeleiders' vraag 5 regiobegeleider 1, vraag 2 regiobegeleider 1.
4. Niet vanuit zichzelf praten, maar er staan als getuige als een getuige nodig is, bij vragen bijvoorbeeld.	Zie tabel 'vergelijking regiobegeleiders' vraag 2 regiobegeleider 2.
5. Authentiek zijn in persoonlijkheid en in geloof, dit verweven met elkaar, het persoonlijk geloof uitleven.	Zie tabel 'vergelijking PC GVO docenten' vraag 9 docent 2.
6. Zichzelf op nul zetten en alle bagage eruit gooien die ze hebben vanuit het verleden, de Bijbelverhalen, de christelijke opvoeding, zoals dat het 'normaal is om te bidden voor het eten, naar de kerk te gaan en te geloven.	Zie tabel 'vergelijking PC GVO docenten' vraag 9 docent 3.
7. "Weet ik niet" durven te zeggen.	Zie tabel 'vergelijking regiobegeleiders' vraag 5 regiobegeleider 1.
8. Niet insinuerend of moraliserend zijn met de vragen en reacties.	Zie tabel 'vergelijking regiobegeleiders' vraag 5 regiobegeleider 1.
9. Leerlingen onderling ook laten uitwisselen, nadenken, praten en discussiëren.	Zie tabel 'vergelijking regiobegeleiders' vraag 5 regiobegeleider 1.
10. Leerlingen als gelijkwaardig beschouwen en respecteren dat anderen ook hun gelijk kunnen hebben.	Zie tabel 'vergelijking regiobegeleiders' vraag 5 regiobegeleider 1.
11. Geen kerktaal gebruiken óf vulling geven aan deze woorden.	Zie tabel 'vergelijking regiobegeleiders' vraag 2 regiobegeleider 1.
12. Bijbel bij het kind brengen en niet andersom, bijvoorbeeld door een eigentijds thema te zoeken uit de leefwereld van het kind en de lessen te verbinden aan elementen uit de actualiteit, uit andere godsdiensten en uit de belevingswereld van de kinderen van nu. Thema voorbeeld: 'jaloezie' in plaats van 'Jozef'.	Zie tabel 'betekenisvolle fragmenten eerste gedeelte regiobegeleider 1' fragment 3.

13. Aan de leeftijd van de kinderen denken en de blijde kant laten zien, omdat docenten sowieso een keuze moeten maken tussen de verschillende Bijbelverhalen. “Maak die kinderen blij met onze blijheid en geluk in ons geloof.” Dus bijvoorbeeld bij Pasen richten op leven na de dood in plaats van op het kruis.	Zie tabel ‘vergelijking regiobegeleiders’ vraag 4 regiobegeleider 1.
Werkvormen kiezen die niet alleen om kennis draaien, maar die ook verbeeldend zijn. Qua werkvormen alles kunnen doen, omdat alles leven en godsdienst omvat: theater, muziek, knutselen, tekenen, filmdansen, dansen, enzovoorts.	Zie tabel ‘vergelijking regiobegeleiders’ vraag 4 docent 1 en vraag 5 regiobegeleider 2.
14. Flexibel zijn en soms het lesschema aanpassen.	Zie tabel ‘vergelijking regiobegeleiders’ vraag 4 regiobegeleider 2.
15. Alles in gebed brengen bij de Heere.	Zie tabel ‘vergelijking PC GVO docenten’ vraag 9 docent 1.
16. Niet heel bewust na hoeven te denken over belemmeringen of kansen, omdat je zelf het geloof bent.	Zie tabel ‘vergelijking PC GVO docenten’ vraag 9 docent 2.
17. Kijken naar wat de leerlingen belangrijk vinden in plaats van wat zijzelf belangrijk vinden en willen vertellen. Uitkijken om alle lessen zo te bezien dat er een soort rendement uitgehaald moet worden.	Zie tabel ‘vergelijking regiobegeleiders’ vraag 4 regiobegeleider 2.
18. Bedenken bij welk gedeelte ze vragen willen stellen en bedenken op welke manier ze open vragen willen stellen.	Zie ‘betekenisvolle tekstfragmenten onderzoeker’ vraag 6 fragment 11 en 12.
19. Contact met andere leerkrachten goed houden en niet te veel onderbreken als deze leerkrachten in gesprek zijn.	Zie tabel ‘vergelijking PC GVO docenten’ vraag 9 docent 3.
20. Ervaringen in het PC GVO te delen met mensen die hetzelfde ervaren en met PC GVO docenten die er anders instaan om elkaar scherp te houden om de onderlinge belemmeringen en kansen in beeld te houden.	Zie ‘betekenisvolle tekstfragmenten onderzoeker’ vraag 6 fragment 3.

21. Naast pedagogisch-didactische vaardigheden een theologische basis hebben, zodat ze kennis en kunde hebben, kunnen reflecteren en nagedacht hebben over vragen. Bijvoorbeeld een opleiding volgen om bagage mee te krijgen van wat levensbeschouwelijk onderwijs inhoudt.	Zie 'betekenisvolle tekstfragmenten onderzoeker' vraag 5 fragment 3 en 14 en tabel 'vergelijking PC GVO docenten' vraag 9 docent 1.
22. Het spanningsveld tussen eigen overtuiging en de openheid naar de ander erkennen en daarvoor niet terugschrikken. Kwetsbaarheid durven aangaan met een avonturiersgeest en enthousiasme. Niet terugschrikken voor een gevoel van kwetsbaarheid of vervreemding.	Zie 'betekenisvolle tekstfragmenten onderzoeker' vraag 4 fragment 1 en vraag 5 fragment 7 en 12.
23. Open moeten stellen om zich te ontwikkelen of onderzoek te doen naar dingen waarin de leerkrachten hun beeld nog niet helder hebben. Open zijn voor andere religies en tegelijkertijd sterk staan in hun eigen identiteit. Open houding hebben en de waaromvraag stellen.	Zie tabel 'vergelijking regiobegeleiders' vraag 2 regiobegeleider 2 en 'betekenisvolle tekstfragmenten onderzoeker' vraag 5 fragment 4.
24. Nadenken over het geloof of theologische vragen en dit terugkoppelen naar hun eigen overtuigingen. Bijvoorbeeld vragen stellen aan de Drie formulieren van Enigheid. Vragen blijven stellen aan zichzelf, eventueel door theologen te gebruiken.	Zie 'betekenisvolle tekstfragmenten onderzoeker' vraag 4 fragment 3.
25. Diversiteit in het christendom erkennen. Van tevoren ervaring opdoen met bijvoorbeeld andersdenkenden en nieuwsgierig zijn. Aansluiten bij andere groepen om te leren dat hun kerk niet de enige ware is.	Zie 'betekenisvolle tekstfragmenten onderzoeker' vraag 4 fragment 4 en vraag 5 fragment 10 en tabel 'vergelijking PC GVO docenten' vraag 9 docent 3.
26. Beseffen dat andere Bijbelvertalingen ook gelezen kunnen worden.	Zie tabel 'vergelijking PC GVO docenten' vraag 9 docent 3.

Aanbevelingen voor de praktijk – Conclusie & Discussie

Tijdens de lesvoorbereiding

- Bedenk welke (open) vragen u op welk moment wilt stellen bij bijvoorbeeld een Bijbelverhaal, om op die manier een open gesprek op gang te krijgen.
- Zoek de blij kant van het geloof, zodat kinderen blij worden met uw blijheid. Zoek dus blij verhalen uit, zoals Pasen (leven na de dood) in plaats van het kruis. Wanneer u andere

verhalen kiest, zorg dat het aansluit bij de leefwereld van de kinderen (bijvoorbeeld dat ze ook lijden ervaren in hun persoonlijk leven).

- Zoek een eigentijds thema uit de leefwereld van het kind en verbind de lessen met de actualiteit, uit andere godsdiensten en uit de belevingswereld van de kinderen van nu. Voorbeeld: 'Jaloezie' in plaats van 'Jozef'.
- Kies werkvormen die niet alleen om kennis draaien, zoals een verhaal, maar die ook verbeeldend zijn, zoals theater, muziek, knutselen, tekenen, (film)dansen enzovoorts.
- Houd rekening met de leeftijd van de leerlingen.
- Wees flexibel om soms het lesschema aan te passen.

Tijdens de les

- Wees voorzichtig met wat u zegt. Spreek hierbij de Bijbel na: "De Bijbel zegt..."
- Bij twijfel (om bijvoorbeeld een vraag wel of niet te stellen), doe het dan in principe niet.
- Laat los wanneer u merkt dat u meer wilt zeggen dan u mag en vertrouw God dat Hij weet waarom u zegt wat u zegt. Hij kan het aanvullen.
- Antwoord eerlijk wanneer leerlingen vragen stellen. Getuig, terwijl u het bij uzelf houdt: "Ik geloof..." / "De christenen geloven..." / "In de kerk..." / "De Bijbel..."
- Houd het vormen van leerlingen als doel in plaats van het opleggen van een overtuiging. Bedrijf geen zending en stuur niet. Kijk naar wat de leerlingen belangrijk vinden.
- Nodig de leerlingen uit om meer te willen weten in plaats van hen het idee te geven dat zij u moeten volgen in uw mening, gedachten of opvattingen. Breng de Bijbel bij het kind en niet andersom.
- Laat leerlingen onderling gedachten of ideeën uitwisselen, erover nadenken, erover praten of discussiëren.
- Besef en handel in het besef dat deze dingen niet vanzelfsprekend zijn voor leerlingen: God, de Bijbelverhalen, de christelijke opvoeding, zoals dat het 'normaal' is om te bidden voor het eten, naar de kerk te gaan en te geloven.
- Spreek een andere taal, of leg kerktaal uit.
- Bid niet mét leerlingen, maar bid wel voor hen en praat met hen over bidden.
- Vraag elke les wie iets heeft gezien, ervaren of meegemaakt deze week. En grijp bij moeilijke situaties de kans om vragen te stellen aan leerlingen en te vragen wat de leerlingen voor elkaar kunnen betekenen, maar ook wat God voor hen kan betekenen.
- Bedenk dat een leswijziging soms nodig is om beter in te kunnen spelen op de realiteit.

Houding

- Wees authentiek in uw persoonlijkheid en in uw geloof, oftewel wees puur. Leef uw geloof uit.
- Wees wijs en voorzichtig en geef de rest over aan God in uw gebed.
- Wees een fijn mens. Praat niet alleen, maar doe. Houd u aan de afspraken, wees op tijd, wees fijn benaderbaar, zet 's morgens koffie of ruim de vaatwasser uit, wees goed voor de kinderen, stel uzelf open, wees zoals Jezus.
- Vertel dat christenen niet perfect zijn.
- Zet uw pedagogisch-didactische vaardigheden in.
- Beschouw leerlingen als gelijkwaardig en respecteer dat anderen ook hun gelijk kunnen hebben.
- Houd het contact met leerkrachten goed. Wanneer zij in gesprek zijn, onderbreek hen dan niet te veel.
- Durf "weet ik niet" te zeggen en wees niet insinuerend of moraliserend met uw vragen en reacties.
- Zorg dat u een open houding heeft en durf door te vragen bijvoorbeeld met de waaromvraag.
- Wees nieuwsgierig.

Ontwikkeling

- Volg een opleiding om inzicht te krijgen in wat levensbeschouwelijk onderwijs inhoudt.
- Stel uzelf open voor onderzoek naar andere religies.
- Stel uzelf open om uzelf te ontwikkelen of onderzoek te doen naar zaken waarin u uw beeld nog niet helder hebt (bijv. hemel /hel).
- Koppel theologische vragen terug naar uzelf en naar uw overtuigingen, door bijvoorbeeld (kritische) vragen te stellen aan de Drie formulieren van Enigheid. Gebruik hiervoor eventueel boeken van theologen.
- Durf kwetsbaarheid aan te gaan met een avonturiersgeest en enthousiasme.
- Erken de diversiteit in het christendom. (Bijvoorbeeld: Besef dat andere Bijbelvertalingen ook gelezen kunnen worden.)
- Doe van tevoren ervaringen op met andersdenkenden door in contact te komen met hen.
- Ga in gesprek met docenten en regiobegeleiders, zowel met hen die hetzelfde ervaren als met hen die er anders instaan, en bespreek casussen en ervaringen met hen.